

İKTİSAT

Dergisi

Sayı: 374 Aralık 1997 Fiyatı: 400.000.- TL

Seçim Sistemleri, Temsil Krizi ve Türkiye

**Seçim Sistemleri ve
Türkiye Örneği**
■ ■ ■

**CHP, EMEP ve ANAP'ın
Seçim Sistemi Hakkındaki
Görüşleri**
■ ■ ■

**Siyasal Temsil ve
Demokrasi**
■ ■ ■

**Temsili Demokrasi
Bunalım mı Geçiriyor?**
■ ■ ■

**Seçim Sistemi ve Siyasal
Sistem Üzerine Etkileri**
■ ■ ■

**Temsil Kavramları ve
"Temsil Krizi" Üzerine**
■ ■ ■

**Osmanlı
İmparatorluğu'nda
Seçimler ve Meclisler**
■ ■ ■

**Gelişme Ekonomisinde
"Yeni" Arayışlar: Endojen
Büyüme Teorileri**
■ ■ ■

**Türkiye'de Tek Parti
Yönetimi ve Seçimler**

Bilgi birikimi ...

Bir konuyu iyi bilmek, ayrıntılarını bilmekten geçer. Ve bu ayrıntılar bize doğru olanı gösterir.

Bilgi birikimi kadar onu kullanmak, işlevsellik kazandırmak da çok önemlidir. Egebank 70 yıllık bankacılık birikimi ile müşterilerine çözümler sunmanın gururunu duyuyor. Sahip olduğu bilgi birikimi ile parasal birikimleri yönlendiriyor ve müşterilerine çok kazanmanın akılcı yollarını sunuyor.

EGEBANK
çözüm merkezi

SIEMENS

150 Yıldır Sizinle

Siemens, iletişimden ulaşıma, enerjiden

tıp teknolojisine, otomasyondan

şalt tekniğine, aydınlatmadan

bilgisayar teknolojisine kadar elektronik

ve elektriğin her alanında; mühendislik,

geliştirme, üretim ve servis yetenekleriyle

çözümler sunuyor, hizmet verdiği

her kuruluşun başarısına destek oluyor.

Siemens, 150 yıldır insanın ve yaşamın ulaştığı her noktada, her an sizinle.

Açık Büfe

Sümerbank'ta birbirinden avantajlı
o kadar çok hizmet var ki...
İstediğiniz kadar alabilirsiniz.

İhtiyaç, Taşıt ve Konut Kredileri

Kredi Kartı - Bankkart

Kredili Mevduat Hesabı

Gelecek Kredisi

SSK Prim Ödemeleri

Elektrik, Su, Telefon gibi
Otomatik Ödemeler

Sigorta Hizmetleri

KOBİ Girişim Kredisi

Tahvil, Bono,
Hisse Senedi Alım Satımı

Firma Maaş Ödemeleri

Repo

Leasing - Factoring

“ Bankacılıkta Sümerbank ”

Geçen sayımızı yine elinize geç ulaştırdık. Bizi arayıp kitap fuarında dergimizi bulamayan okuyucumuzdan, ellerine geç ulaşan abonelerimizden bir kez daha özür dileriz. Bir gecikme nedenini ortadan kaldırdığımızı düşünürken hiç hesapta olmayan başka bir neden yazılarımızın sizlere aktarımını geciktiriyor. Mutfağın daha hızlı ve kaliteli ürün çıkarması için bir yandan yardımlarınızı bir yandan da hoşgörünüzü bir kez daha talep ediyoruz.

Geçen ay içinde nüfusumuzun yaklaşık yarısını oluşturan kadınlara ne iş yaptıklarını sormadan, ısınma araçlarını sadece soba, kalorifer ve diğer ile sınırlayan bir "tespit" yapıldı. Örneğin şayet kadınsanız ve doğal gaz ile ısınıyorsanız, bu tespitin sonucu mesleğiniz ne olursa olsun muhtemelen ev kadınlığı ve tezek ile ısınanlar arasında ayrı bir kategoride bulunmanız mümkün olmayacaktır. Sonuç olarak bütün bu tespitlerin sadece seçime yönelik olduğu, dolayısı ile kadınların çalışıp çalışmaması ile çok fazla ilgili bulunmaması şeklindeki bir varsayımın da erkek mesleğinin sorulması ile anlamı kalmamıştır. Ne diyelim DİE'nin bu ayıbı için...

İktisat'dan

Sayın Cumhurbaşkanı yine geçen hafta, önce sayım sonra seçim şeklindeki formülü önerenlere "sayım yapıldı" diyerek örtülü olarak şimdi artık seçim yapılabilir mesajını verdi. Biz de bu sayımızı seçim sistemlerinin irdelenmesi ve temsil krizine ayırdık. "Taraf olmadan tarafları bir araya getirmek" biçimindeki görüşümüzün gereği olarak temsil krizi ve seçim sistemleri hakkında düşüncelerini almak için sorularımızı tüm partilere yönelttik. Gelen yanıtların sadece üç parti ile sınırlı kalması bizi hayli şaşırttı. Acaba seçim sistemi gibi partileri doğrudan ilgilendiren temel bir konuda yanıt alamamayı hangi gerekçe ile açıklamak mümkün olmakta sorusuna aramızdan bir yanıt bulamadık.

Şubat 1998 sayımızın konusu "Türkiye'de Bilim Politikaları, İktisat Eğitimi ve Üniversitelerimiz" olacaktır. Her zaman olduğu gibi yayın kurumumuz Fakültemiz ve diğer fakültelerden gelen yazıları inceleyip değerlendirmektedir. Eleştiri iğnesini sakınmadan kendine saplayacak kalemlere her zamankinden daha fazla gereksinimimiz var. Aksi halde kulemizin sanıldığından daha çürük olduğu anlaşılacak.

Seçim sistemleri, Temsil Krizi ve Türkiye konulu bu sayımızda S. Gürsoy Osmanlı İmparatorluğu'ndaki seçimleri, H. Nalçaoğlu temsil krizi üzerine tanıtıcı bir yazıyı, A. Kotil ise seçim sistemi ile siyasal sistemi ele almakta, E. Tuncer seçim sistemlerini Türkiye örneği ile ele almaktadır. B. Can Gelişme Ekonomisindeki yeni arayışları sorgulamakta. Temsili Demokrasinin Bunalımı Cemil Oktay incelenmekte ve Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Seçimleri ise Aynur Soydan tarafından ele alınmaktadır..

Dostlukla...

Kuvvet LORDOĞLU

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayım organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:
Nihat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.

Sahibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:
Kuvvet Lordoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:
İlker Aktükün, Serhat Aligil, Fuat Ercan, Gündüz Fındıkçıoğlu, Kuvvet Lordoğlu, Tahir Mutlu, Yasemin Öztürk, Aylin Soydan

Danışma Kurulu:
Doç. Dr. Kaya Arduç,
Prof. Dr. Nihat Falay,
Prof. Dr. Merih İpek,
Prof. Dr. Eser Karakaş,
Prof. Dr. Murat Özyüksel

Yayın Kurulu Sekreteri:
Deniz Dible.

Reklam Sorumlusu:
A. Güliz Çöllüoğlu

Kapak Çizimi: Semih Poroy

Yönetim Yeri:
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel: (0212) 250 50 34 - 250 16 42
Fax: (0212) 235 73 43

Dizgi - Baskı:
Yenilik Basımevi - 243 55 72

Dağıtım:
Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları: Yıllık: 5 milyon TL.
Altı aylık: 2.5 milyon TL.
Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve Öğretim Üyesi: (Yıllık) 4 milyon TL.
Yurtdışı: 45\$

Abone Hesap No:
İş Bankası Taksim - 544077
Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

5

Seçim Sistemleri ve Türkiye Örneği
Erol TUNCER

13

CHP, EMEP ve ANAP'ın Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşleri

24

Siyasal Temsil ve Demokrasi
Birsen ÖRS

35

Temsili Demokrasi Bunalım mı Geçiriyor?
Cemil OKTAY

39

Seçim Sistemi ve Siyasal Sistem Üzerine Etkileri
Ahmet KOTİL

47

Temsil Kavramları ve "Temsil Krizi" Üzerine
Halil NALÇAOĞLU

53

Osmanlı İmparatorluğu'nda Seçimler ve Meclisler
Selçuk GÜRSOY

64

Gelişme Ekonomisinde "Yeni" Arayışlar: Endojen Büyüme Teorileri
Bilmez Bülent CAN
Nilgün CON-GRUHLKE

74

Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Seçimler
Aynur SOYDAN

Seçim Sistemleri ve Türkiye Örneği ⁽¹⁾

Erol Tuncer (*)

Seçim Yasaları

Çok partili dönemdeki ilk seçim yasası değişikliği, 12 Şubat 1950'de, son değişiklik ise 23 Kasım 1995'te yapıldı. Bu iki tarih arasında, seçimlere ilişkin düzenlemeleri içeren yasaların sayısı 37'yi buluyor.

Bu yasalardan 9'u seçim sistemlerini doğrudan etkileyen değişiklikleri içermekte, diğerleri seçimlere ilişkin usulleri düzenlemektedir.

1950/1995 yılları arasında -12'si milletvekili, 8'i senato seçimi olmak üzere- 20 genel seçim yapılmış bulunmaktadır. Bu durumda seçim başına ortalama iki yasanın düştüğü anlaşılmaktadır. Yalnızca 1995 seçimleri öncesinde, ardarda üç yasanın çıkarılmış olduğunu da hatırlatmak isteriz.

Bugüne Kadar Uygulanmış Olan Seçim Sistemleri

Bugüne kadar ülkemizde -*temsilde adalet ile yönetimde istikrar uçları arasındaki geniş yelpazede yer alan*- 7 ayrı seçim sistemi uygulanmış bulunuyor.

Çok partili yaşamın başlangıcında uygulanan "*liste usulü çoğunluk*" sistemi, 1961'den itibaren terk edilerek "*nispi seçim sistemi*"ne geçilmiş ve günümüze kadar bu sistemin değişik biçimleri uygulanmıştır.

1950'den bu yana -*milletvekili genel seçimlerinde*- uygulanmış olan seçim sistemlerini aşağıda sıralıyoruz.

● Çoğunluk sistemi

Liste usulü çoğunluk (1950 / 1954 / 1957 milletvekili seçimleri)

● Nispi seçim sistemi

Barajlı d'Hondt (1961 milletvekili seçimi)

Milli Bakiye (1965 milletvekili seçimi)

Barajsız d'Hondt (1969 / 1973 / 1977 milletvekili seçimleri)

Çifte Barajlı d'Hondt (1983 milletvekili seçimi)

Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan (1987 / 1991 milletvekili seçimleri)

Ülke Barajlı d'Hondt (1995 milletvekili seçimi)

Görüldüğü gibi ülkemiz -demokratik geçmişinin kısalığına karşın- seçim sistemleri açısından adeta bir laboratuvara dönüşmüş bulunmaktadır. Henüz denenmemiş sistem olarak, yalnızca dar bölge ve iki türlü seçim sistemlerinin kalmış olduğunu söyleyebiliriz.

Nüfus hareketlerinin fazlaca yoğun olduğu ülkemizde, seçim çevresi sınırlarının belirlenmesinde sıkıntılar yaşanması kaçınılmazdır.

Seçim Uygulamalarının Sonuçları

1950'den bu yana yapılmış olan "*Milletvekili Genel Seçimleri*"ne ilişkin değerlendirmeler, önemli ipuçları vermektedir. Geçmiş deneyimler, yeni seçim sistemi arayışlarında gözönünde tutulması gereken temel hususlara ışık tutacaktır.

● Bugüne kadar yapılmış 12 seçimin yalnızca 7'si, tek partinin iktidarıyla sonuçlanmıştır. Bunların 3'ü liste usulü çoğunluk, 4'ü ise nispi seçimin değişik biçimleriyle yapılmış seçimlerdir. Alınan sonuçlarda seçim sistemleri kadar, partilerin oy oranları da belirleyici olmuştur.

● İktidar çoğunluğunu sağlayan oy oranlarının %45.1 - %57.6 arasında değiştiği, yalnızca 1987'de tek başına iktidar olan ANAP'ın oy oranının %45'in altına düştüğü gözlenmektedir. (% 36.3)

(*) Gazeteci, yazar

● Seçimlerde ilk sırayı alan partilerin oy oranları, 1950-1991 arasında %30'un üstünde yer almıştır. 1954 seçimlerinde %57.6'ya çıkan bu oran, 1991'de %27.0'a (DYP), son seçimlerde ise %21.4'e (RP) kadar inmiş bulunuyor.

● "Temsilde Adalet" unsurunu en çok öne çıkaran uygulama, "Milli Bakiye Sistemi" olmuştur. Bu sistemle yapılan 1965 seçimlerinde, partilerin oy oranlarıyla parlamentodaki temsil oranları arasındaki farklar (Aşkın-Eksik Temsil Oranları), yalnızca %0.1 ila %1.1 arasında değişmektedir.

● "Yönetimde İstikrar" unsurunu en çok öne çıkaran uygulama ise 1950-1960 arasında uygulanan "Liste Usulü Çoğunluk" sistemidir.

1987 ve 1991'de uygulanan "Çifte Barajlı d'Hondt+Kontenjan" sisteminin de, verdiği sonuçlar itibarıyla, aynı kategoride yer aldığını görüyoruz. Bunun nedeni, kontenjan uygulamasının sisteme katmış olduğu çoğunluk etkisidir.

1954'de %57.6 oranında oy alan DP, gücünün çok üstünde bir oranla (% 93.2) parlamentoda temsil edilmiştir. (505 milletvekili) Partinin oy ve sandalye oranları arasındaki fark (Aşkın Temsil), % 35.6'dır. Aynı seçimlerde CHP'nin %35.4 oranındaki oy gücü parlamento'ya %5.7 olarak yansımış ve parti ancak 31 milletvekili çıkarabilmiştir. DP'nin 1950'deki "Aşkın Temsil" oranı da yine % 33.5 gibi yüksek bir düzeydedir.

Çifte barajlı d'Hondt+Kontenjan usulü ile yapılmış olan 1987 seçimlerinde %36.3 oranında oy

alan ANAP, parlamentoda %64.9 oranında (292 milletvekili ile) temsil edilme olanağına kavuşmuştur. Partinin oy ve temsil oranları arasındaki fark, bu kez %28.6'dır.

● "Yönetimde İstikrar"ı sağlamak amacıyla uygulanan %10 ülke barajı nedeniyle parlamentoda temsil edilemeyen oyların 1987'de %19.8'e kadar çıktığı görülmüyor. Bu oran, 1995'te %14.4 gibi azımsanmayacak bir düzeyi bulmuş, ancak arzu edilen istikrar yine sağlanamamıştır.

İki Turlu Dar Bölgeli Seçim Sistemi

Yaşadığımız siyasal bunalımın aşılması ve siyasetteki tikanıklığın çözümü için önerilen sistemlerin başında "İki turlu ve dar bölge'li seçim sistemi" gelmektedir. Yalnızca yararları üzerinde konuşulan bu sistemin sakıncaları üzerinde yeterince durulmadığı kanısındayız. Sistemin, ülkemizde uygulanması halinde, doğuracağı sonuçlara ilişkin belirlemelerimizi - önemi nedeniyle- okuyucunun dikkatine sunmak istiyoruz. Bu amaçla, bu konudaki çalışmalarımızın sonuçlarını özetleyen bir yazıdan bazı alıntılar yapacağız (Erol Tuncer - Seçim Sistemi Arayışları (II) / Radikal-11.06.1997).

Bilindiği gibi bu sistemde, ülke, milletvekili sayısı kadar seçim çevresine ayrılıyor. Her çevreden bir milletvekilinin seçildiği sistem, Fransa'da uygulanıyor. Birinci turda %12.5 oranının üstünde oy alan partiler, ikinci tura katılıyorlar. İlk turda %50'nin üstünde, ikinci turda ise en çok oyu alan parti, milletvekilini çıkarmış oluyor.

Nüfus hareketlerinin fazlaca yoğun olduğu ülkemizde, seçim çevresi sınırlarının belirlenmesinde sıkıntılar yaşanması kaçınılmazdır. Ancak asıl sorun, siyasal yelpazedeki denge bozukluklarının seçim sonuçlarına yansımalarıyla ortaya çıkacaktır.

Sistemi önerenlerin temel aracı, radikal partilerin tasfiyesi ile yönetimde istikrarın sağlanması. Ancak -beklentilerin aksine- bugünkü çarpık siyasal tablonun, bu sistemle daha da çarpılma tehlikesi var. Endişemizi, sistemin 1995 seçimlerinde uygulanmış olma-

şı halinde ortaya çıkacak bazı temel göstergelerle anlatmaya çalışacağız.

Tek milletvekillik seçim çevreleri belirlenmemiş olduğu için, il ve ilçeleri baz alarak irdeleme yapmak zorundayız. 1995'ten bu yana seçmen eğilimlerindeki değişimler ve dar bölge koşullarının seçmen tercihlerindeki olası etkilerine karşın bu yaklaşımla elde edilen sonuçların önemli ipuçları vereceğine inanıyoruz.

Fransa'daki %12.5 oranı esas alındığında, ülkemizdeki 83 seçim çevresinden 8'inde ANAP, 9'unda DYP ve 16'sında RP'nin ikinci tura geçmeyecekleri görülmüyor.

Merkez sol partilerdeki durum endişe verici. DSP 44, CHP 62 seçim çevresinde ikinci tura geçemiyor. İlçelere gelince: ANAP 141, DYP 176 ve RP 253 ilçede barajın altında kalırken DSP ve CHP'nin baraja takılacakları ilçe sayılarının, 548 ve 686 gibi çok ciddi boyutlarda olduğu görülmüyor.

DSP ve CHP'nin 1.turda birlikte elendiği -yani merkez solun iddiasını daha baştan yitirdiği- seçim çevresi sayısı 34, ilçe sayısı ise 418'i bulmaktadır. Oysa merkez sağdaki ANAP ve DYP'nin, birlikte baraj altında kaldıkları il sayısı yalnızca 1 (Erzincan), ilçe sayısı ise 31'dir. İl ve ilçelerde ortaya çıkan bu tablo, merkez sağ ve merkez sol arasındaki dengesizliği çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

DSP ve CHP'nin birlikte veya ayrı ayrı 2. tura kaldıkları seçim çevrelerindeki toplam oylarına baktığımız zaman şu sonuçlar ortaya çıkıyor.

Merkez solun %40'ı aştığı 4 seçim çevresinde (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Zonguldak) toplam 19 milletvekilliği; % 35-40 arasında oy aldığı 5 seçim çevresinde [Eskişehir, İzmir (1) + (2), Uşak, Bartın] toplam 36 milletvekilliği var. Merkez solun şansının en güçlü olduğu bu seçim çevrelerindeki milletvekilliği sayısı 55'le sınırlı. Oy oranının %30-35 arasında olduğu 4 seçim çevresi de [Ankara (1), İstanbul (1) + (3) ve Ardahan] toplam 57 milletvekilliğine sahip. Merkez solun, bu 13 seçim çevresinden yalnızca Edirne ve Zonguldak'ta merkez sağı geçerek 1. sırayı alabildiğini belirtmek isteriz.

Görüldüğü gibi, iki türlü seçim sisteminin uygulanması halinde merkez sol, ülkede sınırlı bir coğrafyada ve bugünkünden çok daha düşük bir milletvekili sayısı için yarışabilecek. 1995 seçim sonuçlarından elde edilen bütün bulgular, sistemin -radikalleri tasfiye edelim derken- merkez solun tasfiyesine yol açacağını gösteriyor. Bu yalnız merkez solun sorunudur deyip

geçemezsiniz. Çünkü istikrara giden yolun, öncelikle siyasal yelpazedeki dengeleri yerli yerine oturtmaktan geçtiği biliniyor.

Seçim Sistemi Arayışları

Yarım yüzyılı kapsayan bir dönemde uygulanmış bulunan çok sayıdaki sisteme karşın, ülkedeki seçim sistemi arayışları son bulmamış, uygun ve kalıcı bir seçim sistemi üzerinde, toplum olarak, henüz uzlaşma sağlanamamıştır.

Seçim sistemi arayışlarının ardında iki ana nedenin varlığı görülmüyor. Birinci neden, geçmiş dönemlerdeki uygulamalara duyulan tepkilerdir. İkinci neden ise çoğunluğu elinde bulunduran parti ya da partilerin, kendilerine yarayacağına inandıkları seçim sistemlerinin arayışı içinde olmalarıdır.

1950/60 arasında uygulanan çoğunluk sistemine tepki olarak 1960 sonrasında, nispi seçim sistemine geçildi ve 1980'lere kadar bu sistemin değişik biçimleri denendi.

1970/80 arasındaki koalisyonlar dönemine tepki olarak yönetimde istikrar arayışları yeniden öne çıktı ve 1980 sonrasında bu amaçla "Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi" yürürlüğe kondu.

Çoğunluğu elinde bulunduran partiler -fırsat buldukça- mevcut seçim sistemlerinde kendi çıkarlarını kollamayı amaçlayan değişiklikleri yapmaktan geri kalmadılar. Ancak seçim yasalarındaki bu değişikliklerin, düzenleyenlerin beklentilerini her zaman karşılamadığı da altı çizilmesi gereken bir gerçektir. Siyasal tarihimiz bunun çeşitli örnekleriyle doludur.

Bu bağlamda en çarpıcı iki örnek 1965 ve 1991 seçimleridir. Bir partinin tek başına iktidar olmasını çok zorlaştıran -ve bu amaçla düzenlenmiş olan- "Milli Bakiye Sistemi", 1965'te AP (Adalet Partisi)'nin tek başına iktidar olmasını engelleyememiştir. Buna karşılık, birinci sıradaki partiye büyük avantaj sağlayan "Çifte Barajlı d'Hondt+Kontenjan" sistemi, 1991 seçimlerinde DYP'nin tek başına iktidar olmasına yetmemiştir. Her iki halde de sonucu belirleyen asıl etken, birinci sırayı alan partilerin oy oranları ol-

İki türlü seçim sisteminin uygulanması halinde merkez sol, ülkede sınırlı bir coğrafyada ve bugünkünden çok daha düşük bir milletvekili sayısı için yarışabilecek.

muştur. 1965'te AP oylarının %52.9'a ulaşması, 1991'de DYP oylarının ise, %27.0'a düşmüş olması, bu sonuçlara yol açmıştır.

Seçim Sisteminin Siyasal Süreçteki Rolü

Demokrasilerde seçim sistemlerinin önemli ve siyasal sistem üzerindeki etkileri, tartışma götürmeyecek kadar açıktır. Ülkeyi kimlerin yöneteceğini belirleyen seçimler, aynı zamanda anayasaları ve yasaları yapacak ya da değiştirecek çoğunluğun bileşimini de tayin etmektedir. Bu nedenle seçim sistemlerinin en az anayasalar kadar önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Seçim sistemlerinin siyasal süreç üzerinde doğrudan etkisini gösteren iki önemli örneği sunmak istiyoruz.

Bunlardan birincisi, 1957 seçimlerine ilişkin olanıdır ve seçim sisteminin siyasal gerilim üzerindeki rolünü göstermektedir.

"Liste usulü çoğunluk sistemi"ne göre yapılmış olan 1957 seçimlerinin sonucunda, tek başına iktidar olan DP (Demokrat Parti) 424, muhalefet partileri ise, toplam 186 milletvekili çıkarmışlardır. Aradaki fark, 238'dir.

1957-1960 dönemi, ülkede siyasal gerilimin hayli yüksek olduğu ve bunalımın giderek tırmandığı bir

dönemdir ve bu bunalım 27 Mayıs 1960'da, askeri müdahale ile sonuçlanmıştır.

Söz konusu seçimlerde, liste usulü çoğunluk yerine, "nispi temsilin barajsız d'Hondt usulü" uygulanırsa, iktidarın milletvekili sayısı, 315'e incek, muhalefetin sandalye sayısı ise 295'e yükselecekti.

Böylelikle, iktidarla muhalefet arasındaki farkın 20'ye düşecek olması, siyasal iktidarın davranışlarının frenlenmesine, dolayısıyla siyasal gerilimin düşmesine yol açacaktı.

İkinci örnek, 1977 seçimlerine ilişkindir. Bu seçimlerde CHP, %41.3 ile en büyük parti olmasına karşın, mevcut seçim sistemi ile, parlamentodaki 450 sandalyenin ancak 213'ünü kazanabildiği için tek başına iktidar olamamıştır.

Oysa 1977 seçimleri, "liste usulü çoğunluk" ya da "Çifte Barajlı d'Hondt+Kontenjan" sistemlerinden birisiyle yapılmış olsaydı, çok partili dönemin başından beri ana muhalefet partisi konumunda olan CHP, 1977'de tek başına iktidar olabilecekti. Böylelikle, çok partili siyasal yaşamda, CHP'nin tek başına iktidarı denenmiş olacaktı.

Her iki örnekte de -büyük olasılıkla- olayların akışının değişmesi söz konusu olabilecekti.

Seçim Sistemiyle Siyasal İstikrar Arasındaki İlişki

Günümüzde, seçim sistemleri aracılığıyla siyasal istikrar arayışı, gündemin baş köşesini işgal etmektedir. Siyasal bunalımlardan çıkabilmek için sıkça önerilen çözüm, iyi bir seçim yasası hazırlanarak seçime gidilmesidir.

Bu arayışlarda, seçim sistemlerine, taşıyabileceğinden daha fazla önem ve görev yüklendiği gözlenmektedir. Bu konuda seçim sistemlerine bağlanan aşırı umutlar, uygulamada hayal kırıklıklarına yol açmaktadır. Dolayısıyla, "siyasal istikrarla, seçim sistemleri arasındaki ilişki"yi gözden geçirmekte yarar görüyoruz.

Siyasal istikrarın birden çok boyutu vardır ve seçim sistemleri, bu boyutlardan önemli birini, ama yalnızca birini oluşturmaktadır. Siyasal istikrarın sağlanması, yalnızca seçim sistemlerine bağlı değildir.

Bir ülkede siyasal istikrar; siyasal ve kültürel alt-yapı, siyasal partilerin yapılanması ve işleyişi, refah düzeyi ve gelir dağılımı, toplumun kurumsallaşma ve örgütlenme derecesi ile yakından ilişkilidir.

O nedenle, siyasal istikrarın sağlanmasına yönelik unsurların bir bütün oluşturduğu unutulmamalıdır. Bütünüyle siyasal yapı, toplumsal ve ekonomik sorunları karşılamakta yetersiz kaldığı sürece, siyasal istikrarın yapay önlemlerle sağlanması zordur.

Demokrasi tarihimizdeki askeri müdahalelere yol açan bunalım dönemlerinin her birinde farklı seçim sistemleri yürürlükteydi ve her seferinde sistemin yenilenmesi yoluna gidilmişti. Ama bunalımlar son bulmadı. Buradan çıkarılacak ders, seçim sistemlerinin tek başına bunalım ya da çözüm nedeni olarak düşünülmemesi gerektiğidir.

Öneriler

Yeni bir seçim yasası hazırlanması konusunda kamuoyunda bir görüş birliğinin oluştuğunu söyleyebiliriz. Ancak, amaçtaki görüş birliğinin, beklentilerde ve gerçeklerde aynı ölçüde var olduğunu söyleyemiyoruz. Seçim yasasından neler beklendiği konusunda, kamuoyunda görüş birliği yerine bir kafa karışıklığının hüküm sürdüğü kanısındayız.

Kimine göre seçim yasası, "yönetimde etkinlik" unsurunu öne çıkarmalı, güçlü hükümetlerin oluşmasını sağlamalıdır. Kimine göre de, "temsilde adalet" önemsenmeli, toplumdaki değişik görüşler olabildiğince geniş bir yelpazede parlamentoya yansımalıdır. Bu iki uç görüş birbiriyle çelişmekte ve birinin gerçekleşmesini sağlayan seçim sistemi, öbürünün önünü tıkamaktadır. Kaldı ki son anayasa değişiklikleriyle, seçim yasalarının "temsilde adalet ve yönetimde istikrar" ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenmesi esası getirilmiştir. Anayasanın 67. maddesi, seçim yasalarında her iki ilkenin birden kolanması gerektiğini belirtmektedir. Demek ki, "temsilde adalet ve yönetimde istikrar" arasındaki tercihlerde hareket alanımız zaten sınırlanmıştır. Yeni sistem arayışlarında bu gerçeğin gözönünde tutulmasında yarar vardır.

Seçim sistemi arayışlarında, geçmişteki deneyimlerle ülkenin bugünkü gerçekleri bir arada dikkate alınmalıdır.

● *Günümüzde, siyasal partiler sisteminin yapılanma ve işleyişindeki arızalar nedeniyle, oylar partiler arasında gereğinden fazla dağılmış ve siyasal yelpazedeki dengeler olabildiğince bozulmuş bulunmaktadır. Böyle parçalı bir tabloda herhangi bir seçim yasasıyla bir partinin tek başına iktidarının sağlanması kolay değildir.*

Ülkeyi kimlerin yöneteceğini belirleyen seçimler, aynı zamanda anayasaları ve yasaları yapacak ya da değiştirecek çoğunluğun bileşimini de tayin etmektedir.

Örneğin 1995 seçimleri, yönetimde istikrarı en çok öne çıkaran "liste usulü çoğunluk" usulüyle yapıldı. RP 257, DYP 106, ANAP 79, DSP 72, HADEP 24, CHP 12 milletvekili çıkaracak ve görüldüğü gibi, hükümet kurmak

için yine koalisyonlara ihtiyaç duyulacaktı.

● *Tek başına iktidar çıkarmanın zorlaştığı bir ortamda, ülke barajının %10 gibi yüksek bir düzeyde tutulmasını savunmak zorlaşır hale gelmiştir. Baraj, %5'lere doğru indirilmelidir.*

● *Partilerin, oy ve temsil oranları arasındaki farkın gereğinden fazla büyümesi, siyasal bunalıma yol açabiliyor. 1950-1960 arasındaki siyasal gerilimin temelinde bunu aramak gerekir.*

● *Tek başına iktidar olmak için gereken oy oranının makul sınırların altına inmesi, sistemde meşruiyet tartışmalarına yol açıyor. 1987'deki ANAP iktidarının ve hatta Özal'ın Cumhurbaşkanlığının bu açıdan uğradığı eleştirileri hatırlamak gerekir.*

● *Kamuoyundaki önemli beklentilerden birisi de seçmenlere, tercih ettiği partinin adayları üzerinde de söz hakkının verilmesidir. Partilerin aday belirlemedeki -parti içi demokrasiyi ve kamuoyunun eğilimlerini dikkate almayan- tavırları bu haklı beklentiyi doğurmuştur. Bu haklı beklentiyi karşılamak üzere ter-cihli oy sistemi getirilmelidir.*

● *Partiler, toplam milletvekili sayısının belli bir oranında kontenjan adayı gösterebilmeli, böylece politika dünyası dışındaki uzman kişilerin parlamentoya girmesi kolaylaştırılmalıdır.*

● *Siyasal partiler, seçimlerde "örtülü ittifak" yapabilmektedirler. Bu konudaki yasal engellerin pratikte anlamı kalmamıştır. Dolayısıyla ittifakı engelleyen yasal hükümlerin kaldırılmasında yarar vardır.*

● Milletvekillerinin illere dağılım biçimi, temsilde adalet açısından tartışmalara yol açmaktadır. Bu konu yeniden gözden geçirilmelidir..

● Tek kişilik organların seçiminde iki turlu seçim sistemi uygulanmalıdır.

Bu arada hazırlanmış biçiminin, seçim yasasının içeriği kadar önem taşıdığı da unutulmamalıdır. Alışlagelmiş baskın yöntemleri yerine, partilerin mutabakatı ile ve kamuoyunda yeterince tartışılarak hazırlanmış bir seçim yasasına ihtiyacımız var. Katılımcı demokrasinin gereği ve seçim sistemini uzun ömürlü kılmanın kaçınılmaz koşulu budur.

Sonuç

Seçim sistemleri -Anayasa ve siyasal partiler

sistemiyle birlikte- ülkedeki siyasal yapılanmanın üç temel ayağından birini oluşturmaktadır.

Taşıdığı önem, demokratik işleyişteki bütün sorunluluğun seçim sistemlerinde aranması gibi bir yanılgıya yol açmamalıdır.

Siyasal istikrarın yalnızca seçim sistemleriyle sağlanamayacağı ve seçim yasasının, ancak siyasal sistemin bütünlüğü içerisinde anlam kazanacağı bilinmelidir. Çözüm arayışları bu bütünlük içerisinde ele alınmalı, "Seçim Yasası"yla birlikte "Anayasa" ve "Siyasal Partiler Yasası" da tartışmaya açılmalıdır.

Dipnot

¹ Yazıdaki sayısal değerlendirmeler. "Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi, Prof. H. Sami TÜRK - Erol TUNCER / TESAV Yayınları - 1995 Ankara" isimli kitaptan alınmıştır.

ÖZÜR : 364. sayımızda Nergis Schulze'nin "Türkiye'de İşgücü Piyasası, İşsizlik ve İstihdam Politikaları" başlıklı yazısının 4. tablosu (sf.14) hatalı çıkmıştır. Doğrusu aşağıdaki gibidir. Düzeltir, özür dileriz.

Tablo 4:

İstihdamın İşteki Statüye Göre Dağılımı

(Bin kişi)

YIL	TOPLAM	Ücretli - Maaşlı		Yevmiyeli (Mevsimlik arızı, geçici)		İşveren		Kendi Hesabına		Ücretsiz Aile İşçisi	
		Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
1989	19 048	5 910	31	1 323	6.9	628	3.2	4 873.5	25.5	6 313.5	33.1
1990	19 322	6 291.5	32.5	1 141	5.9	832	4.3	4 911.5	25.4	6 146	31.8
1991	19 735.5	6 148.5	31.1	1 193.5	6.1	985	5.1	4 906.5	24.8	6 502	32.9
1992	19 769	6 384	32.2	1 449.5	7.3	1 083	5.4	4 988	25.2	5 864.5	29.6
1993	19 803.5	6 471	32.6	1 433.5	7.2	1 134.5	5.7	4 743	23.9	6 021	30.4
1994	20 355.5	6 448.5	31.6	1 636.5	8.0	1 102.5	5.4	5 105	25.0	6 063	29.7
1995 (Nisan)	20 834	6 435	30.9	1 734	8.3	1038	5.0	5 197	25.0	6 430	30.8

Kaynak : DİE Ekim 1994 HİA Sonuçları, DİE, Haziran 1996, S.18 Tablo B:2'deki ve DİE Çalışma İstatistikleri, 1995, DİE, Haziran 1996, S.111, Tablo 1.1.15'teki Veriler.

Görüntülü telefona taşındık!

Akbank'tan teknolojik devrim:

AKtel

•Aktel, evinizde ya da işyerinizde bankacılık işlemlerini "görerek" yapabileceğiniz ekranlı telefondur. •Her Akhesap sahibi, sadece 1 milyon lira aylık hizmet kirası ödeyerek Aktel'e sahip olabilir. •Depozito yok! Akbank yaptığınız işlemlerden hiçbir komisyon ve masraf almaz. •Dilediğiniz Akbank şubesine başvurduğunuzda Aktel'iniz adresinize gönderilir. •Aktel'in ekranı, AkMatik ekranına benzer. •Aktel cihazını telefon olarak da kullanabilirsiniz.

•Aktel'in bankacılık hizmetlerinden, sadece sahibi değil, Akkart Extra'sı olan herkes yararlanabilir. •Aktel'i dilediğiniz zaman Akbank'a iade edebilirsiniz.

Siz de, Akbank'a gelin; Görüntülü Ev & Ofis Bankacılığı'yla mutlaka tanışın.

Geleceği içeri alın!

AKBANK

G ü v e n i n i z i n E s e r i

Akbank Görüntülü
Ev & Ofis Bankacılığı

Akhesap ve Akkart Extra's
olan herkesin Aktel ile
yapabileceği
başlıca işlemler:

- Repo yapabilirsiniz.
- Yatırım fonu alıp satabilirsiniz.
- Hazine bonusu alabilirsiniz.
- Devlet tahvili alabilirsiniz.
- Döviz alıp satabilirsiniz.
- VDMK alabilirsiniz.
- Diğer bankalardaki hesaplar havale (EFT) gönderebilirsiniz.
- Hisse senedi alım-satım talimatlarınızı verebilirsiniz.
- Akbank şubelerindeki hesaplar havale yapabilirsiniz.
- Senetlerinizi ödeyebilirsiniz.
- Virman yapabilirsiniz.
- Vadeli, vadesiz TL ve döviz hesaplarınızın bakiyesini görebilirsiniz.
- Vadesiz hesap hareketlerinizi görüntüleyebilirsiniz.
- Kredi kartı borcunuzu ve limitinizi takip edebilirsiniz.
- Kredi kartı borcunuzu ödeyebilirsiniz.
- Yatırım portföyünüzü takip edebilirsiniz.
- Talimatlı ödemelerinizin tutarlarını ve ödeme tarihlerini görebilirsiniz.
- Akbank döviz kurlarını öğrenebilirsiniz.

 Milliyet

İş Yaşamı *ve İnsan Kaynakları*

Size **“Doğruyu”** buldurur.

İlanlarınız için:

505 47 10 - 505 47 17 - 505 47 20

CHP, EMEP ve ANAP'ın Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşleri

İktisat Dergisi olarak CHP, EMEP, ANAP, ÖDP, Liberal Demokrat Parti ve Refah Partisi'ne aşağıdaki soruları yönelttik. Bize yalnızca CHP, EMEP ve ANAP cevap verdi:

1- Türkiye'de yapılan son seçimlerde, Türkiye barajı nedeniyle parlamentoya giremeyen partilerin (HADEP, MHP vb.) yanı sıra, sandık başına gitmeyen seçmenler de hesaplanırsa, seçmenlerin yüzde 30'una yakınının parlamentoda temsil edilmediğini görüyoruz. Buna karşılık bazı partiler de oy oranlarının üzerinde bir temsiliyet hakkı elde ettiler (örneğin Refah Partisi). Sizce temsilde adalet sağlanmadan yönetimde istikrara ulaşmak mümkün müdür?

2- Bu çerçevede Türkiye için nasıl bir seçim sistemi öneriyorsunuz?

3- Siyasal yelpazenin merkezinde yer alan partilerin programlarının giderek aynılaştığı bu nedenle de toplumda farklı beklenti ve çıkarlara sahip olan birçok kesimin giderek ya depolitize olduğu ya da aşırı uçlara kaydığı görüşüne katılıyor musunuz? Bu anlamda Partinizin programının ana ayırım noktaları nelerdir?

4- Çağdaş sistemlerde yurttaşların siyasete katılımı sadece belli zaman aralıklarıyla oy vermek anlamına gelmiyor. En geniş anlamıyla siyasal katılım yurttaşların kendilerini ve toplumu ilgilendiren her konuda, düşünce, söz ve eylem hakkının olması ve bu yönde siyaseti etkileme anlamını taşıyor. Bu anlamda Türkiye'de siyasete katılma kanallarının açık olduğunu düşünüyor musunuz? Partinizin siyasal katılımı arttırmak için önerileri nelerdir?

5- İki seçim arası dönemde yurttaşların seçtikleri vekilleri denetleyebilecekleri mekanizmalar Türkiye'de yeterli midir? Partinizin yeni denetleme mekanizmaları yaratma yönünde önerisi var mı?

Temsilde Adaleti Sağlayan Seçim Sistemi

Adnan Keskin (*)

1- Bizim seçim yasamıza göre ülke barajı yüksektir. Bu nedenle Aralık 1995 milletvekili genel seçiminde toplam oyun yüzde 14'üne ulaşan 3.928.250 oy (MHP, HADEP, İP, YDH, YDP) Meclis'te temsil edilemedi. Buna yüzde 0.5 tutan bağımsızların aldığı 133.895 oy da eklenirse 4 milyon seçmenin oyu Mecliste temsil edilmemiş olmaktadır. Yaklaşık bu oranda ve sayıda oy alan bir Partinin Meclis'e 76 milletvekili sokmuş olduğunu düşünürsek "temsilde adalet" bakımından sistemin aksaklığı daha iyi belirir.

Temsilde adaleti en iyi sağlayan seçim sistemi nispi temsildir. Bu sisteme göre son seçimde bir milletvekili için 51.140 oy gerekmektedir. Bu seçim kat sayısına göre RP'nin aldığı 6.012.450 oya karşılık kazanması gereken milletvekili sayısı 118'dir. $(6.012.450/51.140=117.56)$ Oysa Parti 158 milletvekili kazanmıştır. Demek ki barajlı d'Hondt sistemi nedeniyle RP 40 milletvekili fazladan elde etmiştir. DYP $(5.396.009:140=105.51)$ 106 milletvekili çıkarılması gerekirken 135 milletvekili çıkarmıştır. Artık sayı 29'dur.

Aynı biçimde ANAP'da $(5.527.288:140=108.08)$ 108 milletvekili yerine 132 milletvekili çıkararak 24 fazla milletvekilliği kazanmıştır. Buna karşılık DSP

(*) CHP Genel Sekreteri

80 yerine 76, CHP 59 yerine 49 milletvekilliği elde etmiştir.

Demek ki, yüzde 10 barajlı d'Hondt sisteminin bir sonucu olarak yüzde 14.5 oranında 3.928.250 oy temsilsiz kalırken, iki merkez sol partinin (DSP ve CHP) oylarının 14 milletvekiline karşılık olan kısmı temsilsiz kalmıştır. Daha doğrusu bu oylar iki merkez sağ parti ile bir uç sağ partiye kaymıştır.

Anayasa'mızda 1995 yılında yapılan değişiklikle "seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir" denmektedir. 1995 seçimlerinde uygulanan yüksek barajlı d'Hondt sisteminin temsilde adaleti sağlamak açısından çok verimli olmadığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak d'Hondt sistemi, nispi temsilin "yönetimde istikrar" ilkesine de uygun hale getirilmesi için öngörülür. Gerçekten, bu sistem bir ölçüde aşırı parçalanmayı ve bölünmeyi önlemektedir. Eğer 1995 seçimlerinde gerçek nispi temsil uygulansa MHP, HADEP, YDH, MP ve YDP'nin de TBMM'de temsil olanağı olacaktı. Hatta HADEP 23, MHP 45 milletvekilliği elde ederek, grup kurabilecekti.

2- Nispi temsil, temsilde adaletin, demokratikliğin üstün tutulmasıdır. Bir başka deyişle "düz ayna" sistemidir. Halkın içinde bulunan her eğilimin Parlamento yansımalarının sağlanmasıdır.

Bizce, demokratiklikten istikrar adına en fazla özveri, düşük barajlı bir nispi temsil (d'Hondt) sistemi olmalıdır. Böylece hem demokratik temsil, hem de yönetimde istikrar dengelenmiş olur.

3- Partilerin programlarının aynışması karşısında kadro farklılaşması ile seçmen önünde değişiklik sağlanmaya çalışılması yanlıştır. Ülkemizde toplumun depolitize olması, politikanın kirli bir iş gibi gösterilmek istenmesinden ileri gelmiştir. Ülke yönetimi demek olan politikanın çirkin ve zararlı sayılması ve halka sürekli bu yolda olumsuz telkin yapılması sa-

kıncalı ve yanlış bir tutumdur. Bu, halkı demokrasi-den uzaklaştırdı. Oysa, demokraside halkın ülke yönetimine sürekli katılımını haklı ve etkili kılmamanın yolu politikanın tabanının yaygınlaştırılmasından geçer. İşçi karışmayacak, memur, öğrenci, öğretmen karışmayacak, esnaf karışmayacak, üretici, çiftçi karışmayacak. O zaman toplumu kim yönetecek? Toplumu yönetmek için kim söz söyleyecek? Temel yanlış budur. Bir işin kötü yapılması, sakıncalı biçimde yürütülmesi başka, işin özünde kötü olması başka-

dır. Bizce bu sakıncaları önlemenin yolu, toplumun her kesiminin ve katmanının sürekli olarak katılımını sağlamaktır. Temiz toplum, açık toplumdur. Kendini yöneten toplumdur. Bunun için yönetilenler, yönetenleri sürekli denetlemeli, yönlendirmeli ve eleştirmelidir.

4- 12 Eylül düşüncesi demokrasiyi beş yılda bir seçime indirgemeye çalıştı. Beş yılda bir oy ver, istediğini seç; sonra bırak onlar yönetsin, hiçbir işe karışma! Bu demokrasiyi basit bir "oy" hesabına indirgemektir. Yanlış buradadır. Seçmen yani yurttaş, yönetimle ilgili görüş ve düşüncesini sürekli belirtmelidir. Kamuoyu sürekli katılımın bir aracıdır. Çoğulcu demokraside katılım sürekli-dür.

5- Ülkemizde sürekli katılımın engellenmesi heves ve istemleri vardır. Özgürlüklerin yaratabileceği sakıncaları yine özgürlükler giderir. Bağımsız yargı, özgür basın, özerk üniversite, özgür örgütlenme çoğulcu demokrasinin kurum ve kurallarının işlerliğini kolaylaştırır.

Demokrasi Bayrağı Emekçilerin Elllerinde Yükseltilir

A. Levent Tüzel (*)

1- İlk söylenmesi gereken, "temsilde adalet" sorununun yalnızca Türkiye'ye özgü olmadığıdır.

Kapitalist dünyada, Türkiye egemenlerinin örnek aldıkları ve "çağdaş uygarlık" düzeyinin siyasal boyutu olarak ulaşmaya çalıştıklarını propaganda ettikleri "Batı demokrasisi" ülkelerinde, zaten güdük olan demokrasinin, daha da güdükleştirilip daraltılması eğilimi egemendir.

En başta, Batı demokrasisi, paraya dayalıdır. Toplantı salonları, TV kanalları, gazetelerin kullandığı kağıt stokları, hepsi, fabrikalar, madenler ve limanlar gibi, burjuvazinin mülküdür. Örneğin toplantı düzenlemenin ve TV yayını yapmanın "serbest" olduğu ve demokratik haklar olarak herkes tarafından kullanılabilceği söylenir; ama emekçi yığınlar açısında bu "haklar" ve benzerleri lafta kalır. İşçiler, bu "haklarını" gerçekleştireme olanaklarından yoksundurlar. Emekçi yığınlar açısından bu "haklar"ın ekonomik temeli yoktur; dolayısıyla onlar için gerçek haklar değildir. Hukukun herkes için eşit olduğu söylenir; ama yoksullar birkaç bin lira için yıllarca mahkumiyet cezasına çarptırılarken, borsa dalaveraları ve yolsuzluklarla trilyonlar vurmak "serbest"tir. Burjuva hukuk "mülkün temelidir", parası olana başka olmayana başka uygulanır. "Haklar" ve "Batı demokrasisi" kapitalistler ile onlardan beslenip, onların politikasını yürüten sendika bürokrasisi ve liberal "solcular" gibi kapitalistlerin izin verdiği kesimler içindir. Burjuva demokrasisi, biçimsel demokrasidir; burjuva egemenliğinin örgütlenme biçimidir.

Birbirleriyle bağlantılı iki gelişme, biçimsel ve dolayısıyla yapısal olarak güdük burjuva demokrasisinin daha da güdükleşmesine neden olmuştur.

Tekeller, serbest rekabetin ürünü olarak ortaya çıkmalarıyla, yalnız ekonomik alanda egemenlik kurup bütün yaşamı denetim altına almakla kalmadılar. Siyasette de yoğun bir gerici eğilimi anlamına gel-

diler. Ekonomik ve siyasi iktidar, özellikle, burjuvazinin bir bölümünü ama en irilerini oluşturan tekellerin eline geçti. Oligarşik iktidar, bütün kapitalist ülkeler açısından

genelleşti. Biçimsel burjuva demokrasisi, bu nedenle, iyice gericileşti ve güdükleşti. Burjuvazi, demokrasi bayrağını elinden atmamakla kalmadı; üzerinde tepinmeyi sürekli kıldı. Demokrasi düşmanlığı, onun karakteri haline geldi. Burjuvazinin kabullendiği demokratik haklar, iyice göstermelik hale geldi, son derece azaldı ve ancak işçi ve emekçilerin mücadeleleriyle koparılp alınır ve korunur oldu.

İkinci gelişme, işçi ve emekçilerle ezilen halkların uluslararası burjuvazi ve emperyalizme karşı bir dizi ülkede sosyal devrimler başarmasıdır. Burjuvazi sosyal devrimlerden ve yeni sosyal devrim ihtimallerinden duyduğu korkuyla iyice gericileşti; kendi güdük demokrasisini daha köklü biçimde reddeder oldu. "Batı demokrasisi", bu nedenle, biçimsel olarak da kapitalist seçkinler için "demokrasi" haline geldi. Burjuvazi, bu süreçte, yalnızca, kendi egemenliği altındaki emekçilerin, sosyal devrim örneği izlememeleri ve "bizim ül-

kemizde de haklarımız tanınıyor" düşüncesine kapılmaları için kırıntılar halinde "demokratik haklar"a rıza gösterdi.

Sosyalizm, dünya çapında geçici de olsa, yenilgiye uğrayınca, burjuvazi, bu kırıntıları da çiğnemekte kendisini özgür hissetti. Sosyalizmin öldüğünü ilan etti. Bir zamanlar propaganda ettiği "sosyal devlet" ilkesini, artık "sosyalizm" diye karalayıp bütünüyle özelleştirmeye yöneldi. Siyasette ise, tekerci dikte eğilimini daha da yoğunlaştırdı. Demokratik haklar, işçi ve emekçilerin eskisinden daha zor ulaşabildikleri lüks tüketim maddelerine dönüştü.

"Batı demokrasisi", tersi hâlâ propaganda edilse de, çoktan özenilecek bir mal olmaktan çıkmıştır; hızlı bir güdükleşme sürecinde ilerlemekte ve demokrasi olmaktan uzaklaşmaktadır.

Örneğin ABD'nin, biçimsel demokrasisinde, Başkan, grevleri yasaklayabilmektedir. Almanya'da anayasa, komünist partiyi yasaklamıştır. İngiltere'de Liverpool liman işçilerinin grevine destek veren milletvekilleri parlamentodan çıkarılabilmekte, kömür

Sosyalizm, dünya çapında geçici de olsa, yenilgiye uğrayınca, burjuvazi bir zamanlar propaganda ettiği "sosyal devlet" ilkesini, artık "sosyalizm" diye karalayıp bütünüyle özelleştirmeye yöneldi.

(*) *Emeğin Partisi (EMEP) Genel Başkanı*

işçilerinin grevi yasaklanabilmektedir, "Batı demokrasisi"nde, işçi ve emekçilerin kendi politikalarını yapmaları, bu amaçla partileşmelerinin önüne olduğu gibi, ekonomik mücadeleleri ve sendikal örgütlenmeleri önüne de türlü engeller dikilmiştir.

İlgisi olmadığı halde, halkın egemenliği olarak tanımlanan demokrasi, önünde sonunda, seçimleri ve emekçi yığınların oy kullanmasını varsaymak durumunda olduğundan, güdükleşme, oy mekanizması, seçim ve temsil sistemlerine de yansımadan edemedi.

Kölecî eski Yunan demokrasisinde, yalnızca köle sahipleri oy kullanırdı. Feodal cumhuriyetlerde, sadece

aristokratların oyu geçerliydi. Burjuva demokrasisi, başlangıçta, pratik kısıtlamalara yönelse de genel oyu yüceltti. İşçi ve emekçi mücadelesinin gelişmesi, sosyal devrimler ve sosyal devrimlerin yaygınlaşma ihtimali, demokrasi düşmanı haline gelen burjuvaziyi, çok sayıda ülkede faşizme baş-

Türkiye'de seçimler, daha gözle görülür bir oyundur. Ve bu oyun çerçevesinde, burjuvazinin önceden istediği sonuçların alınması için en uygun seçim sistemi arayışı sürmektedir.

vurmaya itti. Geri kalanlarda ise, burjuva demokrasisi, seçimlerden burjuva hükümetler çıkmasını garanti eden seçim sistemleri ve oy mekanizmalarına dayanmalarını sağlayacak yeni yasalarla sağlamlaştırıldı ya da aynı anlama gelmek üzere iyice güdükleştirildi.

Çift dereceli seçim sistemleri, barajlar, harç ve zorunlu ödentiler, güdük demokrasinin garantileri ve süsleri olarak görüldü. Demokrasinin bir maske olarak kullanıldığı faşist rejimlerde ise, bu süsler, seçimlerde ve seçmen kütüklerinde hilelerle, sürgünler ya da sandık başlarında silahlı adamlar bekletilerek serbestçe oy kullanmanın olanaksızlaştırılmasıyla, sandık kaçırmalarla güçlendirildi.

Bugün, dolaysız sonuçlarıyla birlikte tek dereceli genel oya dayalı seçimler, hemen hiçbir kapitalist ülkede yapılmamaktadır.

ABD'de çift dereceli seçim sistemi uygulanmaktadır. Bu ülkede, seçmenler, başkanı ve parlamenterleri seçecek olan ikinci derece seçmenleri seçerler. Kısıtlamalar ve zorunlu ödentiler nedeniyle, ikinci seçmenler içinde tek bir işçi bulmak olanaksızdır.

Fransa ve Almanya'da, seçmen oyuna ciddi barajlar konmuştur. Bu nedenle Fransa'da yaklaşık yüzde 15 oy alan bir parti tek bir milletvekilliği kazanabilmiştir. Bu ülkelerde büyük kitleler oluşturan seçmenlerin oyu seçim sonuçlarına yansımaz.

Kapitalizmde tersine bir eğilimin izi bile yoktur; ama seçmeni oluşturan halkın oyu neye işaret ederse etsin burjuvazi bildiğini ve istediğini yapma eğilimindedir ve buna uygun seçim sistemlerine doğru gerçek ve güçlü bir eğilim mevcuttur. Gelişme, oligarşik yönetimin güçlenmesi ve seçimlerin seçim olmaktan çıkması yönündedir. Üstelik bu, bütün kapitalist ülkeler açısından genel kural halindedir.

Burjuvazi, istediği hükümetleri garanti etmek üzere, seçim oyununu oynamaktadır. Tepkiden korkmasa, Çarlık Rusyası'ndaki "5 işçi oyu = 1 burjuva oyu" ilkesini uygulayacaktır!

Türkiye de, kuralı bozmaz.

Üstelik Türkiye'de, gelişmiş kapitalist ülkelerden çok daha açık biçimde, yönetsel istikrar, temsilde adalet gibi unsurlarıyla seçimden çok; açık zor ve dikte etme gibi diktatoryal yöntemlere başvurulmaktadır. 28

Şubat, Sincan'daki tanklar, seçim sisteminin yetmediği yerde parti kapatmalar, bunun son kanıtlarıdır.

Türkiye'de seçimler, daha gözle görülür bir oyundur. Ve bu oyun çerçevesinde, burjuvazinin, önceden istediği sonuçların alabilmesi için en uygun seçim sistemi arayışı sürmektedir.

Sonuç olarak, "Batı demokrasisi"nin bir diğer adı "temsili demokrasi" olsa da, hiçbir kapitalist ülkede istikrar, temsil adaletinde aranmamaktadır. Burjuvazinin böyle bir arayış içine girmesi mümkün de değildir; çünkü çok örgütlü, dışından tırnağına silahlı ama çok küçük bir azınlık oluşturmaktadır. Seçim sonuçlarından etkilenmeyen gerçek iktidarı, oligarşik bir yapıda saklıdır.

2- Burjuvazinin demokrasiye düşman olduğu, burjuva demokrasisinin de demokrasiden başka her şeye benzediği koşullarda, gerçek seçenek, devrim ve demokratik halk iktidarının kurulmasıdır. Ancak bu, bugünkü koşullarda hiçbir şey yapılamayacağı ve örneğin seçimler ve seçim sistemleriyle ilgilenmek gerekmediği anlamına gelmez. Demokratik hakların elde edilmesi, ve bunların genişletilmesi şüphesiz gereklidir ve demokrasi mücadelesinin bir ayağını oluşturur.

Demokratik hakların, ancak işçi ve emekçilerin mücadelesiyle koparılıp alınarak korunabileceği söylenmişti. Seçim sistemi de içinde olmak üzere, demokratik kazanımların, kağıt üstünde düzenlemeler olarak işlevsel olması imkansızdır.

Partimiz, genel demokrasi mücadelesinin bir talebi ve yönü olarak demokratik bir seçim sistemi önermektedir. Halk yığınlarının oylarının sonuç alıcı biçimde belirleyici olacağı, halk egemenliğinin hiçbir güç odağı tarafından kısıtlanmadan yansıtacağı ve tek bir oyun bile boşa gitmeyeceği bir seçim sistemi. Bu, "milli bakiyeyi de kapsayan nisbi temsil sistemi"dir.

3- Merkez partiler, giderek liderlerinin isimleriyle birbirlerinden ayrılır oldular. Üstelik, sermaye partilerinin bu aynışması, merkez partileriyle de sınırlı değildir. "Aşırı" ya da "uç" olarak nitelenen sermayenin dinci ve şoven milliyetçi partileri de diğerlerinden ancak söylemlerine renk katan ideolojik motiflerle ayrılmaktadır. Ayrılık ve farklılıklar özde

ve programlarının temel maddeleriyle yönelimlerinde değil, laftadır. Faiz, rantçılık, vahşi kapitalizm, Batı-İsrail karşıtlığı propagandasıyla hükümet olan Refah Partisi'nin, laflarının tam tersi ve diğer sermaye partileriyle çakışan uygulamaları, iyi bir göstergedir. PR, BBP, MHP vb. "aşırı" değil, sermayenin saldırgan politikaları nedeniyle kutuplaşmakta ve düzenden kopmakta olan sömürülen ve ezilen emekçi yığınlarını, sahte söylemlerle denetim altında tutmak için politikalar izleyen sermaye partileridir. Bu partiler de, merkez partiler gibi, ölesiye özelleştirmeci, zancı, emekçilere eşel mobili ve düşük ücreti dikte eden, sosyal güvenlik sisteminin tasfiyesini, sendikasılaştırılmayı, esnek çalışmayı, sermaye teşviklerinin artırılmasını öngören, IMF'ci, kendisinin ve ülkenin geleceğini emperyalizme daha çok yaltaklanma ve kölelikte gören, demokrasi, özgürlükler ve barışın düşmanı, sömürü, baskı ve zulmün partileridir.

***Seçim sistemi de içinde olmak üzere,
demokratik kazanımların, kağıt
üstünde düzenlemeler olarak işlevsel
olması imkansızdır.***

Aslında, sermaye tek parti olarak örgütlüdür. Sermayenin bir dizi fraksiyonunu hizipleri olarak içinde barındıran bu parti, devlet partisidir. Bu partinin en aşırı ve belirgin biçimlerinden biri, Türkiye'deki-

dir.

Öte yandan, sermayenin ekonomik ve siyasal açıdan saldırganlığının artmasına bağlı olarak toplum kutuplaşmaktadır. Sermaye ve partisi giderek gönüllü denetim olanaklarını yitirmektedir. Bu işçi ve emekçilerin politik örgütlenmesini, daha acil ve yakıcı bir ihtiyaç kılmaktadır. Sermaye, dev örgütlenme olanaklarıyla, kendi arasında fraksiyonlara bölünmüş kendi partisine sahiptir. Bu partinin karşısında ise partimiz bulunmaktadır.

Giderek fraksiyonlarıyla arasındaki farklılıklar da yok olmakta olan sermaye partisinin karşısında partimiz, sermayeye, emperyalizme ve gericiliğe, onların bugünkü saldırı programlarına bütünüyle ve kökten karşı tek partidir. Örneğin, özelleştirmeye, sendikasılaştırmaya, esnek çalışmaya ve iş yasalarının iptal edilmesine, kriz yönetim merkezine dayanan devletin yeniden yapılandırılmasına sonuna kadar ve bütünüyle karşı başka bir parti yoktur. Sosyalizmi öngören ve bunun için sonuna kadar ve tutarlı bir demokrasi için, her alanda özgürlükler için, tam bağımsızlık için mücadele eden ikinci bir parti yoktur.

4- Burjuva sistemi olan çağdaş sistemde, yurttaş-

ların siyasete katılımı yalnızca seçimlerde oy vermeye indirgenmiştir. Hatta, başta söylendiği gibi, yurttaşların bu hakkı da son derece sınırlandırılmıştır. Kapitalizm ve burjuvazi, yığınları siyaset dışına itmeyi, tekelci aşamasında ilke edinmiştir. Çağdaş burjuva sistemde, ancak, burjuvazinin tekelci dikte politikalarına bağlanan düşünce, örgütlenme ve eylem hakları icazet bulabilmektedir. Sisteme kanalize edilme imkanı olmayan, sisteme bağlanmayan, onu sağlamlaştırmaya hizmet etmeyen düşünce, örgüt ve etkinlikler dışlanmakta; ya yasadışı ilan edilmekte ya da önüne ekonomik ve siyasal binlerce engel çıkarılmaktadır.

Türkiye, oturmuş ve istikrarlı bir ülke değildir. Burjuvazisi, sonradan görme ve ağgözlüdür. İncelikli, sisteme kanalize edici politik geleneği ve deneyi hemen hiç yoktur. Tarihten gelme zorbalık geleneği ise, çok güçlüdür. Bu nedenlerle, Türkiye'de siyasete katılım kanalları gelişmemiştir.

Ancak, siyasal katılım kanallarının var olması sorunu çözmeyecektir. Önemli ve temel olan, siyaseti etkileme, bunun için düşünme ve eylemde bulunma değil; bizzat siyaset yapmaktır.

Partimizin temel ve kuruluş amacı, şimdiye kadar politik alandan dışlanmış işçi ve emekçilerin kendi bağımsız politik örgütlerine sahip olmaları ve kendi bağımsız politikalarını yapmalarıdır.

Sermaye, kendi politikasını örgütlemekte ve yapmaktadır. İşçi ve emekçilerin sorunu, burjuva politikasını etkilemek ve onun yapılmasına katılmak olamaz. Partimiz, işçi ve emekçilerin politikayı bizzat kendilerinin, kendileri ve kendi çıkarları için yapmalarının aracıdır. Bu, partimizi, bütün diğer partilerden ayırt eden temel bir yöndür.

Ayrıca, sendikalar ve demokratik kitle örgütlerinin, işçi ve emekçilerin politikleşmesi ve politik mücadelede katılması açısından önemi büyüktür. EMEP, bu örgütlerin işçiler ve halkın talepleri için yürüttükleri mücadeleyi kayıt koymadan desteklemektedir.

5- Türkiye'de ve diğer kapitalist ülkelerde yurttaşların seçtikleri vekilleri denetleme mekanizmaları bulunmuyor. Burjuva demokrasisi, büyük çoğunluk için değil küçük bir azınlık için demokrasi olduğundan, vekilleri denetleme lüksüne sahip olan, ancak bu küçük kapitalist azınlık olabilmektedir.

Yine demokrasi mücadelesinin başarısı ve de-

mokrasinin kazanılmasına bağlı ve onun bir yönü olarak denetim mekanizmaları mutlaka gereklidir.

Bu mekanizmalar, başlıca şunlar olabilir:

a) Vekiller, kendilerini seçen işçi ve emekçilerden fazla maaş almamalı ve yaşam biçimleri, dolayısıyla düşünce ve eylemleriyle seçenlerden kopmaları önlenmelidir.

b) Vekiller, denetimi mümkün kılacak dar bölgelerden seçilmelidir.

c) Seçenler, düşünce ve eylemlerini beğenmediklerinde, vekillerini derhal geri alabilmelidir.

d) Vekiller, yalnızca "güzel sözler" söyleyip kararlar alan ama yürütmeye karışmayan kişiler olmaktan çıkmalı; yasama ve yürütme birleştirilmelidir.

e) Bütün bu mekanizmaların çalışmasını garanti etmek üzere, işçi ve emekçiler yaşamın bütün alanlarında ve her kademede örgütlü olmalı, politikayı örgütleriyle bizzat kendileri yapmalı; örgütlü halkın egemenliği üzerinde hiçbir iktidar odağına yer olmamalıdır.

Seçim Sistemi, Temsil ve Siyasal Katılım

Erkan Mumcu (*)

Ülkemizde 24 Aralık 1995 tarihinde barajlı d'Hont sistemi denilen bir seçim sisteminin uygulandığı milletvekili genel seçimi yapılmıştır.

Bilindiği gibi seçimin en önemli fonksiyonu yönetilenlerin yönetenleri seçmesidir. Seçimlerden, her partinin aldığı oy ölçüsünde parlamentoda sandalye sahibi olmasını sağlaması yani temsilde adaleti gerçekleştirilmesi beklenir.

Siyasi rejimler, siyasi etkinliklere halkın katılımına imkan verecek yönde evrimleşmemiş olsaydı genel ve eşit oy kavramı ortaya çıkmazdı. Halkın siyasete katılımını oy vermeye sınırlı görmemekle birlikte seçimler önemli siyasi sonuçlar doğuran etkinliklerdir. Siyasi sistemin, kavramın dar anlamında temsilde adaleti yani seçmenlerin kullandıkları oyların parlamentoya adil bir şekilde yansımını sağlayan bir seçim sistemini işletmesi son derece önemlidir. Temsilde adaletin sağlanıp sağlanmadığı basit ve

(*) ANAP Genel Sekreteri

çok açık göstergelere bakılarak anlaşılır. Seçimlerde partilerin aldıkları oy oranları ile parlamentoda sahip oldukları sandalye sayısı arasındaki ilişki, temsilde adaletin sağlanıp sağlanmadığının, dolayısıyla adil bir seçim sisteminin olup olmadığının göstergesi olabilir.

Yeri gelmişken "temsil" kavramı hakkında bazı değerlendirmeler yapmak gerekirse; kavram olarak temsil, bir gerçekliğin veya imajın, üzerinde mutabakata varılmış işaret, davranış veya ifade ile yansıtılmasıdır. Siyasi anlamda seçmen oylarının parlamentoya bire bir yansımaları, siyasi temsilin en açık ve reel şeklidir. Bunun ötesinde milletvekillerinin, halkın temsilcisi olması anlamında temsil kavramı oldukça afaki ve muğlaktır. Çünkü siyasi etkinliklerinin mahiyeti ve çerçevesi bakımından seçmen ile onu temsil ettiği iddia edilen milletvekilleri arasında benzemezliğin hiçbir zaman önüne geçilemez. Siyaset biliminde de, temsil ile temsilci arasındaki farklılıktan hareketle bu hususun demokrasilerin işleyişi konusunda karanlıkta kör noktalardan biri olduğu şeklinde tahlillere rastlamak mümkündür.

Hükümet İstikrarı mı? Siyasal İstikrar mı?

Seçim sistemi ile temsilde adalet arasındaki güçlü ve bire bir ilişki, seçim sistemiyle siyasal (yönetim) istikrar arasında kurulamamaktadır. Her ne kadar bazı seçim sistemleri hükümet istikrarını pekiştiren bir etkiye sahip olsa da, genel olarak yönetim istikrarı diğer siyasi ve sosyal faktörlere de güçlü bir şekilde bağlıdır. Başka bir deyişle yönetimde istikrar, siyasal kültüre, seçim sisteminin de bir parçası olduğu sosyopolitik yapının karmaşık ve kümülatif etkilerinin ürünüdür. Bu yüzden tek başına seçim sistemiyle ülke yönetiminin istikrarlı oluşu arasında güçlü bir ilişki olduğunu düşünmek yanlıştır. Bu düşünce seçimlere, diğer siyasal faktörler karşısında ölçsüz bir şekilde önem vermenin ve seçimlerin fonksiyonu ve amacı hakkında abartılı beklentilere sahip olmanın sonucudur.

Hükümet etmek ya da ülkeyi yönetmek, sosyal, siyasal ve ekonomik yapının karmaşık ilişkileri içinde yürütülür. Başka bir deyişle, yönetim, ülkenin siyasal kültürü, siyasal kurum ve mekanizmaları ile sosyal ve

ekonomik yapının oluşturduğu çok boyutlu ve kapsamlı bir çerçeveye sahiptir. Bu nedenle, ülke yönetimi ve yönetimde istikrar basit bir şekilde birkaç siyasi değişkene bağlanamaz.

İstikrarlı yönetimden, kurulan hükümetlerin, programlarını uygulayabilecek siyasal çoğunluğa ve güce, uyguladığı politikaların siyasal ve ekonomik sonuçlarını devşirebileceği süreye sahip olmaları anlaşılıyor. Bunun adı hükümet istikrarıdır ve bu tür bir istikrarın çoğunluk (seçim) sistemiyle gerçekleşeceği hususu zaten bilinmektedir. Ancak yönetimde istikrardan, basit bir şekilde güçlü bir hükümeti anlamamak gerekir. Aksi halde bu düşünce, temsilde adalet ve yönetimde istikrar karşılığına götürür.

"Yönetimde istikrar" kavramından, ister tek parti isterse koalisyon hükümeti iktidarda olsun, siyasal rejimin dalga boyu yüksek kriz ve boşluk dönemleri yaşamayacak derecede oturmuş ve olgunlaşmış olduğu; sosyal ve ekonomik aktörlerin yaygın ve güçlü bir güven beslediği yönetim mekanizmasının varlığı anlaşılmalıdır. Bir ülkenin böyle bir yönetim mekanizmasına sahip olması, siyasal kurum ve siyasal davranışların yaygın bir meşruiyet temelinde olgunlaşmış bir sosyal, siyasal ve ekonomik yapıya sahip olmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle demokratik bir siyasal yönetim istikrarı siyasal, toplumsal ve ekonomik yapının karmaşık ve kümülatif etkisinin bir türevidir.

Bu çerçevede 27 Aralık 1995 Milletvekili genel seçim sonuçlarına bakılacak olursa, seçmenlerin yüzde 85,2'sinin sandık başına giderek oy kullandıkları bilinmektedir. Bu katılım oranı 1983 ve 1987 genel

seçimleri katılım oranlarından düşük, 1991 genel seçimlerdeki katılım oranından yüksektir. Ayrıca 1995 genel seçimlerindeki 1 milyonun üzerinde geçersiz oy kullanıldığı ve seçmen yaşının 18'e düşürölmesi doğrultusunda yapılan mevzuat değikliğine rağmen bir çok gencin seçmen kütüklerine kendilerini yazdırmadıkları görölmüştür. Daha çok siyasal kültür, siyasal davranış ve sosyal sorumluluk bağlamında ele alınması gereken bu iki hususun temsilde adalet bakımından tahlile elverişli anlamlı bir yanı bulunmamaktadır. Çünkü ortada belirli ve anlaşılabilir bir forma sokulmuş siyasal bir tercih bulunduğundan bahsetmek mümkün değildir.

Temsilde adaletin sağlanması bakımından önem taşıyan husus 1995 genel seçimlerinde, toplam yüzde 14'e ulaşan MHP, HADEP ve diğer partilerin aldığı oyların, uygulanan seçim sistemi nedeniyle parlamentoya yansımamış olmasıdır. Çünkü burada, içeriği ve taşıdığı diğer sosyolojik anlamları ne olursa olsun, biçimsel olarak mevcut siyasal kurum ve mekanizmalara katılma ve bu çerçevede açıklanmış siyasal tercihler söz konusudur.

Anavatan Partisi olarak, siyasal partileri her türlü siyasal etkinliğin doğal ve meşru platformu olarak görmekteyiz. Çünkü siyasal partiler, siyasal rejimin ürünüdürler ve demokratik rejimin ürettiği hukukî çerçeveye bağlı olarak faaliyet gösteren siyasal aktörlerdir. Prensip olarak, meşru zeminlerde ifade edilen siyasal irade ve tercihler olarak gördüğümüz seçmen oylarının adil bir şekilde parlamentoya yansımaları gerektiği inancını taşıyoruz. Katılımcı demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla yerleşmesi yönündeki irademiz, siyasetin esasen mümkünlerle yapılan ve gerçekçi olmayı gerektiren bir etkinlik olduğu, afakilik ve hamaset kaldırmayan bir faaliyet olduğu gerçeğiyle birlikte değerlendirilmelidir.

Nasıl Bir Seçim Sistemi?

Gerçekçi olarak değerlendirildiğinde, seçim sistemi tek başına yönetimde istikrarı sağlayan bir araç değildir. Daha önce de belirtildiği gibi siyasal istikrar veya yönetim istikrarı seçim sisteminin de içinde yer aldığı genel siyasal ve sosyal kurum ve kültürümüzle ilgilidir. Bir seçim sisteminden beklenmesi gereken en önemli husus (dar anlamda) temsilde adaleti sağlamasıdır.

Bu çerçevede Anavatan Partisi olarak, dar bölgeli iki turlu seçim sisteminden yana olduğumuzu farklı platformlarda defalarca ifade etmiş bulunuyoruz. Buna göre, parlamentoya girecek 550 milletvekili sayısı kadar seçim bölgesinde, her parti birer adayla seçime katılır. İlk turda her bölgede seçmen oylarının yüzde 51 ve daha yüksek çoğunluğunu alan aday milletvekili seçilmiş olur. Eğer ilk turda hiçbir aday yüzde 51 çoğunluğu elde edemezse, en çok oy oranını alan iki aday ikinci tura kalır. İkinci turda ise en yüksek oy oranına ulaşan aday o bölgeden milletvekili seçilmiş olur. Bu sistemde ülke ve bölge barajı yoktur.

Bize göre, dar bölgeli iki turlu seçim sistemi, temsilde adaleti sağlayan adil bir seçim sistemidir. Bu

Demokratik bir siyasal yönetim istikrarı siyasal, toplumsal ve ekonomik yapının karmaşık ve kümülatif etkisinin bir türevidir.

nedenle, milletvekillerinin en geniş bir şekilde halk katılımı ile seçilmesini sağlamak için dar bölgeli iki turlu seçim sistemine geçilerek, seçim sistemindeki değişikliği, belirsizliği ve istikrarsızlığı önleyebilecek hükümlerin Ana-

yasa'ya konulması partimizin hedefleri arasında yer almalıdır.

Siyasal Katılım ve Katılımcı Demokrasi

Bilindiği gibi vatandaşların siyasete katılımını, sadece belirli aralıklarla oy vermeye sınırlı görmek yanlıştır. Demokratik sivil toplum siyasal partilerde olduğu kadar siyasal partilerin dışında da örgütlenmiş bir toplumdur. Siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri toplumsal talepleri ve tepkileri organize eden, yönlendiren ve sonuçlandıran sosyal ve siyasal aktörlerdir.

Yönetilenlerin siyasal kararları etkileme kanallarına katılması, çağdaş siyasal anlayış ve katılımcı demokrasinin en güçlü ve en belirgin özelliğidir. Ancak ülkemizde bu yolda aşılması gereken birçok engel vardır. Türk demokrasisi bütün siyasal ve toplumsal kurumlarıyla evrimleşmekte ve bu değişim sürecinin sorunlarını yaşamaktadır. Bu süreç içinde, demokrasimizin güçlenmesi ve katılımcı niteliğini bütün boyutlarıyla kazanabilmesi, sadece siyasal partilerin değil bütün toplumsal ve siyasal aktörlerin performansına bağlıdır. Yani siyasal gelişmişlik, siyasal kurum ve mekanizmaları belirleyen genel siyasal ve sosyal yapıya bağlı sosyolojik temeli olan bir husustur. Anavatan Partisi olarak demokrasimizi güçlendirmek için, hukukun üstünlüğünün sağlanmasının, bunun bütün siyasal

Farklı poliçesiyle

Aksigorta

her an her yerde sizinle...

Güçlü finansal yapısı ile...

Türk sigorta sektöründeki güçlü finansal yapısı, 3,7 Trilyon'u geçen sermayesi ile Aksigorta'da her 28 saniyede bir poliçe kesiliyor...

Geniş acente ağıyla...

Aksigorta, aynı anlayışı paylaşan, ortak duygu ve ilkelerle çalışan 4 Bölge Müdürlüğü, 7 Bölge Temsilciliği ve 1260 acentesi, müşteri mutluluğuna verdiği önem ve hizmetleriyle Türkiye'nin her an her yerinde...

Eğitim hizmetleriyle...

Aksigorta "Geleceğe Yatırım Projesi" kapsamında, dünyada bir eşi sadece Japonya'da bulunan "Yangın ve Deprem Eğitim Merkezi" ile yangın ve deprem konusunda eğitiyor... gerçekleştirdiği resim yarışmalarıyla tehlikeler konusunda uyarıyor ve başarıları ödüllendiriyor.

AKSIGORTA

"Gerçek Hasarı Tam Olarak Hemen Öder."

INTERNET: <http://www.aksigorta.com>

GENEL MÜDÜRLÜK:
Vecdis-i Mebusan Cad. No: 147
30040 Fındıklı İSTANBUL
Tel: (0212) 251 94 00
Faks: (0212) 244 25 01 - 243 08 61

ANKARA BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 137
06570 Maltepe ANKARA
Tel: (0312) 231 03 43 (8 Hat)
Faks: (0312) 231 50 02

KARADENİZ BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Kahramanmaraş Cad. Ticaret Mektep Sok.
Ustaömeroğlu Apt. No: 9 / 1 61200 TRABZON
Tel: (0462) 326 72 30
Faks: (0462) 326 71 45

AVRUPA YAKASI BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Kartalteppe Süvari Sok. Uçar Han No: 3 Kat:1
Daire: 8 Küçükçekmece İSTANBUL
Tel: (0212) 592 92 74 - 75 / 592 92 18
Faks: (0212) 599 71 14

ESKİŞEHİR BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
İsmet İnönü Cad. Beşikurt İş Merkezi
No: 14 Daire: 19 ESKİŞEHİR
Tel: (0222) 230 32 74 - 75 / 230 29 47
Faks: (0222) 230 28 51

DIYARBAKIR BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Yenişehir Mah. Bâncılar Cad. Şahin Apt.
Kat: 1 / 4 DIYARBAKIR
Tel: (0412) 223 61 93 - 224 36 29 - 224 24 21
Faks: (0412) 223 98 32

ADANA BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Dörtaylağızı Sabancı İş Merkezi Kat: 1
No: 3 01060 ADANA
Tel: (0322) 363 09 40 - 363 12 48

İZMİR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Fevzi Paşa Bulvarı No: 172 / 1 - A
35240 Basmane İZMİR
Tel: (0232) 489 63 34 (Pbx)

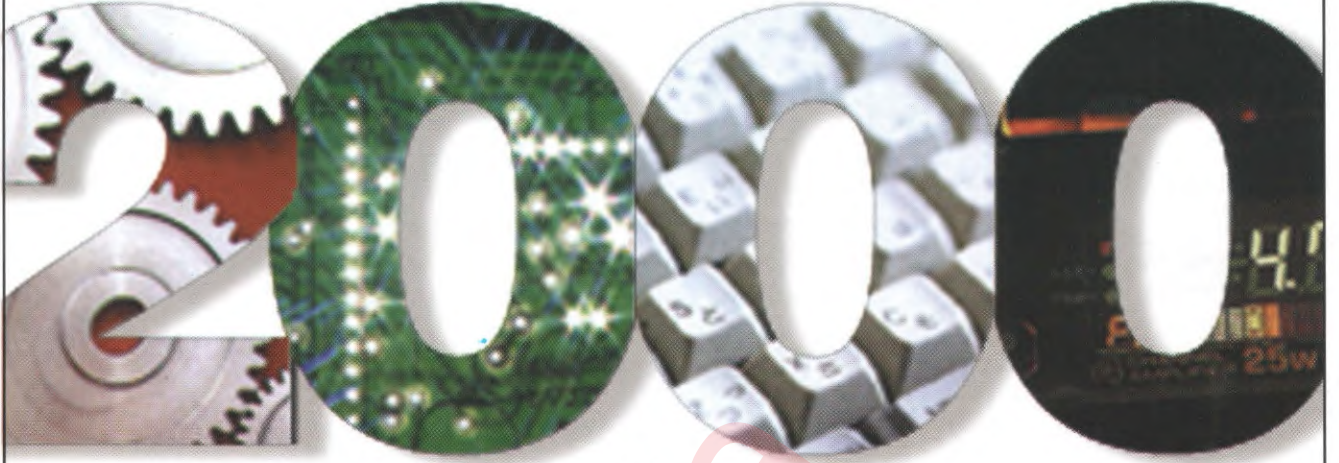
ANADOLU YAKASI BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Ali Nihat Tarlan Cad. Kahraman Sok.
Hoffman Plaza No: 2 Kat:1
81110 Bostancı / İSTANBUL

ANTALYA BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Konyaaltı Cad. Sıtkı Göksoy Apt.
No: 40 / 21 - 22 ANTALYA
Tel: (0242) 242 14 45 (4 Hat)

DENİZLİ BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Altıntop Mah. 853. Sok.
No: 7 / 1 DENİZLİ
Tel: (0258) 252 24 17 - 252 25 10

GAZİANTEP BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Değirmen Mah. Gazimuhtarpaşa Bulvarı
Kalyon İş Merkezi Kat: 1 No: 65 GAZİANTEP
Tel: (0352) 222 22 22 - 222 22 22

Türkiye'yi

'li yıllara
taşıyan
bütün
yatırımcılarımıza
teşekkürler!..

Halk Leasing;

T.C. Halk Bankası ve OYAK'ın
ortaklığıyla kurulmuştur.

O Y U T

HALK LEASING
FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

İSTANBUL

19 Mayıs Cad. No:1
Golden Plaza Kat:2
80220 Şişli-İstanbul
Tel : (0212) 230 92 48 - 234 48 79
Fax:(0212) 230 46 69

ANKARA

Kuveyt Caddesi No:1/5
Kavaklıdere-Ankara
Tel:(0312) 428 05 26
Fax:(0312) 428 05 27

İZMİR

Hürriyet Bulvarı 4/1 Kavala
Plaza No:208 Konak-İzmir
Tel:(0232) 484 11 20
Fax:(0232) 484 12 49

ADANA

Turan Cemal Beriker
Bul. Gizerler İş Merkezi
No:76 Kat:7 D:19 Adana
Tel:(0322) 458 65 01-459 19 02
Fax:(0322) 459 19 03

ve sosyal aktörlerin hazmettiği ve en büyük değeri attığı bir anlayış haline gelmesinin son derece önemli olduğuna inanmaktayız. Hiçbir mülhaza, hiçbir gerekçe hukukun üstünlüğüne şerh koymayı, istisnalar getirmeyi meşru kılmaz.

Ülkemizde demokrasimizi güçlendirmek için gerçekleştirilmesi önemli başka bir husus da ülke yönetimini şayialardan ve şaibelerden kurtarmaktır. Devlet yönetiminde dürüstlüğü ve açıklığı hakim kılmaktır.

Ellibeşinci hükümetin büyük ortağı olan Anavatan Partisi, hukukun üstünlüğü ve ülke yönetiminde dürüstlüğün sağlanması amacıyla ciddi ve kararlı adımlar atmış olup bu siyasal iradesini kamuoyunun yakından izlediği gibi cesaretle sürdürmektedir.

Buraya kadar ifade edilen hususların işaret ettiği ilkeler esasen parti programımızda mündemiçtir. Partimiz, ülke yönetiminde bulunduğu dönemlerde, demokrasimizin güçlenmesi ve ülke kalkınması için son derece köklü ve kapsamlı reformlar yapmış bir partidir. Parti programımızdaki görüş ve ilkelerin temelinde bu tecrübeler yatmaktadır.

Anavatan Partisi olarak siyasete katılım ve demokrasinin güçlenmesi hususlarının genel bir sosyo-kültürel ve ekonomik yapı içinde algılanması, sorun-

larımızın yapısal niteliğine uygun kapsamlı ve köklü yapısal reformların uygulanması gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla siyasi reformlar, buna uygun eş zamanlı sosyal ve ekonomik reformlarla birlikte sonuç verebilir.

Bu çerçevede, tüm Türkiye'nin benimsediği düşünce, din ve vicdan ile teşebbüs hürriyeti bizim şiarımız olmuştur. Katılımcı demokrasinin önündeki engelleri kaldırma noktasında sadece partilere üyelik, gençlik ve kadın kollarına imkan sağlanması değil, hamaset ve afakiliğin yerini gerçekçi ve özgür düşüncenin almasını sağlayan zihniyet değişikliğini de son derece önemli ve gerekli buluyoruz.

Halkın siyasete katılım kanallarının ülkemizde yeterince açık olduğu söylenemez. Ancak katılımın önündeki engelleri birkaç siyasi değişikene indirmek hatalıdır. Katılımcı demokrasinin önündeki engeller sosyal, siyasal ve ekonomik boyutları olan genel bir yapısallık arz etmektedir. Dolayısıyla katılımcı demokrasi, adil ve şeffaf bir kurumsal yapı kadar hukukun üstünlüğü, bireyselleşme, gelişmiş bir ekonomi ve örgütlenmiş bir sivil toplum gerektirir.

Bizim öncelikle önem verdiğimiz husus, bu yapısal reformları gerçekleştirecek katılımcı demokrasinin ve kalkınmış bir Türkiye'nin inşasıdır.

LÜTFEN NOT EDİNİZ!..

CEMİYETİMİZİN ÜYELERİYLE ARASINDAKİ KÖPRÜYÜ DAHA SAĞLAM KURABİLMESİ İÇİN ÇEVRENİZDEKİ ÜYE VE MEZUNLARIMIZLA İLGİLİ HER TÜR HABERİ VE ADRES DEĞİŞİKLİKLERİNİZİ LÜTFEN BİZE İLETİNİZ. İKTİSAT DERGİSİ ABONE ÜCRETİNİZİ, ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 235 73 43

YAŞARBANK Eminönü Şb. Hes. No: 6200416-6, AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102
VAKIFBANK Taksim Şb. Hes. No: 200630 8, İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783
SÜMERBANK Beyoğlu Şb. Hes. No: 0342 0039 0992 0012 053

KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE

Siyasal Temsil ve Demokrasi

Birsen Örs (*)

Aslında 18.yüzyıl Avrupa'sının bir ürünü olan demokrasi, 20. yüzyılda gerçek anlamda hakimiyetini kurmuş ve yüzyılın en yüce değeri haline gelmiştir. 20. yüzyıl boyunca, birçok ulus bu değer uğruna mücadele etmiş, kan dökmüştür. 21. yüzyıla girerken, demokrasi, hala "en iyi" rejim biçimi olarak görülmektedir. Bu görüşün temelinde, bir rejim biçimi olarak demokrasinin, halkı en iyi "temsil" eden yönetim biçimi olduğu inancı yatmaktadır. Ancak, son yıllarda demokrasinin anavatanı olan modern, sanayileşmiş batılı toplumlarda, uygulanan demokrasi biçimi, kıyasıya eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiriler, iki genel başlık altında toplanabilir.¹ Bunlardan ilki, temsil mekanizmasının işleyiş biçimi ile ilgilidir. Temsili demokrasi, artık, "temsile dayalı parti hükümeti despotizmine" dönüşmüştür. İktidara seçilerek gelen siyasal partiler, kendi amaçları için yasama ve yürütme mekanizmasının olanaklarını kullanmaktadırlar. Ayrıca, siyasal partiler, liderlerin çok güçlü olduğu oligarşik bir yapıya dönüşmüşlerdir. Bu nedenle, partili parlamenterler, parlamentoda seçmenlerini değil, kendi partilerini temsil etmektedirler. Siyasal parti liderleri, hem kendilerine sadık ve sorumlu bir yönetimi amaçlamakta, hem de seçimle işbaşına gelmeyen görevlilerin de parti çıkarlarına bağlı kişiler arasından atanmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu, sadece parlamentonun değil, aynı zamanda bürokrasinin de partileşmesine, diğer bir deyişle, seçmenlerin değil partinin çıkarlarına uygun politikaların tercih edilmesine neden olmaktadır.

İkinci eleştiri ise, fazla büyümüş devlet örgütlenmesi ile ilgilidir. Sanayi toplumlarında devlet o kadar büyümüş ve karmaşıklaşmıştır ki, parti liderleri ve ba-

kanların dahi, bir noktadan sonra kontrol edemedikleri bir dev haline gelmiştir. Hem yukarıda sözü edilen parti hükümeti despotizmi, hem de devletin aşırı büyümesi, birlikte, hem yasamanın hem de yürütmenin seçmene karşı "sorumluluk" ilkesini ciddi biçimde zedelemiştir. Bu, demokrasinin artık uygulanamamakta ya da uygulanmamakta olduğunu göstermektedir.

Batı'da pratikte uygulanış biçimi ile temsili demokrasiyi bu şekilde eleştiren Sanayi Sonrası Ütopistlerin, Demokratik Sol'un, Neo-Korporatistlerin ve özellikle son yıllarda bazı batılı ülkelerde oldukça etkili olan Yeni Sosyal Hareketlerin asıl hedefi, demokrasi ya da temsili demokrasi değil, temsil işlevi önemli ölçüde deforme edilmiş olan demokrasidir.² Bu gruplar, demokrasinin nasıl daha "temsili" hale getirilebileceği sorunu ile ilgilienmektedirler. Bu anlayışın temelinde, bir rejim ne kadar temsili nitelikte ise, o kadar demokratiktir inancı yatmaktadır. Aca-

ba, bu inanç doğru mudur?

Saf biçimi ile, "halkın kendi kendini yönetmesi" anlamına gelen demokrasi ile, "halkın kendini temsilci aralığı ile yönetmesi" anlamına gelen temsili demokrasi, bir yönetim biçiminin iki versiyonu mudur? Belki de, sorulması gereken asıl soru şudur: "demokrasi" ile "temsil" birbiri ile bağdaşan kavramlar mıdır? İşte, yeni bir yüzyıla girerken, özellikle Avrupa'da ortaya çıkan temsili demokrasi krizi ile gündeme gelen tartışmanın temelinde yatan sorun, demokrasinin nasıl daha temsili hale getirilebileceği değil, belki de budur.

Bu tartışmayı daha iyi anlayabilmek için, öncelikle "temsil" ve "demokrasi" kavramlarının tarihsel gelişimine ve bu gelişim içinde geçirdikleri anlam değişikliklerine bakmak gerekmektedir.

Temsil Kavramının Tarihsel Gelişimi

Bazı yöneticilerin seçilerek işbaşına geldiği, dola-

(*) Dr. İ.Ü., Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

yısıyla temsil mekanizmasının ve demokrasinin ilk örneği olarak kabul edilen Antik Yunan'da "temsil" kavramına denk gelen bir sözcüğe rastlanmamaktadır.³ Bugün kullandığımız temsil kavramı, Romalıların "repraesentare" sözcüğünden türemiştir. Ancak, "repraesentare", bugünkü anlamından çok farklı bir anlamda; daha önce olmayan bir şeyin yazılı olarak ortaya konması veya bir soyutlamanın bir objede somut hale getirilmesi (örneğin, insan yüzünde veya bir heykelde cesaretin, hüznün, sevincin vb. somutlaşması gibi) anlamında kullanılmış; yoksa, bazı birey ve kurumların diğerleri adına karar alması ve/veya eylemde bulunması anlamında kullanılmamıştır. Bugünkü kullanımına benzer anlamda, ilk defa 13. ve 14. yüzyıllarda Latince'de, daha sonra ise İngilizce'de, kilise Konseylerine katılmak üzere gönderilen kişiler için veya İngiliz Parlamentosu için kullanılmaya başlanmıştır.⁴ Temsil kavramı, tüm Ortaçağ boyunca, çeşitli sosyal ve hukuki gelişmelere paralel olarak yavaş yavaş değişerek, 16. yüzyılda bugünküne benzer bir anlama kavuşmuştur. Ortaçağ'da, "başkasının yerine ve adına" kamusal faaliyetleri yürüten kişi biçiminde bir anlayışın bulunmaması nedeniyle, ilk başlarda kavramın modern anlamı ile kullanımına rastlamak mümkün değildir.

12. yüzyılda Kilisenin idari olarak genişleme ve merkezileşme bakımından önemli bir ilerleme kaydetmesi ile birlikte, hukuk alanında da yeni bir anlayışın ve değişimin gerçekleştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Gregoryen reform hareketinden sonra, Ortaçağ Kilisesi örgütlü ve merkezi bir dini toplum yaratma çabasına girdi. Bu çabanın bir sonucu olarak, Batı Avrupa'da Kilise faaliyet alanını oldukça genişletti. Kilise, bir dini cemaat olarak, giderek daha geniş bir coğrafi alanda birliği ve eşitliği sağlamak, ve daha karmaşık hale gelen kurumun yönetimini kolaylaştırmak için pratik metodlar geliştirmek zorundaydı. Mevcut feodal yapısı, yöneticiler ve soyluların mahkemede fonksiyonlarını güçleştirmekteydi. Yeni gelişmelere uygun olarak Roma ve Kilise Hukukunun yeniden canlanması, bir yandan ruhani ve dünyevi yönetimi daha sofistike hale getirirken, diğer yandan siyasal otorite kavramının anlamını da değiştirdi. Örneğin, siyasal otoritenin halktan alındığı veya halkın tüm iktidarı sürekli olarak yöneticiye devrettiği (lex regia), yaygın bir görüş haline geldi. Bu gelişmelerin yanı sıra, Roma kökenli iki kavramın hukuk alanında önemli rol oynamaya başladığını görüyoruz. Bunlardan birisi, kolektif veya ortak bütün olarak **korporasyon** kavramı (**universitas**) diğeri, ise bir başkası adına hareket eden, onu temsil eden birey olarak **procurator** idi. Bu iki anlayış fiilen uygulanmaya başladığında ve temsil, bir toplumun

tüm üyelerinin bireysel haklarında temel olmaya başladığında, modern parlamenter demokrasi kuramı ortaya çıkmış oldu. **Korporasyon** veya **Universitas**, fiktif bir kişi, ortak çıkarları olan bireylerden oluşan bir grup olarak algılanmaktaydı. Diğer bir deyişle, **corporate kişi** veya **korporasyon** bir topluluğun tüm hak ve çıkarlarının toplamı idi. **Procurator** veya **proctor** ise, bir başkası adına hareket eden kişi anlamına gelmekteydi.⁵

Corporate anlamında toplulukların, başkaları tarafından (**proctorial**) temsiline gelişimi, 13. yüzyılda dini ve laik mahkemelerin büyük toplantılarında gerçekleşti. Ancak, bu, o dönemin **procurator** ve **universitas** kavramlarının anlamları içinde değerlendirilmelidir. **Procurator**, **universitas**'i onun otoritesini devralarak temsil eden kişidir. Papa **Clement V**, 1311 yılında Viyana Konseyi'ne delegeleri göndermek amacıyla bazı pis-koposları toplanmaya çağırdığı zaman, ilk defa "temsil" kavramına bir anlam verdi. Çünkü, toplantı, evrensel kilisenin, bir anlamda, temsili olarak kabul edilmişti. Burada ilginç olan, toplantının bir sosyal komünite anlayışının somutlaştırılması olarak, tüm Hristiyan toplumunun ortak çıkarlarının savunulması ve geliştirilmesi amacıyla, bir kolektif birim olarak algılanmasıdır.⁶

O dönemde, hukukçular, otoritenin dayandığı ve kullandığı komünite gücünün, komünitenin farklı üyelerinden kullanıcının eline nasıl geldiği konusunda pek ilgilenmiyorlardı, ancak, gücün komüniteden geldiği konusunda hemfikir idiler. 13.yüzyıl sonlarına doğru, sivil hukukçuların, bu sorun ile ilgilenmeye başladıklarını görmekteyiz. Çünkü, gücün halktan yöneticiye nasıl aktarıldığını tanımlama çabalarına rastlanmaktadır. Bununla birlikte, modern anlamda temsil fikri henüz ortaya çıkmamıştı, çünkü sivil yöneticiler hâlâ, "tüm devlet imajının temsilcileri" (totius civitatis imaginem repraesent) olarak algılanmaktaydı. Daha sonra kolektif yaşamın kişiselleşmesi konusunda ve toplum kavramının onu oluşturan bireylerden farklı bir biçimde algılanması gerektiği fikri konusunda kanonistlerin yaptığı çalışmalardan yararlanan hukukçular, temsil fikrini kolektif kişilik kurgusu ile birleştirmeye başladılar. Bununla birlikte, 13. yüzyıl boyunca, "temsil" kavramı kesin bir siyasal anlam kazanamadı. Ancak,

Sorulması gereken asıl soru şudur: "demokrasi" ile "temsil" birbiri ile bağdaşan kavramlar mıdır?

daha sonraki yüzyıllarda, hem sivil hem de kanonist hukukçular arasında kavramın anlamı farklı bir dönüşüme uğradı ve onların çabaları ile modern anlamı nihayet ortaya çıktı. Bu dönüşüm süreci içinde iki ayrı unsur vardı. Bunlardan birisi, kolektif yaşamın kişiselleşmesi, ikincisi ise kolektif yaşamın temsil aracının belirlenmesi. Bunlardan ilki, demokratik anayasal teorinin Ortaçağ'daki kaynağını görmek açısından oldukça önemli. İkincisi ise, modern temsil kavramının kökenini bulmak açısından ilginç. Ortaçağ düşünürlerinin kafalarındaki yönetici, mecazi ve sembolik anlamda tüm komüniteyi kişisel olarak temsil eden kişiydi. Tabii ki bir birey olarak değil, fakat iktidarı elinde bulunduran kişi olarak yönetici, tüm toplumun kendisi idi. Yönetici, iktidarı "onlar" adına kullanıyordu.

Bu anlamda komünite, bütünü parçaları olarak bireysel haklara sahip bireysel üyelerin kolektif birliği değildi; komünite bütünü bir soyutlaması, ya da tasviri idi. Henüz, halkın yöneticinin tüm iktidarı elinde tutmasına neden ve nasıl rıza gösterdiği, rızalarını nasıl ifade edecekleri ile pek ilgilenilmiyordu. Yönetici,

12. yüzyılda Kilisenin idari olarak genişleme ve merkezileşme bakımından önemli bir ilerleme kaydetmesi ile birlikte, hukuk alanında da yeni bir anlayışın ve değişimin gerçekleştirilmesi zorunlu hale gelmiştir.

tici, birey olarak vatandaşların sosyal çıkarlarını ve kişisel haklarını değil, kişilerden ayrı bir bütün olarak komüniteyi temsil eden kişi olarak görülmekteydi. Toplumun, bireysel çıkarları ve hakları olan kişilerin toplamı olarak görülmeye başlanması ile birlikte toplumu temsil fikri demokratik bir siyasal birim ile bağlantılı temsil anlamına gelmeye başladı.⁷ Ancak, yine de, 18. yüzyıl öncesi Avrupa'da temsilden ve parlamentodan bahsederken dikkatli olmak gerekmektedir. Çünkü, Ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkan parlamento benzeri kurumların önemli bir kısmı, aslında danışma niteliğinde konsey ya da meclislerdi. Bu meclisler, kralın karar ve eylemlerini duyurmak ya da belirli olaylara resmîlik kazandırmak amacıyla, kral tarafından çağrılan çoğu soylu ve din adamlarının oluşturduğu toplantılardı ve istişari gücü yoktu. Bununla birlikte, parlamento ya benzer nitelikte kurumlar da vardı. Örneğin, 1215 tarihli Magna Carta, kralın gücünü kısmen sınırlıyarak ve İngiliz parlamentosunun gücünü önemli ölçüde artırarak, parlamenter de-

mokrasiye giden yolda önemli bir adım atılmasını sağladı.

"Temsil" ve temsil işlevinin yerine getirildiği yer olarak "parlamentolar", yukarıda da belirtildiği gibi, yaşanan ekonomik ve toplumsal değişim süreci içinde beliren ihtiyaçları karşılamak üzere geliştirilmiş kurumlardır. Bununla birlikte temsilin ne olduğu, temsilcinin kimi ve neyi temsil ettiği, ne kadar temsil ettiği, temsilcilerin nasıl seçileceği gibi konular, hem geçmişte hem de günümüzde hep tartışma konusu olmuştur. Birçok yazara göre temsil, ancak ve ancak temsil edilen insanlar temsile inanırsa vardır. Bu, elbette doğrudur, ancak bununla ilgili olarak sorulması gereken başka sorular da vardır. Örneğin, hangi insanlar inanırsa temsil vardır? Birçok yazar buna, "temsil edilen insanlar" biçiminde cevap vermektedir. Yani, bir insan temsil edildiğine inanıyorsa temsil ediliyor, inanmıyorsa temsil edilmeyordur. O zaman, insanlarda temsil edildiği duygusunu ve/veya inancını yaratan nedir? Ulusal semboller mi? Temsilcilerin varlığı mı? Parlamento mu? Oy vermek mi? Sorular daha da uzatılabilir. Ancak, bunun yerine, temsile getirilen farklı tanımları ve yaklaşımları incelemek, daha aydınlatıcı olabilir.

Kökenlerini Thomas Hobbes'ta bulacağımız **Biçimci (formalistik) Temsil Yaklaşımı**, temsili, formal düzenlemeler bütünü olarak algılamaktadır. Bu yaklaşıma göre temsil, yetki verme ya da yetki kazanma anlamına gelmektedir. Bu nedenle, "yetki devri yaklaşımı" olarak da adlandırılmaktadır.⁸ Temsil, yetki verme ya da kazanma olarak tanımlandığı için, temsilci de eylemde bulunma yetkisine sahip kişi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla temsilci, daha önce sahip olmadığı eylemde bulunma hakkı verilen kişi, temsil edilen ise kendisi yapmış gibi, yapılan eylemin sonuçlarından sorumlu olan kişidir. Haklarını genişletip, sorumluluklarını daralttığı için, ağırlıklı olarak temsilci yararını gözetken bir yaklaşımdır. "Kendisine yetki verilen kişinin, yetkilerinin sınırları dahilinde yaptığı herşey temsildir." Yani, temsilcinin eyleminin sınırları, ona verilen yetki ile belirlenmektedir. Temsilci, yetkisini aşan eylemlerde bulunduğu an, artık temsil işlevi görmüyor demektir. İyi ya da kötü temsil diye birşey söz konusu değildir; temsilci ya temsil ediyor ya da etmiyordur. Kökenlerini Hobbes'ta bulduğumuz biçimci temsil yaklaşımını, aynı zamanda, Alman teorisyenlerden oluşan "**Organshaft Okulu**" da benimsemektedir. Bu okulun en tanınmış siması olan Max Weber'e göre, temsil, belirli bir grubun, geride kalanlara atfen yapmış oldukları eylemlerdir; veya geride kalanların bu eylemleri "meşru" ve

bağlayıcı kabul etmesi, diğer bir ifadeyle onlar adına eylemlerde bulunmalarına rıza göstermesidir.⁹ Bu yaklaşımı benimseyen Edward Said, Karl Loewenstein, Sir Ernest Barker gibi çok sayıda İngiliz ve Amerikalı teorisyene göre de, bir kişi diğerleri adına eylemde bulunma yetkisini aldığı andan itibaren, temsil işlevi başlamış olur, çünkü yetki, diğerleri adına görüşerek karar vermeleri için kendilerine verilmiştir. Bu durumda, temsilcilerin onlar adına aldığı kararlar, temsil edilenleri bağlar.¹⁰ Temsili yetki devri olarak gören yaklaşımın temel sorunu, yetki bakımından temsili tanımlarken, tüm yetkinin temsilcide olduğunu ve her temsilcinin, adına eylemde bulundukları kişi veya kişiler üzerinde yetkiye sahip olduklarını varsaymasıdır. Oysa, bazı temsilcilerin temsil ettikleri üzerinde yetkisi vardır, ancak bazıların yoktur. Çoğu kez, temsil edilenin de, kendisi adına eylemde bulunan üzerinde otoritesi vardır. Otoritesini, örneğin, o kişiyi tekrar temsilci seçmeyeerek kullanabilir. Biraz daha ileri gidersek, bazı insanlar için, temsil etmediği kişiler üzerinde otoriteye sahip olmak da mümkündür. Örneğin, öğretmen öğrencilerini temsil etmediği halde, sınıfta otoriteye sahiptir. Dolayısıyla, diğerleri üzerinde otorite sahibi olmak, onlara emir vermek ile temsil etmek farklı şeylerdir. Otorite ile temsil bazen birlikte giden, bazen de birlikte gitmeyen şeylerdir.

Betimleyici Temsil Yaklaşımı ise, temsil kavramına tamamen farklı bir açıdan bakmaktadır. Bu yaklaşıma göre, temsil, seçim mekanizmasını mutlaka gerekliliktedir ve parlamento kompozisyonunun tüm ulusun kompozisyonuna tamamen uyması gerekmektedir. Bir temsilciler meclisi, ulusal kompozisyona ne kadar benziyor ise, toplumu ne kadar yansıtabiliyor ise, o kadar temsili nitelik taşır; toplumun kompozisyonundan ne kadar uzaklaşıyor ise, temsili niteliğini o kadar kaybeder. Yasama meclisi, bir anlamda, toplumu olduğu gibi yansıtan bir aynadır, hatta toplumun bir minyatürüdür. Toplumdaki en küçük çıkarlar, hatta en irrasyonel, absürd görüşler bile, toplum içindeki ağırlıklarına göre, parlamentoda temsil edilebilmelidir. Temsili, toplumu yansıtmak olarak algılayan bu görüşe göre, temsilin gerçekleşebilmesi için nisbi temsile dayalı seçim sisteminin uygulanması gerekmektedir. Betimleyici temsil yaklaşımı, yetki ve sorumluluk anlayışı bakımından "biçimci" yaklaşımdan oldukça farklıdır. Biçimci yaklaşımda temsil işlevi "eylem" içermekte iken, betimleyici temsil, toplumun

kendisine verdiği yetki ile "eylemde bulunmayı" hatta her ne biçimde olursa olsun eylemde bulunmayı içermemektedir. Betimleyici temsil, eyleme değil, temsilcinin "nasıl olduğu" ilkesine dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, temsilcilerin toplumdaki çeşitliliği ne kadar yansıttığı önemlidir, çünkü temsilciler toplumun geri kalanı adına eylemde bulunmaz, onlara benzediği ölçüde sadece onları temsil eder. Önemli olan, temsilciler meclisinin ne yaptığı değil, nasıl bir kompozisyona sahip olduğudur. Bu meclis, ne kadar toplumun istekleri doğrultusunda karar alıyorsa değil, toplumsal farklılaşmayı matematiksel olarak ne kadar doğru yansıtıyorsa, o kadar temsil gücüne sahiptir. Betimleyici temsil taraftarları, yasama kurumlarına sadece

"seçmenlerin görüşleri hakkında bilgi verme" işlevini yüklemektedir. Bu nedenle, parlamentonun seçmen adına "konuşma" işlevi, en önemli işlevidir. Toplum adına konuşma işlevi, toplum adına eylemde bulunma veya politika

üretmeden daha temel bir işlevidir. Yasamanın yasa yapma veya yönetme gibi bir işlevi olmamalıdır, hatta böyle bir işlevi yerine getiremez. Bu işlevi ancak, yürütme yerine getirebilir. Bu yaklaşımın temsilcilerinden olan Mill'e göre, "temsil" ile "yönetme", kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır. Ona göre, çoğunluğun kararlar alarak yönetme hakkı vardır, ancak bu temsil ile aynı şey değildir. Çoğunluk adına karar alırken, çoğunluğu yönetiyor olursunuz, ama onu temsil ediyormazsınız.¹¹

Bu görüşe yöneltilebilecek iki temel eleştiri vardır. Bunlardan ilki, yasamanın işlevlerinin ulusun farklı çıkarlarının parlamentoda konuşularak ifade edilmesi biçiminde "bilgi verme" işlevi ile sınırlandırılmasıdır. Sadece böylesine sınırlı işlevler ile donatıldığında, parlamentonun yapabileceği pek bir şey kalmamaktadır. Eğer toplum adına kararlar alamıyorsa, onlara matematiksel olarak yansıtmının da pek bir anlamı bulunmamaktadır. Üstelik böyle bir parlamento anlayışı, fazla güçlü ve sorumsuz bir yürütmeyi de doğuracağından, demokrasi adına oldukça tehlikeli görünmektedir. İkincisi ise, parlamentonun topluma nasıl bu kadar kesin bir biçimde yasıtılabileceği sorunu ile ilişkilidir. Toplumdaki farklı çıkarların, hangi seçim sistemi uygulanırsa uygulansın, matematiksel olarak kesin bir biçimde yansıtılması pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca, parlamentonun toplumdaki tüm farklı çıkarları, istekleri, duyguları temsil eden bir ku-

***Ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkan
parlamento benzeri kurumların önemli
bir kısmı, aslında danışma niteliğinde
konsey ya da meclislerdi.***

rum olarak kabul edilmesi, toplum üyelerinin tüm çıkarlarının, isteklerinin, duygularının biliniyor olduğu anlamına gelmektedir. Bunu bilmek mümkün müdür? Hatta biraz daha ileri gidilerek, tek tek bireylerin kendi çıkarlarının ne olduğunu bilip bilmedikleri dahi sorulabilir.¹² Biliyor olduklarını kabul edersek, bunları ifade edebiliyorlar mı? Oy verirken, bu çıkarları doğrultusunda mı hareket ediyorlar, yoksa başka saiklerle mi? Bütün bu sorulara net cevaplar vermek, pek kolay görünmemekte.

Siyasal temsilin, çeşitli semboller vasıtasıyla gerçekleştirildiğini öne süren **Sembolik Temsil Yaklaşımı**'na göre, tüm temsil işlevi, aslında bir tür sembolleştirme-dir. Ulusu ve ulusal çıkarları temsil eden çok sayıda sembol bulunmaktadır. Bu bir bayrak, ulusal marş

olabileceği gibi, bir kral ya da devlet başkanı da olabilir. Aslında temsil ile sembolize etme aynı şeyler değildir. Sembol, bir objeyi veya onun bir yönünü temsil etmeyi değil, somut olmayan şeyleri, örneğin duyguları, fikirleri çağrıştırmayı amaç-

Toplumdaki en küçük çıkarlar, hatta en irrasyonel, absürd görüşler bile, toplum içindeki ağırlıklarına göre, parlamentoda temsil edilebilmelidir.

lamaktadır. Bu nedenle, sembol, onun anlamını bilenler için vardır, bilmeyenler için yoktur. Bu yönü ile ulusal sembol, o ulusun bir anlam çıkardığı, o ulus için birşey ifade eden bir unsurdur. Bazı durumlarda sembol, bir şeyi hem sembolize eder, hem de temsil eder. Örneğin, bir ulusal bayrak, hem o ulusu temsil eder, hem de o ulusun birliğini, karakterini, onurunu sembolize eder. Bir sembol, temsil edilen hakkında bir bilgi kaynağı değildir; temsil edilenin ne tür özelliklere sahip olduğunu bize anlatmaz. Bu nedenle, biz sembollerini bir bilgi kaynağı olarak veya temsil ettiği şey hakkında sonuç çıkarmak için kullanmayız.¹³ Bu açıdan sembolik temsil, "betimleyici" temsilden çok farklıdır. Betimleyici temsilde toplumun özellikleri hakkında tam bilgi esarken ve bu nedenle de tam ya da eksik temsil varken, sembolik temsilde yanlış, eksik ya da doğru, tam temsil söz konusu değildir. O zaman sembollerini neden kullanmaktayız? Semboller, ulus ile ilgili bilgi almak için değil, temsil edilen ulusun duygularının, dileklerinin bir ifadesi olarak kullanılmaktadır. Şüphesiz, sembolik temsilin kararlara ve eylemlere dönüşerek somutlaşması, toplumun farklı istek ve çıkarlarını tatmin etmesi gibi işlevi bulunmaktadır. Bununla beraber, psikolojik olarak ulusal

birlik ve bütünlüğün sağlanmasında, önemli bir işlev görmektedir.

Temsilcilere hem temsil edilenlere karşı sorumluluk yükleyen, hem de karar alma görevi veren **Karar-Alıcı ve Sorumlu Temsil Yaklaşımı**, temsilciyi sadece toplumu temsil eden değil, "toplum adına eylemde bulunan" kişi olarak görmektedir. Ayrıca, bu yaklaşıma göre, temsil, keyfi olarak yapılan bir işlev değil, sonuçlarından diğerlerine karşı sorumlu olunan bir işlevdir. Başlangıç noktası olarak, temsilci ile temsil edilen arasında mutlaka bir "bağ"ın, "temas"ın, "karşılıklılık"ın, "iletişim"in bulunması gerektiği fikri alınmaktadır. Temsilcinin eylemleri ve hatta görüşleri ile adına eylemde bulunduğu kişilerin görüş, istek, ihtiyaç ve çıkarları arasında bir uyumun bulunması gerekmektedir. Başka türlü, temsilcinin kendisini temsil edilen yerine koyması, onun adına hareket etmesi, karar alması mümkün değildir. Yine bu uyum olmadan, temsilcinin yükümlülüklerinden ve sorumluluklarından bahsedebilmek mümkün değildir. Burada, kimin ya da neyin temsil edildiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Temsilci ulusu mu, halkı mı, yoksa bir sınıfı mı, dolayısıyla ulusal çıkarları mı, halkın çıkarlarını mı, yoksa bir sınıfın çıkarlarını mı temsil etmektedir? Parlamentolara böyle bir soru sorulsa muhtemelen kimisi "halkı", kimisi "ulusu", kimisi "seçim çevresi", kimisi "işçi sınıfını" gibi, birbirinden farklı cevaplar vereceklerdir. Halkı, ulusu, seçim çevresini ya da herhangi bir sınıfı temsil ettiğini söyleyen temsilciler, acaba bu kişilerin tek tek çıkarlarını, isteklerini, ihtiyaçlarını biliyorlar mı? Biliyorlar ise, bu bilgiyi nasıl elde etmişlerdir? Temsil edilenler mi söylemiştir, yoksa temsilciler mi anlamış veya tahmin etmişlerdir? Aynı zamanda, temsilciler sadece yukarıda sayılanları temsil etmezler, bunun yanı sıra bağlı oldukları siyasal partilerin çıkarlarını da temsil ederler. Bu çıkarlar çatıştığında nasıl uyumlulaştırılacak, tercih zorunluluğu ortaya çıktığında, bunlardan hangisi tercih edilecektir. Bunun yanı sıra, temsilci temsil edilen "adına" mı, "onun yerine" mi, "onun çıkarı için" mi hareket etmekte, ya da eylemde bulunurken "onun yetkisini mi kullanmakta" veya "onun yerini mi doldurmakta"dır. Yukarıda belirtilen yollardan biri ile temsil işlevi görürken, temsilci nedir? "Vekil" mi, "aktör" mü, "delege" mi, "gardiyan" mı, "vasi" mi, "mebus" mu, "elçi" mi, "aracı" mı? Tüm bu sorulara, cevap bulmak, pek de kolay değil.

Anlamında karşılaştığımız tüm bu sorunlara rağmen siyasal temsil, günümüz demokrasilerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmektedir. Hatta, demokratik olmayan birçok yönetim, temsili nitelik-

lerine işaret ederek, demokratik olduklarını iddia etmektedirler. O zaman, temsili nitelikteki her yönetim demokrasi midir? Ya da, demokratik bir rejim mutlaka temsil ilkesine mi dayanmalıdır? Yoksa, bunlar, beraber olması mümkün olmayan kurumlar mıdır?

Demokrasi ve Temsil Bağdaşır mı?

Yaygın bir biçimde 20. yüzyılın rejimi olmakla birlikte, demokrasi, hem kavram olarak hem de pratikte uygulanan bir rejim biçimi olarak, Antik Yunan'a kadar gitmektedir. Antik Yunan'da demokrasi, sadece teorik bir düşünce olarak kalmamış, bugünküne benzemeyen bir biçimde de olsa, sitenin belirli özelliklere sahip nüfusunun dolaysız olarak, bazen de yöneticilerin bir kısmını seçerek, yani dolaylı olarak yönetime katılması biçiminde, uygulanmıştır. Ancak, demokrasinin modern kullanımı, ilk defa 18.yüzyıldan sonra Avrupa'da gelişmeye başlamıştır. Hem hukuki, hem idari, hem de iktisadi anlamda parçalı bir yapıya sahip olan Ortaçağ Avrupa'sında, 16.yüzyıldan itibaren hızla merkezi otoriteye sahip devletler (mutlak monarşiler) ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu, Avrupa'nın her yerinde aynı anda meydana gelen bir gelişim değildi; bazı bölgelerde merkezileşme daha erken başlarken, diğer bölgelerin parçalı yapısı uzun süre devam etmişti. Ancak, çok genel olarak ifade edersek; Avrupa'nın kuzey ve batısının, bu yüzyıldan itibaren, mutlak monarşiler biçiminde, merkezi devletlere kavuşmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu gelişmenin çok sayıda nedeni bulunmakla birlikte, üretim teknolojisinin gelişimi ile üretim miktarının artışı ve bunun sonucunda tüccar sınıfının giderek güçlenmeye başlamasının, mevcut sosyal sınıf yapısını ve sınıflararası dengeleri altüst etmesi, oldukça etkili olmuştur. Mevcut sosyal ve iktisadi yapının değişimi, hem hakim zihniyeti hem de siyasal otorite anlayışını zorlamaya başlamış, 18. yüzyılda, Avrupa'nın önemli bir kısmını kasıp kavuran burjuva devrimleri sonucunda, mevcut siyasal yapılar değişmeye başlamıştır. Hukuki, idari ve iktisadi anlamda bütünleşmiş, mutlakiyetçi merkezi sistemlerin yerini, yükselen burjuvazinin baskısıyla, zaman içinde meşruti monarşiler almaya başlamıştır. Yeni kurulan bu meşruti monarşilerde, monarkın yetkileri kısmen sınırlandırılarak, toplumun belirli kesimlerine (ticaret burjuvazisi, toprak soyluları ve din adamları) yönetime katılma hakkı tanınmıştı. Henüz bir rejim biçimi olarak demokrasi ortaya çıkmış değildi, ancak bu gelişmeler sonucunda, daha sonra demokrasilerin olmazsa olmaz koşullarından bir haline gelecek olan "temsili" mekanizması fiilen uygulanmaya başlanmış oldu. Dolayısıyla, aslında daha ön-

ceki yüzyıllarda siyasal düşünürlerin eserlerinde rastladığımız ve 18. yüzyıldan itibaren fiilen gerçeklik kazanan temsil olgusu, demokrasilerden önce gelişmiş oldu.¹⁴ Son iki yüzyıl içinde, yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmeler ve bunun sonucunda değişen siyaset anlayışının yaygınlaşması ile, sadece belirli sosyal kesimlerin değil, tüm toplumun siyasete dahil olduğu, diğer bir ifadeyle, tüm toplumun temsil hakkını kazandığı demokratik rejimler, sadece Avrupa'da değil, dünyanın diğer bölgelerinde de, "en iyi rejim biçimi" olarak algılanıp benimsenmeye ve uygulanmaya başladı.

19. ve 20. yüzyıllar, tüm dünyada demokrasi rüzgarlarının estiği, dalga dalga demokratik mücadelelerin yaşandığı bir dönem oldu. Zaman zaman demokratik dalgalardan geri dönüşler oldu. Bu dönemlerde, çok sayıda ülkede demokrasilerden vazgeçilerek otoriter veya totaliter rejimlere geçildi.¹⁵ Bununla birlikte, geri dönüşleri yine demokratikleşme

Temsilci ulusu mu, halkı mı, yoksa bir sınıfı mı, dolayısıyla ulusal çıkarları mı, halkın çıkarlarını mı, yoksa bir sınıfın çıkarlarını mı temsil etmektedir?

dalgaları izledi. Ancak, burada ilginç olan nokta, bu dönemlerde kurulan otoriter ve totaliter rejimlerin de, halkı temsil ettiklerini, temsil mekanizmasına dayandıklarını, dolayısıyla demokratik nitelikte olduklarını iddia etmeleriydi. Bu rejimler de halkın desteğine, temsiline dayanıyor ise, ancak demokrasi de değilse ise, en azından bu rejimlere demokrasi adını veremiyorsak, "temsili" ile "demokrasi" arasındaki ilişki nedir? Bunlar, birbiri ile uyuşabilen kavramlar mıdır, yoksa birlikte varolmaları mümkün değil midir?

Bu soruları cevaplayabilmek için, "demokrasi" ve "temsili" kavramlarının anlamlarına geri dönmek gerekmektedir. Demokrasi, en genel ve yaygın tanımı ile, "halkın, halk tarafından yönetimi" olarak bilinmektedir. Burada, halkın halk tarafından "nasıl" yönetileceği sorusuna verilebilecek iki cevap bulunmaktadır. Bunlardan ilki, halkı oluşturan bireylerin, kendilerinin yönetimini ilgilendiren her karar için tek tek oy vermesi, diğer bir ifadeyle, halkın kendisini "dolaysız" bir biçimde yönetmesidir. Diğeri ise, halkın kendisi adına karar verecek kişileri seçmesi ve seçilenlerin verilen bu yetkiyi kullanarak halk adına kararlar alması, diğer bir ifadeyle, halkın "dolaylı" bir biçimde yönetilmesidir. Sözü edilen ilk yöntem, bilindiği gibi,

ancak nüfusun küçük olduğu toplumlarda uygulanabilirliğe sahiptir. Oysa, günümüz toplumları, sahip olduğu yoğun nüfusu, siyasal yönetim mekanizmasının karmaşıklığı, hızlı karar alınmasının gerekliliği gibi birçok nedenle, dolaysız biçimde yönetilememektedir. Bu nedenle, ikinci tip yönetim biçimi, günümüz toplumlarının yönetimi için daha uygun ve işleyebilir olarak görülmekte ve uygulanmaktadır. İkinci yönetim biçimi ister istemez "temsil" mekanizmasını gerekli kılmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, temsil kavramının anlamı ve işlevleri konusunda oydasılmış değildir. Tanımlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tanımlamada görülen farklılığa, kısmen, uygulamada da rastlamaktayız. Temsilin anlamı; kimin kim, neyi, ne kadar temsil ettiği, temsilcinin ne kadar sorumluluk taşıdığı gibi çok sayıda soruya, pratikte verilen cevap, zamana ve ülkeye göre değişebilmektedir.

İkinci bir sorun, demokrasinin uygulamadaki bu iki biçiminin, gerçekten birbirinin yerini alabilecek şeyler olup olmadığıdır. Genellikle, dolaysız ve dolaylı (temsili) demokrasi, bir türün iki varyasyonu gibi algılanmaktadır. Ancak, bu, birçoklarına göre, doğru değildir. Örneğin, Max Weber'e göre, "dolaysız demokrasi" bir yönetim biçimidir, "temsili demokrasi" ise, yönetimin meşrulaştırılması biçimidir.¹⁶ Yani, demokrasi temsili bir nitelik kazandığı andan itibaren anlamını yitirmektedir. Weber gibi düşünen bir diğer yazar Hirst'e göre, "temsili demokrasi" bir yönetim biçimi değildir, halkın halk tarafından yönetim biçimi, hiç değildir.¹⁷ Çünkü, temsili anlayışa göre, siyasal otorite halkın ifade ettiği arzusu ile ortaya çıkan vekil güçtür. Egemen güç, nihai olarak halkındır, siyasal otoriteler ise, halkın verdiği yetki ile halkın arzusunu ifade etmektedir. O zaman parlamento "egemen"dir, çünkü halkın devredilmiş erkini ifade etmektedir; egemenliği meşrudur, çünkü halkın arzularının "temsilcisi"dir. Parlamento, tüm vatandaşlara eşit biçimde uygulanacak olan kanunları yapmaktadır. Daha sonra, halktan devraldığı gücün bir kısmını yürütmeye devrederek, yaptığı kanunların uygulanmasını sağlamaktadır. Eğer, halkın egemenliği, parlamento tarafından ifade ediliyor ve onlar adına parlamento tarafından kanunlar yapılıyor ise, halkın haklarının tecavüze uğraması söz konusu değildir.

Yani, parlamento ne tür karar alırsa alsın, bunu halkın devrettiği erk ile yaptığı için, doğrudur. Yürütme de, yasama ve yargıya karşı sorumlu ise, yapılan kanunları ihlal edemez. Bu nedenle temsil, kendine zarar vermesi mümkün olmayan halkın isteklerini ifade ederek yasamanın yerindeliliğini, doğruluğunu garanti-lemekte, yürütmenin sorumluluğu ilkesi de, hükümetin devraldığı gücü kötüye kullanmamasını garanti-lemektedir.

Bu anlayışta ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi, halkın temsilcilere (yasama kurumuna) devrettiği egemenlik ile ilgilidir. İktidar ilkesi ile iktidarın kullanımını içeren egemenlik kavramı, soyut bir birim olan ulusa aittir. Ancak, bu, somut olarak parlamentoya devredilmiştir. Gerçekte ise, egemenlik, parlamentonun kurumlarından sadece birisini oluşturduğu devlete devredilmiştir. Mutlak monarşilerde, egemenlik monarka aittir. Monark ise, devlet ile özdeşleşmiştir. Bu nedenle, egemenlik

kralın kişiliğinde, bedeninde somutlaşmıştır. Ulus-devletin ve vatandaşlığın ortaya çıkışı ile birlikte, egemenlik kavramı muğlaklaşmıştır. Çünkü ulus ya da halk, monark gibi somut bir varlık değil, bir soyutlamadır.¹⁸ Vatandaş adını alan tek tek bireyler, doğallıklarından sıyrılmış, ulusu oluşturan ve egemen olan diğer bireylerle bütünleşmiştir. Bu anlamda genel irade (ulusun iradesi) hiç kimsenin tek başına iradesi değil, soyut bir bütünün iradesidir. Hiç kimsenin isteği, genel istek (irade) değildir, ama her vatandaşın isteğini ifade etmesi beklenir (örneğin, seçimlerde oy vermesi beklenir).

Egemen olan ulus, genel iradesini yasalar aracılığı ile gerçekleştirir. Yani, temsili demokrasilerde yasalar, genel iradenin ürünü olarak kabul edilir. Peki, bu yasaları kim yapmaktadır? Soyut düzeyde, egemen olan ulus; somut düzeyde ise, egemen ulusun egemenliğini devrettiği parlamento. O zaman, halk yasaya itaat ederken, aslında kime itaat etmektedir? Teorik olarak, kendine; gerçekte ise, devlete. Çünkü, ulus, doğal kişiliğinden sıyrılarak devlet ile özdeşleşmiş, kendine itaat etmesi, devlete itaat etmesi anlamına gelmiştir. Bu nedenle, ulus egemenliği ve egemenliğin devrini ifade eden temsil ile demokrasi çelişmektedir. Halk

DEBANT'TAN İHRACATÇIYA BÜYÜK DESTEK

ENDÜSTRİYEL AMBALAJ MALZEMELERİ

BIG BAG

- Polipropilen kumaş
- Güvenli taşıma yükü:
300 kg'dan 2.000 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü: 5.1'den 8.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

Debant, çimentodan gübreye, madencilikten tarıma, gıdadan metalurjiye kadar pek çok alanda kullanılan her türlü endüstriyel ambalaj ve taşıma malzemesi üretir, ihtiyaçlarınıza mükemmel ürünlerle cevap verir. Değişen ihtiyaçlarınız için yeni çözümler geliştirir. Debant'ın geniş ürün çeşitleri beş kıtada onlarca ülkede her gün yeniden kullanılmakta ve her gün Debant'ın endüstriyel ambalaj sanayiine getirdiği yaratıcılığı tekrar tekrar kanıtlamaktadır. Çünkü Debant'ta çözümler sonsuzdur.

POLİPROPİLEN ÇUVAL

- Ventilli ya da açık ağızlı
- Polietilen astarlı ya da astarsız
- İstenirse bir ya da iki yüzü baskılı
- Çeşitli boyut ve ağırlıkta

a member of

a member of

OTELLERDE

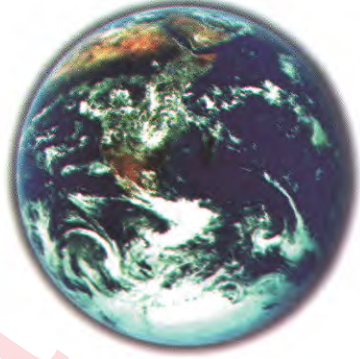

KONUTLARDA

SİTELERDE

Dökme LPG'de bir dünya standardı

iPRAGAZ Dökme LPG... Küçük büyük

tüm sanayi tesisleri, otel, motel, villa,

apartman ve sitelerin merkezi

enerji ihtiyaçları için mükemmel bir çözüm...

Her kapasitedeki enerji gereksinimiz için,

iPRAGAZ, tesis kurma aşamasından

satış sonrasına uzanan hizmetiyle

her an yanınızda.

Rahat ve huzuru seçenler,

çevre dostu

iPRAGAZ Dökme LPG'yi

tercih ederler.

iPRAGAZ A.Ş. Genel Müdürlük: 19 Mayıs Caddesi No: 4 Nova Baran Plaza

Kat: 13/16 80220 Şişli - İSTANBUL

Tel: (0212) 232 04 00 (10 Hat) Fax: (0212) 231 01 18

internet: <http://www.ipragaz.com.tr>

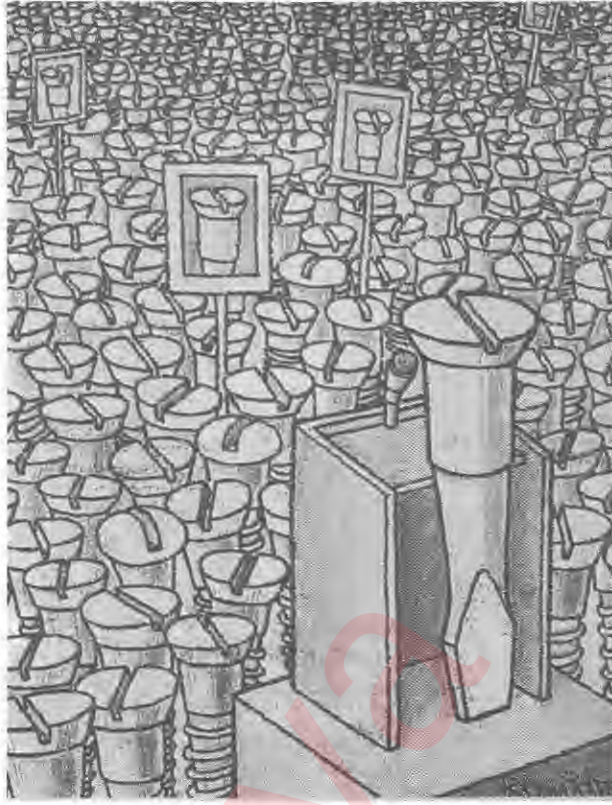
e mail: ipranet@ipragaz.com.tr

egemenliğin kaynağını elinde bulundururken, bunun kullanımı, yani yasaların yapılıp uygulanması temsilcilere, daha geniş olarak ise devlete devredilmiştir. O zaman, temsil vasıtası ile halk egemenliğinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü siyasal temsil, halk adına olan ama halk tarafından kullanılmayan bir iktidar anlayışıdır. O zaman, temsil mekanizması, iktidarı meşrulaştıran bir mekanizmadır. Dolayısıyla temsili demokrasi de, bir yönetim biçimi değil, bir meşrulaştırma biçimidir. Temsil mekanizmasının en önemli parçasını oluşturan seçim, ulusu oluşturan tek tek bireyleri bir araya getirme, onları bü-

tünleştirme, eşit oldukları inancını yaratma işlevini görmektedir. *"Çünkü bölünmüş toplumsalı bütünleştirilmiş siyasala dönüştüren seçim, her kişiye, herkesle birlikte yöneticilerin belirlenmesine katıldığı duygusunu aşar. Bir başka deyişle, bireyler kendilerini yalnızca "temsil edilebilir" değil, fakat özellikle "temsil edilmiş" olarak gördüklerinde, birbirlerinin eşiti oldukları yargısına ulaşırlar".*¹⁹

Bir başka sorun, tek bir ulusal iradede bahsederken, temsilcilerin farklı görüşler ifade etmesini nasıl açıklayacağımızdır. Bilindiği gibi, temsili demokrasilerde birden fazla siyasal parti bulunmaktadır ve bu partilerin en azından bir kısmı, kendilerine oy verenleri temsil etmek amacıyla, parlamentoda yer almaktadırlar. Yani, parlamentoda birden fazla farklı görüş bulunmaktadır, ama hepsi de ulusal iradeyi temsil etmektedir, ya da öyle olduğu iddia edilmektedir. İlk olarak, ulusal irade tek ise, parlamentodaki bu farklılığı nasıl açıklayabiliriz? İkinci olarak ise, parlamentodan herhangi bir konuda bir karar çıktığı zaman, bu karar farklı görüşlere sahip temsilcilerin hepsinin ortak görüşü olmadığına göre, kimin görüşüdür? Elbette, çoğunluğun görüşü. O zaman, azınlığın görüşü ulusal iradenin dışında mıdır? Yoksa, ulusal irade, azınlık iradesi ile çoğunluk iradesinin toplamı mıdır?

Siyasal temsil kavramı, bu soruları gözardı etmektedir. Pratikte, ulusal irade, çoğunluğun iradesi olarak gerçekleşmektedir. Yani, parlamentoda çoğunluğun görüşü ulusal iradenin görüşü olarak kararlara dönüşmektedir.

Bir başka sorun, yasama işlevinin gerçekten, ulusal iradeyi temsil eden parlamentolar tarafından yapılıp yapılmadığıdır. Parlamentolar, tanımları gereği, temsil ettikleri toplum adına kararlar alan kurumlardır. Ancak, zaman içinde, birçok ülkede, değişen koşullar nedeniyle; hızlı karar almak zorunluluğu, enformasyon edinmenin öneminin artması,

devletin topluma daha derinden nüfuz etmeye başlaması gibi çok sayıda nedenle, parlamentoların yasama işlevi üzerindeki hakimiyeti azalmaya başlamıştır; yasa yapma işlevi, büyük ölçüde, yürütme kurumlarının eline geçmiştir. Parlamentolar, artık, yasama işlevinden çok, liderlik, yasamanın denetlenmesi, meşruiyetin sağlanması, farklı görüşlerin ifade edilmesi, çevre ile merkez arasında iletişim kanallarının yaratılması gibi, sistemin idamesini kolaylaştıran işlevleri yerine getirmektedir.²⁰ O zaman, parlamentoların temsil işlevi, toplumu yansıtır ve toplumun görüşleri hakkında konuşma, yürütmeye bilgi verme ile sınırlı kalmakta ve giderek "betimleyici" temsile benzemeye başlamaktadır. Yine eğer parlamentolar karar alma işlevini yitirdiler ise, vatandaş ile egemenlik yetkisini devrettiği temsilci arasındaki bağ, önemli ölçüde incelmış demektir. Vatandaş-temsilci bağının incelmış olması, bir anlamda, vatandaş devletle bağlayan bağların güçlenmiş olması demektir. Son yıllarda, topluma aşırı nüfuz eden sivil alanı bunaltan devlet anlayışına yönelik eleştirilerin kökeninde, kısmen, bu gelişme yatmaktadır.

Sonuç olarak, soyut ulusal egemenlik, yani ulusun iktidarı, temsili demokrasilerde devlete devredilmiştir. Bu durumda, halkın iktidarından, saf biçimi ile de-

mokrasiden sözedebilmemiz mümkün değildir. Diğer bir ifade ile, "temsil" ile "demokrasi"nin bir arada bulunabilmesi, içerdikleri anlam bakımından, mümkün değildir. Bu iki kurumun birlikteliği, ancak, sivil alanın gelişmesinin yolları açıldığında, bir anlamda, bireyin yönetime daha dolaysız yollardan katılma imkanları artırıldığında, daha kolay hale gelebilir.

Dipnotlar

¹ Russell J. Dalton and Manfred Kuecher (ed.), *Challenging the Political Order: New Social Movements in Western Democracies*, N.Y.: Oxford University Press, 1990, passim; ayrıca bkz., Birsen Örs, "Batı'da Temsili Demokrasi Krizi", *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*, Sayı 8, Haziran 1997.

² Dalton and Kuecher, *op.cit.*, passim.

³ Hanna Fenichel Pitkin, *The Concept of Representation*, Berkeley, L.A.: University of California Press, 1972, s.3. Antik Yunan'da temsil konusu için bkz. J.A.O. Larsen, *Representative Governments in Greek and Roman History*, Berkeley: University of California Press, 1955, passim. Temsil kavramının anlamı ve tarihsel gelişimi için, ayrıca bkz. Birsen Örs, "Siyasal Temsil", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Siyasal Temsil*, (der.) Boyut Yayınevi, (yayınlanacak).

⁴ H.F. Pitkin, *op.cit.*, s.3.

⁵ Arthur P. Monahan, *Consent, Coercion and Limit: The Medieval Origins of Parliamentary Democracy*, Leiden: E.J. Brill, 1987, s.111-114.

⁶ *Ibid.*, s.114-116.

⁷ *Ibid.*, s.116-119.

⁸ H.F. Pitkin, *op.cit.*, s.11, 38-59.

⁹ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, N.Y.: The Free Press, 1947, s.143,416.

¹⁰ H.F. Pitkin, *op.cit.*, s.42-43.

¹¹ J.S. Mill, *Utilitarianism, Liberty and Representative Government*, London: J.M. Dent and Sons, 1947, s.235-240.

¹² Bu konuda bkz., John C. Wahlke, "Policy Demands and System Support", Gerhard Loewenberg, (ed.), *Modern Parliaments: Change or Decline?*, Chicago, III.: Aldine and Atherton, Inc., 1971, s.145.

¹³ H.F. Pitkin, *op.cit.*, s.92-94,99.

¹⁴ Robert Dahl, *Democracy and Its Critics*, New Haven: Yale University Press, 1989, s.29.

¹⁵ Samuel P.Huntington, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (Çev.: Ergun Özbudun). Ankara: TDV Yayınları, 1993,passim.

¹⁶ Max Weber, *Economy and Society*, Vol.III, N.Y.: Bedminster Press, 1969, s.951.

¹⁷ Paul Hirst, *Representative Democracy and Its Limits*, Cambridge: Polity Press, 1990, s.24.

¹⁸ Egemenlik ve temsil konusunda bkz. Mehmet Ali Ağa-oğulları, "Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil", *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan, C.XLVI, Ocak-Haziran 1991.

¹⁹ *Ibid.*, s.26.

²⁰ Bu konuda bkz., Gerhard Loewenberg, "The Role of Parliaments in Modern Political Systems", G. Loewenberg, (ed.), *op.cit.*, passim; İlder Turan, "The Role of Legislatures in Policy Processes", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Özel Sayı II, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan'dan ayrı basım, İstanbul: 1984, passim; David Apter, *Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1968, s.311; ve A.H. Birch, *Representation*, N.Y.: Praeger Publisher, 1971, s.107-108.

Temsili Demokrasi Bunalım mı Geçiriyor?

Cemil Oktay (*)

“Temsili demokrasi, bunalım mı geçiriyor?”. Böyle bir sorunun yaygın olarak sorulmuş olması bile, bazı önemli gerçekleri ifade etmektedir. Kullandığımız toplumsal ve siyasi yöntemlerin, bunalıma konu olduğunu söylemek, çoğu zaman, bizatihi bir bunalımdır. Bu tespitin, "bunalım yoktur; bunalım vesvesesi vardır" şeklinde yorumlanmaması gerektiğini vurgulayalım. Günümüz siyasi düzenlerinde, "vesvese" ile nitelenmesi zor, ciddi bunalım nedenlerinin varlığı apaçık görülebiliyor. Bununla beraber, bazı somut bunalım göstergelerinden yola çıkarak, hiç de gerektirmedeği halde, bunların aşırı bir yorumuna tanık olabiliyoruz. Örneğin, geçen yüzyılın ikinci yarısında ve bu yüzyılın yakın zamana kadar süren döneminde, sağda ve solda, özellikle felâket tellallığı yapan yorumlar, yabancıları olmadığımız görüntülerdir. Sonuçlar, cümlelerin malûmudur. Bu türden yaklaşımların bugün de tekrar etmesi doğaldır; ileride de, şimdiden öngörülemezlik biçimlerinde tekrarları gündeme gelebilir. Bir siyasi düzenin, bütün zemin ve zamanlarda tatminkâr işleyebileceği yolunda varsayım geliştirmeye mezu değiliz. Kabul edelim ki, koşulların değişmesiyle, hemen her siyasi düzen, özel olarak temsili demokrasi, değişime konudur; değişim konusu olması, onu zaman zaman bunalım eşiğine getirebilir; dahası sonunu bile hazırlar. Tabii, bozulma istikameti kadar, giderek daha kemale doğru gelişme olasılığını da gözden uzak tutmamak gerekir.

Temsili demokrasi, aşkın bir model değildir; içkin bir modeldir. Başka bir ifadeyle tarih ürünüdür; kendi-

sini oluşturan koşulların sonucudur. Dolayısıyla, bu düzeni aşkınlık ürünü bir modeli değerlendirir gibi değerlendiremeyiz. Demokrasi, otoriter ve totaliter düzenler gibi, bir sabah aniden, alkışlar ve "yuhlar" arasında gelip yerleşmiş bir düzen değil. Zaman içinde, toplumsal güçlerin aralarında görece bir dengeye ulaştıkları düzenin adıdır. Eğer, söz konusu ise, dışarı olduğu bunalımları laik (yansız) bir tavırla ele almak zorundayız. Temsili demokrasiye ilişkin bunalım eleştirmeni tüm söylemlerin bu icabı yerine getirdiklerini

söyleyemiyoruz. Bazı göstergelerin "aşırı yorumu" tehlikesine dikkat çekmemizin nedeni budur.

***Temsili demokrasi tarih ürünüdür;
kendisini oluşturan koşulların
sonucudur.***

Yansız bir yaklaşımla konuyu irdelemeye çalışır-

sak, yapılması gereken şey, temsili demokrasinin karşı karşıya kaldığı bunalımları kadar, bu bunalımları savuşturma özelliklerinin de göz önünde bulundurulmasıdır. Unutmayalım: Montesquieu'nün hükmüyle, "demokrasi, bir bakıma kendi yanlışlarını ve eksiklerini tashih edebilen düzenin adıdır". "Eksiklerini ve yanlışlarını tashih edebilme" ölçüsü, genel olarak demokrasilerin özünü tanımlayan bir ölçüdür. Bunalımın tabiatıyla düzenin bu özelliğini birlikte düşünmek durumundayız.

Bu genel tespitlerden sonra, temsili demokrasi bunalımının ne türden bir bağlam içinde ifadelendirildiğini görmeye çalışalım. İlân edilen bunalım, sadece temsili demokrasiye özgü değildir. Ulus-devlet, yasal-ussal hukuk, yurttaşlık, kamusal alan ve bu kavramların yan ürünü tüm kavram ve kurumlar, "bunalım söylemi"nden paylarına düşeni alıyorlar. Aron usta, marksistler olmasa, Marx üzerine tartışmanın daha kolay olacağını söyler. Comte'a, Durkheim'a yöneltti-

(*) Prof. Dr., İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

ği eleştirilerin sorun yaratmadığından, oysa, milyonlarla ifade edilen yandaşları yüzünden Marx'a yönelttiği eleştirilerin kızılca kıyamet koparmasından yakındır. Biraz O'na nazire olsun diye belirtelim: "Post modernler" olmasa, modernliğe yöneltilen eleştiriler üzerinde konuşmak pek fazla sorun yaratmayacak; ne var ki, yaratıyor. Çünkü, sadece modernlik eleştirilerine muhatap değiliz; muhataplarımız arasında bir de "post modernistler" var. Üstelik, Üçüncü Dünya aydınları arasında dünkü totaliter ve devrimci söylem üsluplarını, yeni söylem üsluplarına taşıyarak varlar. Bunlar, hem bir taraftan pazar ve sivil toplum fetişizmi etrafında toplanıyorlar, hem de yanı sıra, o pazarın ne türden kavram ve kurumlar etrafında gelişip serpildiğini

görmezlikten geçerek -belki de gerçekten göremedikleri için-, Aydınlanma'nın ürünü tüm oluşumları, eleştirel bir süzgeçten geçirmedi, böyle bir gelişmeye çoktan hazır başka iman sahipleriyle koalisyon halinde karşılarına alıyorlar. Söylemleri,

Temsili demokrasilerin, çok sık karşılaştıkları eleştirilerin başında, bu düzenlerde, "görüntü" ile ya da "iddia edilen"le "gerçek" durumun çakışmadığı görüşü gelir.

ri, kimi zaman örtük, kimi zaman "Kibarlık Budalası"nın saflığıyla, kimi zaman da açıkça Umberto Eco'nun "Ebedi Faşizm" diye nitelediği unsurlarla ünsiyet kurmaya başlamıştır. Bu söylemin tahlillerinin (!) bilimsel açıklamalarda ciddiye alınmaması gerektiğini düşünüyorum.

Temsili demokrasilerin, çok sık karşılaştıkları eleştirilerin başında, bu düzenlerde, "görüntü" ile ya da "iddia edilen"le "gerçek" durumun çakışmadığı görüşü gelir. Bu sav çerçevesindeki görüşlere göre, görüntü demokrasidir; ancak, egemenliğin halka ait olması ilkesi sadece bir efsanedir. Fiili iktidar, "oligarşi" diye nitelenen azınlığın elindedir. Oligarşik özelliklerin, sadece çoğulcu temsili demokrasilere özgü olmadığı, otoriter ve kapalı düzenlerin de aynı özellikleri taşıdıkları biliniyor. Milovan Cilas'ın "Yeni Sınıf" incelemesi, bu konuda yeterince aydınlatıcıdır. Mosca, Michels ve Burnham gibi yazarların, genel olarak demokrasi ülküsünün azınlık olan yönetici seçkinlerin duvarına çarptığı savı da, temsili demokrasilerin gerçek tabiatını yansıtmada konusunda yetersiz kalırlar. Se-

çim ve temsil yöntemlerinin, yönetimi, matematiksel manada bir azınlığa bırakmış olması doğaldır. Dolayısıyla, "demokrasileri aslında bir azınlık olan seçkinler yönetiyor" tespiti, kendiliğinden söz konusu düzenin işlemesi hakkında bilgi edindirici olamaz. Asıl sorgulanması gereken özellik, yönetici seçkinlerle halk arasındaki ilişkilerin tabiatıdır. Seçkinler, toplumsal köken itibarıyla kimlerden oluşuyor; aralarında düzene ilişkin oydaşma var mı; ayrıcalıkları neler; nihayet yetkileri sınırlı mı ve bu yetkilerini kullanmalarında saydamlık sağlanmış mı? Tabii bu çerçevede soru ve ölçüler artırılabilir. Hareket noktası, seçkin-kitle ilişkilerinin tabiatına nüfuz etmeye dayanır. Düzenin gerçek işleyişi ile, dayandığı efsaneler arasındaki örtüşme derecesine ışık tutacak olan sorulardır. Seçkinler karşısında güvence sahibi kitlelerin varlığı, düzenin açık veya kapalı olmasını tayin eden önemli ölçütlerdir. Çok genel bir düzeyde kalarak şöyle bir soru sorulabilir: Yönetici seçkinlerin meşruiyeti, "tefsiri" bir nitelik mi içeriyor; yoksa "temsili bir nitelik mi içeriyor? Başka bir ifadeyle, seçkinler, tarihi (SSCB örneği), belli bir doktrini (ırkçı ve faşist örnekler), belli bir dinin esaslarını (İran örneği) yorumlamak suretiyle mi yetkilerini kullanıyorlar; veya temsil ettikleri farklı toplumsal çıkar ve görüşleri, düzenin yerleşik kuralları çerçevesinde bir arada siyasete mi dönüştürüyorlar? Düzen, aşkın bir "mükemmel" fikrinden (Asr-ı Saadet, Sınıfsız Toplum vb) mi hareket ediyor; yaşanan toplumsal gerçeklerin değişebilirliklerinden mi hareket ediyor? Çoğulcu temsili düzenlerin ikinci şık etrafında toplanmış olduklarını hatırlayalım.

Burada sıralanan sorular, belki bu sorulara ilâve edilebilecek yeni sorular aracılığı ile herhangi bir temsili demokrasinin doğası ve bunalımları konusunda görüş sahibi olabiliriz. Kuşkusuz, hiçbir temsili demokrasi, kendisine vazedilen tüm sorunları tam anlamıyla çözmüş, bu alanda mükemmeli yaratmış değildir. Yaratması da gerekmiyor. Yaratıldığını savunduğu andan itibaren, o noktaya kaygıyla bakmak gerekir. Mükemmellik fikri, temsili demokrasilere değil, daha çok otoriter ve "tefsiri" düzenlere özgüdür. Bir bakıma, temsili demokrasi düzenlerini, son noktası konulmamış, "açık uçlu düzenler" diye nitelemek, onların genel tabiatına daha uygun olur. Karşılaştıkları bunalımları savuşturma becerileri de bu niteliklerinden yola çıkılarak irdelenmelidir.

Didaktik olmak amacıyla, temsil demokrasileri iki

başlık altında sınıflandırma ihtiyacı duyuyorum: Birincisi, yerleşik, diğer bir deyişle kurumsallaşmış demokrasilerdir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika coğrafyasıyla örtüşürler. İkincisi, kurumsallaşmamış, yerleşme bunalımları geçiren temsili demokrasilerdir. Türkiye örneğinin ikinci başlık altında ele alınmasının uygun olacağı kanısındayım.

Bugün sözü edilen "temsili bunalımı"ndan, her iki düzen örneğinde aynı şeyleri anlamak, biraz düz bir çizgi üzerinde seyretmek olur. Bu bakımdan, ayrıntılara önem vermek durumundayız. Yerleşik ve kurumsallaşmış temsili demokrasilerde, düzenin kurum ve kurallarının artık rutinleştiğini kanıtlayan

Yerleşik ve kurumsallaşmış temsili demokrasilerde, düzenin kurum ve kurallarının artık rutinleştiğini kanıtlayan ciddi göstergeler vardır.

ciddi göstergeler vardır. Yakın tarihlerde gerçekleştirilen "Avrupa'da Değerler" araştırmalarında (Futuribles, Tem.-Ağ. 1995), genel olarak yurttaşların siyasi kurum ve kuralları benimsemiş oldukları anlaşıyor. İdeolojik türden kitlesel mobilizasyon eğilimi, hemen hemen sahneyi tamamen terketmiş görünüyor. Bireylerde, özellikle öğrenim düzeyi yükseldiği oranda, körü körüne kitle hareketlerini izleme, bu hareketlere katılma eğilimi düşüyor. Yüksek öğrenim görmüş ve hizmet kesiminde faal insanlar, siyasi ve toplumsal sorunlar hakkında kendiliklerinden fikir sahibi olabiliyorlar. Çoğuna göre, sorunların çözümü, genel, tek eksenli programlarla mümkün değil. Düşüncede dünyevileşme apaçık kendini gösteriyor. Siyasi partiler ve sendikalar eski cazibelerini yitirmişler. Birey, sorunlarını kendisine en yakın yetki merkezlerini harekete geçirerek çözmeye eğiliminde. Dolayısıyla, merkezden çevreye doğru, ya da yukarıdan aşağıya doğru karar odaklarının yayılması talebi yoğun olarak gündeme getiriliyor. Blok bir anlayışla yapılan yöneten-yönetilen ayrımı, yaygın zihniyet ölçülerine göre, artık geçerli sayılmıyor. Karar alıcı merkezlerin saydamlaştırılması en önemli taleplerin başında geliyor. Aslında temsili demokrasi, bu coğrafyalarda, daha yoğun bir performans arayışı içindedir. Hukuk, ulus-devlet ve yurttaşlık etrafındaki tartışmalar, böyle bir performansın gerçekleştirilmesine yönelik işliyor. Toplumsal bütünleşme ve diyalog olanaklarının geliştirilmesi, ileri sanayi ve bilgi toplumlarının başat kaygıları arasında yer alıyor.

Temsili demokrasi, mülk esasına göre işleyen geleneksel siyasi yapı üzerine inşa edilmeye başlanmıştı. Modernleşme olgusu, çoğu yerde, bu gelenekselliğin izlerini taşımaktadır. Ulus-devlet, bu geleneğin bir sonucu olarak sınırları belli bir alan üzerinde düzenlemelerini sürdürdü. Teknolojideki gelişmeler, ister istemez bazı edinilmiş alışkanlıkları bugün artık zorlamaktadır. En azından sınırların arkasına sığınarak, iktisadi, toplumsal ve kültürel yaşamı sürdürme olanağı kalmamıştır. Küresel gelişmelerin neden olduğu toplumlararası yoğunluk, bu yoğunluğun doğurduğu sorunlar, yeni kurumlar ve kavramları gerektiriyor. Ulus-devlet ve onun temsil esasına göre geliştirilmiş siyasi kurumları, işte bu yeni arayışların başlıca

konularıdır. Ulus-devletin kendi otoritesi üstünde, yeni bir otorite yaratma girişimlerine Avrupa Birliği örneği etrafında ilk kez tanık olunuyor. Adımlardaki tereddütlü havayı, "acabaları" olağan karşılamak durumundayız. "Yeni", hemen her alanda umut ve kuşku-yu birlikte yeşertir; "eski"yi ister istemez tartışır. Benim görebildiğim kadar, eğer yanılmıyorsam, bugün, Avrupa toplumlarındaki en önemli siyasi talep, Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini artırma doğrultusundadır. Keza, sorunları bireye en yakın noktalarda çözmeye çalışma eğilimi de parlamento yetkilerinin artırılması talepleri kadar güçlü. Sanki Avrupalı, güncel yaşamında daha fazla söz sahibi olmak, yeni gelişmelerin gerektirdiği örgütlenmeleri sağlamak istemektedir ve bu isteğini yerine getirecek donanıma sahip olduğu izlenimini vermektedir. Yukarıda zikredilen görüş araştırmaların işaret ettiği eğilimleri bu şekilde özetleyebiliriz.

Temsili demokrasilerin kurumsallaşmadığı örneklerde ise, sorunlar çok daha farklı bir düzeyde ifadelenebilir. Türkiye örneğini izleyerek, bazı tespitlere dikkat çekmek istiyorum: Hemen belirtelim ki, Türkiye örneğinde bunalım yaratacak düzeyde yönetici seçkinlerin kapalılığı diye bir sorun yok. Ancak, seçkinlerin düzen kuralları ve kurumları üzerinde yaygın bir odayaşmaya sahip olduklarını söylemek biraz zor. Diğer taraftan, seçkinlerin kamusal kaynakları paylaşmada sergiledikleri kural tanımazlık, sözcüğün tam anlamıyla dram boyutlarına ulaşmış

durumda. Bu konuda, kitle de benzer bir görüntünün içinde. Kitle-seçkin ilişkisi daha çok kamusal kaynakların partizan ölçülerle paylaşımı üzerine kurulu. Dolayısıyla, seçkinlerin ne pahasına olursa olsun, ayakta kalma kaygıları ağır basıyor. Siyasette, toplumun vazettiği sorunları çözme arayışı değil, daha çok siyasi rant kavgasının sürdürülmesi telaşı belirleyici oluyor. Yandaş paylaşımcı ilişkilerinin dışında kalan kitlelerin sorunlarını çözmemek, siyasi alandaki ayakta kalma mücadelesini ön plana çıkartıyor. Kurumlar ve kurallar, bu mücadelenin izlediği engebeleri, düzlükleri izleyerek şekilleniyorlar. Türkiye, bir yandan seçkinlerin özel çıkar düşkünlüğünü, diğer yandan kitle yardakçılığını bir arada yaşıyor. Siyasi aygıtlar kendi iç kavgaları üzerine yoğunlaşıyorlar. Bu konuda medya siyasi partilerden çok farklı değil. Gün geçmiyor ki, Türk insanı gazete manşetlerinde veya TV haberlerinde, yayın organlarının kendi çıkar kavgalarına tanık olmasın. Siyasi aygıtlarla, medyadaki bu iç kavgalar, kitleler ve sistemin işleme- si açısından hiç de olumlu sonuçlar yaratmıyor. Her iki kurum da, saygınlık aşınmasına uğruyor. Türkiye, benzetme ne kadar yerinde olacak bilemiyorum ama, çok sabun köpüğü üretilip pis kalmayı sürdüren ender bir örnektir.

Modernleşme olgusu gelenekselliğin izlerini taşımaktadır.

**Ulus-devlet, bu
gelenğin bir sonucu
olarak sınırları belli bir
alan üzerinde
düzenlemelerini
sürdürdü.**

Temsili demokrasiler arasında en başarılı örneklerin aynı zamanda gelişmiş bir yargı erkine ve yine gelişmiş bir yönetim aygıtına sahip olduğu görülür. Keza, başarılı örneklerde kamu gücü vergi toplayabilen bir güçtür. Geleneksel olarak, vergiyi prensler alır halk da verirdi. Temsili demokrasilerin yerleşmesi ile birlikte, halk prens oldu. Bütün sorun da bu yer değiştirmeden kaynaklanmaktadır. Artık, temsili demokrasilerde halk hem prenstir; hem de halktır. Başka bir ifadeyle, iki ayrı toplumsal rolü oynamak durumunda- dır. Gelişmekte olan toplumlarda, kafalar zaten karışık- tır. Böylesine karışık bir işin içinden nasıl çıkılacaktır? Siyasi düzenlerini yerleştirmiş örneklerin, so-

runu yasa egemenliği fikri ile çözdüklerini belirtelim. Temsili demokrasilerde, asıl egemen olan, daha doğrusu günlük hayatı düzenleyen ne yönetici seçkinlerdir; ne de kitleler. Usul kuralları izlenerek kabul edilmiş, kişilerüstü (vazettiği hükümler itibariyle ayırım gözetmeksizin herkesi içeren) yasalardır. Egemenlik fiilen özgürce tartışılarak vazedilmiş yasalarıdır. İşte Türkiye'nin hemen hiç içine sindirmediği gerçek budur ve asıl sorun, asıl bunalım buradadır.

Hukuki tefekkürümüz çok ciddi zaafaların içindedir. Üstelik bu zaafalar, İmparatorluk'tan tevarüs edilen zaafalardır. Yargıyı bağımsız ve etkili kılmanın, işini kurallar çerçevesinde yapabilen bürokrasi yaratmanın bu "olmazsa olmaz" koşulunu Türkiye yerine getirmek zorundadır. Vergi toplayamayan, hem de beyan edilmiş, kesinleşmiş vergiyi toplayamayan bir bürokrasi ile temsili demokrasi de yürümez, meraklısı ve umut bağlayanları için haber verelim; diktatörlükler de yürümez.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, genelde yerleşik temsili demokrasiler, modernlik yorgunu değildirler; modern kurum ve kavramların geliştirilerek, temsil mekanizmalarını günün gereklerine uyumlandırma arayışı içinde görünüyorlar. Türkiye gibi henüz yerleşmemiş örneklerde ise, hem kitlelerin hem de yönetici seçkinlerin, düzenin evrensel kurallarını benise- mesi sorunu tüm çıplaklığıyla ortadadır. Türkiye örneğini başarıya götürecek dinamiklerin sadece içeride değil, aynı zamanda dışarıda aranması ihtiyacı kendini hissettiriyor. Batı halkasından kopmuş bir Türkiye, kendi imkânlarıyla sınırlı kalır ve bu da, orta ve uzun vadede düzeni daha "kapalı" bir düzen haline getirebilir. Şu gerçeği sürekli hatırlayalım: İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin nisbi demokratikleşmesi, O'nun Batı ittifaklar manzumesine bağlanması sayesinde olmuştur. Eğer, bazılarını teselli edecekse, belirtelim ki bu tespit, Türkiye için ne kadar geçerli ise, bugün Batı Avrupa'nın tamamı diye iddia edemeyeceğim ama birçok ülkesi için de geçerlidir.

Seçim Sistemi ve Siyasal Sistem Üzerine Etkileri

Ahmet Kotil (*)

Seçim demokrasinin tanımlanmasında stratejik değişkendir. Demokratik rejim başlıca özgürlüklerin varlığı ve serbest seçimlerle tanımlanır. Seçim olgusunun en önemli unsurlarından biri seçim sistemidir. Seçim sistemi yöneticilerin nasıl belirleneceğini gösterdiği gibi, yöneticilerle halk arasındaki ilişkilerin yapısını da etkiler, bu ilişki yapısının önemli bir unsurudur. Seçim sistemi ayrıca, siyasal rejimin tanımlayıcı öğelerinden biridir. Rejim tipolojisiinde, özellikle demokrasi-lerin alt-tiplerinin tanımlanmasında kriter olarak da kullanılmaktadır.

Seçim sisteminin siyasal sistem ve genel olarak sosyal gelişme ve denge açısından rolünü başlıca beş düzeyde inceleyeceğim.

Birincisi, halk iradesini (veya seçmen iradesini) adil bir şekilde yansıtabiliyor mu? *İkincisi*, halkın temsilini sağlamada yeterince işlevsel mi, başarılı mı? *Üçüncüsü*, siyasal elitlerin sağlıklı ve etkin bir biçimde belirlenmesini sağlıyor mu? *Dördüncüsü*, etkin bir siyasal yönetim yapısının oluşmasına katkıda bulunuyor mu? *Beşincisi*, siyasal istikrarı olumlu mu etkiliyor, olumsuz mu; kriz önleyici kapasiteleri ne ölçüde veya ne düzeyde krize yol açıyor?

Adillik Problemi

Seçim sistemi ile ilgili olarak en çok üzerinde duralan hususlardan biri seçim sisteminin siyasal istikrar ve kriz yönündeki etkileri ise, diğeri seçim sisteminin seçmen iradesini ne ölçüde adil bir biçimde yansıtabildiğidir.

Bir kere, seçim sistemlerinin hemen tümü partilere

tamı tamına aldıkları oy oranında temsilci vermez. Tamı tamına aldıkları oy oranında temsilci sağlayan bir sistem kısa bir süre Türkiye'de uygulandı: milli bakiye sistemi. Ama hem kısa sürede vazgeçildi (genel seçim olarak sadece 1965'de uygulandı) hem de bazı sorunlar yarattı (bakiyeden seçilen milletvekillerinin seçildikleri bölgeyle bir ilgilerinin olmaması, mecliste çoğunluk sağlanmasının iyice zorlaşması...)

Milletvekili sayısının oy oranını tamı tamına yansıtmaması şöyle dursun, oldukça yüksek oranlarla hiç milletvekili seçtirilemediği de olur. Yüzde 3-5 gibi oranları bir yana bırakalım, yüzde 15-25-35 gibi oranlarla bile çok az milletvekili seçtirildiği olur.

Bu bakımdan son Fransız seçimlerinde FN'in (Ulu-

sal Cephe) yüzde 15'in üzerinde oyla ancak bir milletvekili çıkarabilmesi bir örnektir. Oysa daha az oy alan partiler daha fazla milletvekili çıkarmışlardır. Fransa'da iki türlü dar bölge çoğunluk sistemi böyle çarpıcı bir sonuç vermiştir.

Bir diğeri örnek İngiltere'deki Liberal Parti'nin durumudur. İngiltere'deki tek türlü çoğunluk sistemi yüzde 20 dolayında oy almasına rağmen, Liberal Parti'nin çok uzun bir süredir az sayıda milletvekili ile yetinmesine ancak olanak sağlamaktadır. İngiliz siyasal sisteminin iki partili (Muhafazakâr - İşçi karşıtlığı) yapısı seçim sistemi sayesinde sürebilmektedir.

Türkiye'de ve Almanya'da olduğu gibi, barajlı sistemler küçük, hatta ortaboy partileri elimine etmekte, Meclis'te temsilini önlemektedir. Örneğin Türkiye'de yüzde 10 barajlı sistem (yüzde 10'un altında oy alan partiler milletvekili seçtirmiyor), çok küçük partilerin dışında siyasal kamuoyunda oldukça sesi duyulan iki partiye milletvekili seçtirme olanağı sağlamamış-

Türkiye'de ve Almanya'da olduğu gibi, barajlı sistemler küçük, hatta ortaboy partileri elimine etmekte, Meclis'te temsilini önlemektedir.

(*) Öğretim Görevlisi, Dr., Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

tır: MHP ve HADEP. Bir partiye de tanımayabilirdi. CHP yüzde 10 barajını zar zor aşarak Meclis'e girebilmiştir.

Genel olarak çoğunluk sisteminde de nisbi temsil sisteminde de, barajlı olsun olmasın, küçük partilerin temsili olumsuz, büyük partilerin temsili ise olumlu etkilenmektedir. Bu bakımdan seçim sistemlerinin küçük partiler ve bireysel adaylar aleyhine bir adaletsizlik yarattığı ileri sürülebilir. Buna karşı ileri sürülen gerekçe de, büyük partilerin daha fazla temsiline sağlanmasının siyasal istikrar yönündeki etkisidir. Küçük partilerin fazlalığı ve gücü sık sık bozulan koalisyonlar yaratmakla eleştirilmektedir. Oysa büyük partiler güçlü olunca istikrarlı hükümetler kurulabilmektedir.

Hangi seçim sistemi daha adildir? Partilere oy oranlarına uygun bir düzeyde temsil olanağı sağlama da nispi temsilin çoğunluk sistemine göre daha uygun olduğu açıktır. Ama istikrar ve temsilcilerin halka yakınlığı kriterlerine göre, çoğunluk sistemi (özellikle dar bölge çoğunluk sistemi) daha uygundur, denilmektedir.

Seçim sisteminin adillliği ile ilgili bir diğer problem, seçim bölgelerinin temsilci sayısı ile nüfus oranıdır. Sık eleştirilen bir durum, sağ partilere yakın az nüfuslu kırsal bölgelerin (İngiltere'de gerrymander örneği, Fransa'da dar bölgelerin sınırları sorunu örneği) nüfusuna göre daha fazla temsilci seçmesi, buna karşılık işçi nüfusunun yoğun olduğu ve sol partilere yakın kentsel bölgelerin nüfusuna göre daha az temsilci seçiyor oluşudur.

Adillik kriteri açısından Türkiye'deki seçim sistemlerini nasıl değerlendirebiliriz? 1950'lerde il düzeyinde çoğunluk sisteminin birinci partinin (DP) lehine olduğu, büyük ikinci partiyi (CHP) 1954 seçimlerinde olduğu gibi, oy oranına göre çok az milletvekili ile temsil edildiği bir duruma soktuğunu biliyoruz. CHP

yüzde 35 oyla 30 milletvekili çıkarabilirken DP yüzde 57 oyla 490 milletvekili çıkarıyordu. 1950'lerde genç Türk demokrasisinin krizinin etmenlerinden biri de budur. Çoğunluk sistemi muhalefeti zayıflatmış, hatta marjinalize etmiştir (1954'de sayısal düzeyde olduğu gibi), buna karşılık iktidar partisinin aşırı güçlenmesi onda otoriterizm eğilimi yaratmış, bu da darbenin nedenlerinden biridir şeklinde yorumlar yapılabilmektedir.

II. Cumhuriyet döneminde 1969'dan itibaren barajsız nispi temsil sistemi uygulanmıştır. 1965'de uygulanan milli bakiye sistemine daha önce değinilmişti. Oy oranı -milletvekili oranı denkliği açısından en adil gibi gözükürken milli bakiye sistemi, başka nedenlerle eleştirilmiştir. 1969'dan itibaren uygulanan barajsız nispi temsil ise, partilere il bazında oy oranlarına göre milletvekili veriyordu. Bu sistemde büyük partiler daha avantajlı olmakla birlikte, küçük partiler de temsil olanağı buluyordu. yüzde 2-3 oy bir kaç milletvekili seçtirebiliyordu.

II. Cumhuriyet'te uygulanan seçim sistemleri küçük partilere temsil olanağı sağladıkları için daha adil gibi gözükmektedirler, ama istikrarı bozucu etki yarattıkları nedeniyle de eleştirilmişlerdir; küçük ve aşırı olarak nitelenen partilere temsil olanağı sağlayarak ve Meclis'te bir partinin çoğunluk elde etmesini engelleyerek, böylece istikrarsız koalisyon iktidarlarına neden olarak. II. Cumhuriyet döneminde sosyal olaylar ve politik çatışmalardaki artış da diğer faktörler yanı sıra bu iki faktörle (küçük aşırı partiler ve istikrarsız koalisyonlar) açıklanabilmektedir.

II. Cumhuriyet'e yöneltilen eleştirilerin etkisiyle, III. Cumhuriyet döneminde hem ulusal düzeyde hem de il düzeyinde baraj uygulamasına geçilmiştir. Böylece küçük partiler zayıflatılmak, büyük partilerin rahat iktidar olması ve görece serbest bir biçimde iktidar etmesi sağlanmak istenmiştir. Ancak III. Cumhuriyet'teki seçim sistemi adillik kriterleri açısından eleştirilebilir niteliktedir. 1950-60 dönemi gibi. Son seçimlerde yüzde 10 barajına takılan, ama ülke çapında ve siyasal kamuoyunda etkili iki parti örneğine, aynı duruma düşebilecek bir diğer parti örneğine daha önce değinmiştik: MHP ve HADEP ile CHP.

Öte yandan, bazı partiler bazı yörelerde ülke orta-

lamasına göre çok güçlü olabilmektedirler. Bazı Doğu Anadolu illerinde HADEP gibi. Bir ilde birinci olan parti, ülke barajına takıldığı için birinci olduğu ilde hiçbir temsilci çıkaramamaktadır. Bu da adil olmayan bir sonuç olarak nitelenebilir.

Ayrıca büyük illerde veya seçim bölgelerinde bazı partiler yerel baraj olmazsa milletvekili çıkarabilecekken, yerel baraj olduğu için çıkaramamaktadırlar. Bu duruma da benzer bir eleştiri getirilebilir.

Halkın Temsili Problemi

Demokratik sistemin ne ölçüde halkın yönetimi olduğu, halkın isteklerini gerçekleştirdiği ve halkın temsiliyi sağladığı tartışılmalıdır. Demokratik sistem halk egemenliği ve temsili fikrine dayanır, ama halktan çok sosyal ve siyasal bakımdan etkin bazı çevrelerin (egemen sınıf, sosyal elitler, özerkleşen siyasal elit....) kontrolünde olduğu ileri sürülmüş ve eleştirilmiştir.

Bu eleştirinin yanısıra veya onunla birlikte, demokratik sistemin mekanizmaları üzerinde de kuşku- lar dile getirilmiştir. Halkın bazı kişilerce temsili yeri- ne, doğrudan demokrasi veya Rousseau'nun önerdiği gibi, emredici vekâlet gibi uygulamalar daha demok- ratik ve doğru olmaz mı?

Diğer yandan, ulusal düzeyde temsil sistemi doğ- rudan demokrasi için uygun değildir. Doğrudan de- mokrasi ancak yerel düzeyde uygulanabilir. İsviçre kantonlarında veya Eski Yunan sitelerinde olduğu gibi. Basit bir nedenle: nüfus problemi. *Temsili demokrasinin doğrudan demokrasiye yaklaşması, yerel düzeyin öneminin artmasını gerektirir.* Çünkü temsilcilerin yerel düzeyde tanınıyor olması, yerel ortamı ve sorunları iyi biliyor olması, temsil ettikleri ile yakın ilişkileri olması, onların isteklerini dikkate alıyor ve yansıtabiliyor oluşu, keza Rousseau'nun öngördüğü emredici vekâlet yönteminin (bu yöneme göre, temsil edilenlerin temsilcilerini kendi isteklerine uymazsa değiştirme hakkı ve olanağı var) uygulanabilmesi yerel düzeyde yoğunlaşmış bir sistem gerektirir. Hem yerel meclislerin öneminin artmasını hem de ulusal düzeydeki temsilcilerin temsil ettikleri yerel kitle ile daha iyi bir iletişim ve etkileşim içinde olmasını.

Temsilcilerin kişiselliğinin değil de, partinin ve *temsilcilerin parti mensubiyetinin* esas önemli olduğu yapıların halkın temsili açısından olumsuzluğu da eleştirilmiş bir konudur. Varolan seçim sistemleri, seçmene daha çok partiler arasında bir tercih yapma

olanağı vermektedir. Dolayısıyla seçmen programına göre veya daha başka nedenlerle (psikolojik bağlılık gibi) parti tercih etmektedir, kendisini temsil etsin di- ye şu veya bu kişiyi değil.

Bu nedenle seçim sistemlerinin partilerin yanısıra, kişilerin arasında tercih yapılmasına olanak vermesi talep edilegelmiştir. Ancak somut durumların bir ço- ğunda, kişisel düzeyde tercihler daha çok kabilevi, fe- odal veya clientelist bağların sonucu olmaktadır. Hal- kın özgür seçimin- den çok, bağımlı oy mekanizmaları- nın ifadesidir. He- le eğitim düzeyi- nin düşük olduğu toplumlarda. Ger- çekten kişisel dü- zeyde tercihlerin yapılabilmesi için, ekonomik ve kül- türel gelişmişlik ile demokratik ge- leneğin kökleşmiş olması gerekli gibi gözükmemektedir, denilebilir.

Demokratik sistem halk egemenliği ve temsili fikrine dayanır, ama halktan çok sosyal ve siyasal bakımdan etkin bazı çevrelerin kontrolünde olduğu ileri sürülmüş ve eleştirilmiştir.

Öte yandan, seçimler yerel politikadan çok *ulusal politikanın yörüngesine* girmiştir. Kitle iletişim ara- çları kanalıyla tanınan birkaç lider ve bazı programatik vurgularla özdeşleşmiş partiler sözkonusudur. Hatta bir çok durumda, seçmen bunların programlarının ana çizgileri arasında bile değil, imajları arasında tercih yapmaktadır. Seçmenin kendi temsilcilerini seçmesi ve temsilcileriyle bağlarını düşünmesi ise, çoğu za- man iyice ikinci planda kalmaktadır.

Gelişmiş büyük kentsel ortamlarda, insanların atomlaştığı ortamlarda seçimlerin yapısı daha çok böyledir: parti (imaj ve bazı programatik bilgiler) -li- der imajı- KİA kanalıyla izleme -ve bu temellerde ter- cih. Bu yapıda kuşkusuz, halkın temsili mekanizma- ları zayıflamaktadır. Türkiye'de de bu tür bir tercih strüktürü belirmiştir.

Temsil yapılarını bozan, sakatlayan bir başka olu- şum, daha geri yapılara, geçiş toplumlarına (gelenek- sel tarımsaldan daha kentsel ve pazar tipi bir topluma geçiş) özgü *clientelist mekanizmalardır*. Kırdan kente göç veya kırsal bölgenin devletsel merkezle vazgeçil- mez ilişkileri çerçevesinde, partiler veya yerel düzey- de etkili kişiler ya da ikisi yan yana yahut yaygın biçi- miyle iç içe geçmiş şekilde, kitlenin, halkın devlette

ilişkilerini kurmakta, oyları, destekleri karşılığında onlara bazı hizmetlerin ve olanakların getirilmesini sağlamaktadırlar.

Burada seçmenle temsilcisi arasında belki daha yakın ve daha somut ilişkiler kurulmaktadır. Ancak çoğu kez seçmen oyu bağımlıdır: Seçmenin devletsel merkezle bağlarını eski yerel elit sağlamaktadır, seçmenin oyu hem eski ilişkiler hem de bu konum nedeniyle bağımlıdır, yerel elitin isteği doğrultusunda belirlenir. Veya bağımlılaşmıştır: seçmen edineceği hizmetler ve avantajlar karşılığında oyunu istenilen yönde kullanmaktadır. İyi bir temsil ilişkisinde, temsilci seçmenine bağlıdır. Oysa burada seçmen kişi ya da grup olarak *temsilcisine bağlıdır*, yani tersine bir durum söz konusudur.

Halkın temsil yapısının sağlıklılığı ve işlerliği açısından yerelliğin önemi üzerinde duruldu. Bu bakımdan,

Temsilcilerin kişiselliğinin değil de, partinin ve temsilcilerin parti mensubiyetinin esas önemli olduğu yapıların halkın temsili açısından olumsuzluğu da eleştirilmiş bir konudur.

dar bölge sisteminin daha iyi olduğu savunulabilir. *Dar bölge olunca seçmen temsilcisini daha iyi tanır, partilerin yanı sıra kişiler arasında da tercih yapar.* Temsilci geniş bir alanın değil, daha yakından tanıdığı ve küçük olduğu için daha sık ilişkiler kurabileceği bir bölgenin temsil-

cisidir ve kitle bir sonraki seçimde kararını verirken temsilcisinin performansını dikkate alacaktır. Oysa kitle bir parti listesini seçtiği zaman, böyle bir olanağa sahip değildir. Diğer yandan, temsilci de görev süresince seçim bölgesi ile düzenli ilişki kurmak zorundadır, bir bakıma seçim bölgesinin istek ve ihtiyaçlarının merkez nezdindeki temsilcisidir.

Bununla birlikte, dar bölge sisteminin seçmenin, halkın daha iyi ve daha yakından, etkin temsili sağlamaktan çok, ulusal düzeyde parti politikası ile yerel düzeyde clientelist politikanın eklenmesine yaradığı (böyle bir eklenmeyi gerçekleştiren bir işlev gördüğü) şeklinde bir eleştiri de yapılabilir.

Bir diğer eleştiri dar bölge sisteminin büyük partilerin işine yaradığı, küçük partileri elimine ettiğidir. Veya seçim sürecinde partiler arasında koalisyonlara yol açarak siyasal kutuplaşmaya neden olduğudur.

Sağlıklı bir demokrasi için uygun çözüm nedir? Bu konuda kesin bir şey söylemek zor. Her ülkenin sosyo-ekonomik yapısı ve gelişme düzeyi, tarihsel, kültürel ve siyasal özelliklerini dikkate almak gerekir çözüm önerirken. *Bazı hallerde iyi çözümlerin kriz yaratabildiği de dikkate alınmalıdır.* Geçiş toplumlarında bazı demokratik genişleme devreleri veya biçimleri krizi körükleyebilmektedir. Örneğin görünüşte daha demokratik bir hava verebilen birincil bölünmelerle siyasal bölünmelerin çakışması durumu. Bu durum bazı hallerde çatışma eğilimini arttırır, aynı zamanda geri bir yapının göstergesidir.

Diğer yandan daha önce de belirtildiği gibi, geri veya geçişsel bir toplumsal yapıda demokratizm clientelism'in güçlenmesi sonucunu verebilmektedir. Bu bakımdan, sosyo-ekonomik ve eğitsel düzeylerin gelişmesi gerekir ki, demokratik genişleme yozlaşmasın veya daha geri biçimler yaratmasın.

Ancak somut koşulları bir yana bırakıp salt teorik düzeyde kalırsa, halkın temsili kriteri açısından ulusal temsil sisteminin yerelleştirilmesi daha uygun görülmektedir. Bu uygunluğu veya elverişliliği sağlayanlar şu mekanizmalardır: ulusal meclisin yanı sıra yerel yönetim organlarının varlığı ve güçlü olması, buralarda tabandan demokrasi veya doğrudan demokrasi mekanizmalarının kullanılması, seçmenle temsilcisinin yakınlaştığı dar bölge sisteminin uygulanması, seçmenle temsilcisi arasında düzenli temaslar olması, seçmenle temsilcisi arasında ara halkaların varlığı ve etkinliği (yerel parti örgütü, destekçi kuruluşlar, alt düzeye kadar inen yerel temsilciler...).

Halkın temsili kriteri açısından demokratikliği yu-karda belirtilen nedenlerle, iki farklı düzeyde ayrı ayrı değerlendirmek gerekebilir. Halkın temsili en iyi şekilde sağlayacak ideal demokratik formlar (ve bu arada seçim mekanizmaları) bir konudur. Farklı sosyo-politik ortamlara uyan, ideal biçimlerden sapsalar bile, uygulamada daha uyumlu ve daha etkin olan realpolitik formlar (ve bu arada seçim mekanizmaları) bir başka konudur. Öyle ki bu ikinci durumda, varolan gelişme düzeyinde siyasal sistemin en iyi şekilde çalışması, dengesinin bozulmaması ve istikrarlı bir şekilde gelişmesi öncelikleri dikkate alınır.

Siyasal Elitlerin Belirlenmesi

Seçim sistemi ülkedeki siyasal elit yapısı açısından da önem taşır. Siyasal elitlerin nasıl belirleneceği ve kimler olacağı biraz da seçim sistemine bağlıdır.

Bu bakımdan ön-seçim mekanizmasının olması ve ön-seçim şekilleri, ön-seçim düzeyinde seçmenlerin

kimler olduğu, adayların ön-seçim dışında nasıl belirlendiği, partinin belirlemesi durumunda parti merkezinin mi yerel örgütünün mü belirlediği, parti dışında adayları belirleyen kurumların varlığı (partiye yakın kitle örgütleri, yerel düzeyde bazı etkili unsurlar...), adayların seçim öncesinde seçmenlerce veya seçmenlere danışılarak belirleniyor oluşu, seçmenlerin seçim sürecinde parti tercihi ötesinde adaylar arasında da tercih yapabiliyor oluşu (örneğin seçmenin aynı parti içinde tercih kullanabilmesi veya farklı partilerden adayları içeren bir tercih listesi yapabiliyor olması) önemli farklılaştırıcı değişkenlerdir.

Her bir model siyasal elit yapısını etkiler. *Yerel veya ara kademe katılımcıların etkili oluşu kuşkusuz daha demokratik bir biçimi ifade eder. Ancak dolaylı biçimlerde daha az demokratik yapılar da ortaya çıkabilir.* Bunun ötesinde bir diğer önemli sorun, bu yerel katılımcıların kimler olduğudur?

Adayları belirlemede merkezi ağırlık (parti merkezi, lider ve çevresi, iktidar elitleri...) kitleyle bağların daha mesafeli ve uzak olduğu anlamına gelir. Ama bir çok merkezi belirleme sistemi, yerel düzeylerin isteklerini de dikkate alır. Kitlenin tercihlerini de hesaba katar. Seçim kazanmak, kitlesine hâkim olmak için dikkate almak zorundadır da.

Yerel düzeyde etkin katılımcıların, kitlenin veya seçmenin etkisi muhtemelen kitlenin daha iyi temsiliyi sağlar, yönetsel organlara güveni artırır diye düşünebiliriz. *Elit dolaşımı açısından da daha elverişli sayılabilir.* Ama merkezi bir sistem bazen elit dolaşımını daha fazla sağlayabilmektedir. Yerel düzeyde kemikleşmiş bir yapı, öyle ki bazı yerel elitleri önemli konumlara getiriyor. Buna karşılık, yeni unsurları yükselten merkezi bir yapı.

Sonuç olarak seçim yöntemlerinin elit yapısı üzerindeki etkisi başlıca şu düzeylerde araştırılmalıdır: Elit dolaşımı var mı? Ne ölçüde? Kimler? Yerel düzeyler veya ara örgütler düzeyi seçkinlerin belirlenmesinde ne ölçüde etkili oluyor? Bu bakımdan merkezle yerel ve ara düzeyler arasında iletişim iyi bir düzeyde mi? Kitle (ön-seçmen, seçmen ve diğer şekillerde) seçkinleri belirlemede ne ölçüde etkili? Siyasal seçkinler (veya aynı anlama gelen siyasal elitler) temel özellikleri itibarıyla ne ölçüde kitlelerinin modeli? Kitlenin belirlenmelerinde etkili olması daha sonra yönetsel merkezle kitle arasında olumlu ilişkiler kurulmasında etkili oluyor mu? Nasıl ve ne ölçüde?

Seçim Sistemi ve Etkin Bir Siyasal Yönetim Yapısı

Siyasal yönetimin *iki yönü* vardır: *teknik yön* ve *temsili yön*. Siyasal yönetim karşılaştığı sorunlara siyasal olduğu kadar teknik çözümler de üretmek zorundadır; bir başka deyişle, kendi siyasal tercihleri ile teknik gereklilikleri eklemlenmek zorundadır. Örneğin ülke ekonomisinin yönetimi, temel yatırımların yapılması ve gelişmenin sağlanması, ülkede sosyal ve siyasal dengenin gözetilmesi, ülkenin yapısına uygun bir hukuk sisteminin kurulması ve uygulanması, sosyal sorunlara çözüm getirilmesi konularında... İktidardaki her parti ya da grup kendi ideolojik-politik tercihleri doğrultusunda bazı çözümler getirir. Ama bu çözümler politik olduğu kadar da tekniktir. Teknik öncelikler

bazan politik öncelikleri bastırır. Veya politik tercihlerin teknik gerekçeleri de vardır ve teknik uygulanabilirliği dikkate alınmak zorundadır.

Siyasal yönetimin öteki yönü, temsil ettiği ve yönettiği kitleye bakan yönüdür. İktidarın kitleyle ilişkilerinde stratejik aracı unsur, halkın temsilcileri, milletvekilleri.

Kitleyle olumlu ilişkileri olması, kitle tarafından desteklenmesi gerekir ki ayakta kalabilsin. Ürettiği ve uyguladığı teknik çözümler kitlenin ihtiyaçlarını, tepkilerini gözardı etmemelidir. Kitlenin ihtiyaçlarına yanıt verebilmeli, kitlenin tepkisini çekmemeli, aksine desteğini sağlamalıdır.

Siyasal yönetimin iyi kararlar üretebilmesi, bu kararları uygulayabilmesi ve benimsetebilmesi, etkin olabilmesi için, nasıl bir yönetim tarzı ve bu yönetim tarzının temel unsurlarından biri olarak nasıl bir seçim sistemi gerekir? *Yönetimin teknik yönü ile temsili-kitle desteği yönü nasıl uzlaştırılmalıdır?*

Karmaşık bir konudur burada sözkonusu olan. Bu konu üzerinde uzun uzadıya durmayacağım. Sadece tartışmalara temel oluşturabilir diye, Fransız düşünürü Alain'in önerdiği modeli belirtmekle yetineneceğim.

"Teknisyenler - Bakanlar - Milletvekilleri (Meclis) - Dar bölge" dörtlüsünü içeren bir sistemdir sözkonusu olan. Sistemde merkez bölge bakanlardır. Hem meclisle hem de alanlarındaki (bakanlıklarındaki) teknisyenlerle işbirliği içinde çalışırlar. Teknisyenler sorunlara teknik çözümler üretilmesini sağlarlar.

Bakanlar parlamentoca seçilirler. Sadece teknisyenlerle değil milletvekilleri ile de ilişki içinde olmaları teknisyenlerden daha bağımsız olmalarını, sorun-

ların sadece teknik yönünü değil, politik yönünü (kitle ihtiyaçları ve desteği) de dikkate almalarını sağlar.

Milletvekilleri ise kitleyle, seçmenle bağların kurulmasını, kopmamasını, kitlenin ihtiyaçlarının öğrenilmesini, desteğinin edinilmesini ve sürdürülmesini sağlarlar.

Milletvekillerinin kitleyle bağlarının daha güçlü olmasını sağlamak için Alain dar bölge sistemini önerir. Dar bölgede milletvekili kendisini seçen kitleyle daha yakın bağlar içinde olur ve böylece kitlenin desteği daha iyi sağlanır. Denetimi de. Çünkü Alain'e göre, demokrasinin sağlıklılığı açısından yönetimin eleştirilmesi ve denetlenmesi gereklidir.

(Alain'in görüşleri konusunda bak. Jean Touchard, Histoire des Idees Politiques, cilt 2, Paris 1991, PUF, s.677-9; Murat Sarıca, Siyasi Düşünce Tarihi, İstanbul 1980, s.114).

Dar bölgede milletvekili kendisini seçen kitleyle daha yakın bağlar içinde olur ve böylece kitlenin desteği daha iyi sağlanır.

Seçim Sisteminin Kriz ve İstikrar Etkisi

Seçim sistemi konusu en çok iki bakımdan incelenmiştir:

adil olup olmadığı ve siyasal istikrar-kriz etkisi. Bu yazıda adillik problemi incelenirken seçim sisteminin siyasal istikrar ve kriz etkisi üzerinde de durulmuştur. Genellikle adillik kriteri açısından daha iyi olan bazı sistemlerin istikrar bozucu, kriz yaratıcı etkileri olduğu belirtilmişti. Ancak tersi bazı örnekler de verilmişti; adil olmayan çoğunluk sisteminin kriz yaratıcı etkisi.

1. *Küçük partilere daha fazla temsilciyle temsil edilme olanağı veren sistemlerin (nispi temsil, barajın yokluğu...) daha adil olmakla birlikte, siyasal istikrarı bozduğu ve siyasal krize neden olduğu, siyasal krizin de global krize dönüşebileceği seçim sistemi-kriz ilişkisi konusunda en çok ileri sürülen önermedir. Daha önce değinildiği gibi Türkiye'deki II. Cumhuriyet krizi biraz da seçim sisteminin bu özelliğiyle açıklanır.*

İki nedenle. Birincisi, küçük aşırı eğilimli partilerin (normal dönemlerde aşırı denilen partiler genellikle küçük parti düzeyinde kalabiliyorlar) güçlenmesine olanak vererek, siyasal düzeyde kutuplaşma (karşıt kamplara ayrılma) eğilimini güçlendirir. Bu durum global bir sosyo-politik krizin nedeni olabilir. 1971-80 döneminde Türkiye'deki "terör-anarşi" denen durum,

bu faktörle (aşırı denilen partilerin güçlenmesi ve izleyen kutuplaşma) de açıklanır.

İkincisi küçük partiler oy oranlarına yakın bir oranda temsilci alınca, büyük partiler tek başlarına iktidar olamazlar. Sonuç küçük partilerin de katıldığı istikrarsız koalisyonlarla ülkenin yönetilmesi ve sık iktidar değişikliği olmaktadır. Bunun da anlamı siyasal istikrarsızlıktır. Siyasal istikrarsızlık global bir sosyo-politik krize de dönüşebilir. Bu bakımdan, II. Cumhuriyet'in ikinci yarısında Türkiye örneği gösterilebilir. Bir diğer örnek 1950 sonrası İtalya'dır. Türkiye gibi İtalya da 1960'lar ve 1970'lerde sosyal hareketlere ve terör eylemlerine sahne olmuştur.

2. Halkın temsili, temsilci-kitle arasında yakın ilişkiler ölçütü açısından olumlu olarak nitelediğimiz dar bölge sistemi, adillik kriteri açısından olumsuz sonuç verebileceği gibi, krizlere de neden olabilir. *Dar bölgede tek bir aday seçilecekse, iki karşıt politik kampa bölünme ve bu bölünme temelinde kutuplaşma eğilim güçlenir. Böyle bir yapılanma siyasal kriz etmenidir.*

Dar bölge sisteminde politikada yerelleşme eğilimi güçlenir. Dolayısıyla global siyasal sistem düzeyinde bir yerellik ve bütünleşme krizi başgösterebilir. Yerel düzeyde etkili unsurlar daha da güçlenebilir. Yerellikler güçlenince ulusal düzeyde bütünleşme zayıflayabilir.

Dar bölge sisteminin taşıdığı bir başka kriz potansiyeli, *birincil bölünmelerin* (din-mezhep, etni, yöre, kabile, aile... gibi temellerde gerçekleşen bölünmeler) siyasal alanda daha belirgin ve güçlü biçimde kendilerini ifade etmesi durumudur. Birincil bölünmeler yerel düzeyde ifade bulurlar ve dar bölge sistemi ile yerelleşme artar. Bu durumda siyasal bölünmelerin birincil bölünmelerle eklemlenmesi veya çakışması söz konusu olacaktır. Birincil bölünmelerde duygusalılık ve heyecan dozu artar. Bu da siyasal bölünmelerin daha çatışmalı bir mecraya girmesine neden olur. James Coleman'ın belirttiği gibi, "birincil bölünmelerle modernleşmenin getirdiği gerilimlerin çakışması patlama potansiyelini artırır". (Crises and Sequences in Political Development, Punceton - New Jersey 1971, s.88) Aynı saptamayı siyasal bölünmelerle birincil bölünmelerin çakışması için de yapabiliriz. Üstelik geçiş toplumu bağlamında, birinci tipte bir çakışmayla da iç içe geçerek. Bu iç içe geçiş çatışma potansiyelini daha da artırır.

Gerçi dar bölge sistemi olmasa da siyasal bölünmelerle birincil bölünmeler arasında çakışma olabilir, olmaktadır. Ama dar bölge sisteminde çakışma daha güçlü olur.

Dar bölgenin böyle bir ortamda herkes birbirini tanıdığı için çatışmayı azaltıcı etkisi olacağı da ileri sürülebilir. Bu saptama tamamen yanlış değildir, ama tersi de olabilir. Bir yöre seçim birimi haline gelerek aynı zamanda, *ulusal düzeydeki politik ve sosyal ilişkilerin de odağı haline gelir*. Üstelik bu ilişkiler daha canlı olan belirtilen yerel bölünmeler ve sorunlarla çakışarak onları daha da güçlendirir. Yerel ilişkiler, yöre politik birim olmasaydı ulaşacakları düzeyin çok üstüne çıkarlar.

Dar bölge sisteminin bir başka etkisi, clientelist ilişkilerin gelişmesidir. Bu durumda, *clientelist yozlaşma ve yükte büyük artış* görülecektir. Yozlaşma, siyasal tercihin bir maddi mübadele ilişkisine dönüşmesinden türeyen çeşitli sorunlarla ilgilidir. Yükteki artış ise, siyasal merkezin kaldıramayacağı ölçüde yerel taleplerle karşı karşıya kalması, temsilcilerin iş-hizmet takipçisi (seçim bölgeleri için) konumuna indirgenmesi, "evrensel" temsilcilik işlevlerinin aksaması şeklinde görülür.

3. Nispi temsil küçük partileri nispeten olumlu etkilediği için istikrarı bozar, buna karşılık çoğunluk sistemi küçük partileri elimine ettiği ve büyük partilere rahat iktidar olma, rahat çalışma olanağı sağladığı için istikrarı olanaklı kılar diyebilir miyiz? Diyebiliriz, ama her zaman değil ve ayrıca çoğunluk sisteminin (*genel olarak büyük partileri kayıran sistemlerin*) *de kendine özgü dezavantajları vardır*.

Buna bir örnek 1950'li yıllarda Türkiye'deki geniş bölgele çoğunluk sistemi idi. Bu konuya daha önce değinmiştik. Genel olarak çoğunluk sistemi iyice rahatlayan bir iktidarda keyfilik eğilimi yaratabileceği gibi, iyi temsil edilemeyen sadece küçük değil ortaboy partilerin, hatta büyük muhalefet partisinin siyasal merkez alanlardan (meclis, hükümet çevresi, KİA'lar....) dışlanmasına, dolayısıyla sisteme yabancılaşmasına neden olabilir. Bu, büyük bir kitle oluşturan sözkonusu partilerin tabanının da yabancılaşması anlamına gelir. Ve büyük bir yabancılaşmış kitlenin varlığı önemli bir kriz unsurudur, rejimin yıkılmasına da neden olabilir. Çoğunluk sisteminin iktidar partisini kayıracı sonuçlar yaratması da kriz nedenidir. Güven bunalımı yaratır, bu da rejimin meşruiyetini sarsar, yıkılmasıyla sonuçlanabilir.

4. Seçim sistemi siyasal istikrar ve kriz eğilimini etkilemektedir, ama seçim sistemi tek başına istikrar veya istikrarsızlık nedeni olamaz. Seçim sisteminin özellikleri bir ülkede kriz düzeyinde sorun yaratırken bir başkasında yaratmaz. Seçim sisteminin etkisi bu nedenle, uygun bir zemin olduğunda kendini göstermektedir. Bu zemin çoğunlukla ülkenin ekonomik ve siyasal gelişme düzeyi ile sosyal ve siyasal özellikleri ile ilgilidir.

***Yerellikler güçlenince
ulusal düzeyde
bütünleşme
zayıflayabilir.***

Ekonomik ve siyasal bakımdan gelişmiş bir ülke, seçim sisteminin yarattığı kriz öğelerini daha rahat aşacaktır. Keza demokratik gelenekleri olan bir ülke de. Buna karşılık, geri bir ülkede veya ilişkilerin iyice keskinleştiği geçiş dönemlerinde, seçim sisteminden kay-

naklanan kriz ögeleri reel ve şiddetli bir krize dönüşebileceklerdir. Hatta kriz yaratma etkisi az olan bazı özellikler bile, böyle bir ortamda krize neden olabilecektir.

Nitekim bir geçiş dönemi toplumu olan ülkemizde, gerek 1950'lerdeki geniş bölgeci çoğunluk sistemi gerekse 1960'lar ve 70'lerdeki nispi temsil sistemi krize neden olacak sonuçlar yaratmıştır. *Sorun sadece seçim sisteminin özellikleriyle değil, sosyal ve siyasal sistemin özellikleriyle de ilgilidir: çelişkilerin yoğunluğu, demokratik geleneğin zayıflığı....*

Yukarıda incelediğimiz konulara bu açıdan tek tek değinelim. Nispi temsil sistemi küçük partileri güçlendirir, ama küçük partilerin varlığı aşırılık eğilimini arttırmaz. Bunun için, geçiş toplumuna özgü krizler yığılmasının ve yetersiz siyasal gelişme düzeyinin (demokratik gelenek, uzlaşma geleneği, kurumsallaşmanın zayıf olması...) dolayımı gerekir. Keza ekonomik problemlerin çokluğu ve ekonomik kriz, kültürel yapının özellikleri, özgül kültürel gelişmeler de aşırılık eğiliminin etkisini belirler.

Aynı saptamalar nispi temsilin istikrarsız koalisyon yapıları yaratması için de geçerlidir. Gelişmiş, ekonomisi güçlü ve kurumları yerleşmiş, demokratik geleneği ve uzlaşma geleneği olan, sosyal ve sosyopolitik çelişkilerin yumuşak olduğu bir toplumda koalisyonlar daha rahat kurulacak, daha istikrarlı ve kalıcı olacaktır. Diğerlerinin aksine.

Dar bölge sisteminin olumsuz sonuçları da aynı faktörlerle ilgilidir. Yerellik gelişmiş bir yapıda, geri topluma veya geçiş toplumuna göre, daha az merkez kaç eğilim ve çatışma potansiyeli yaratır. Clientelist yozlaşma ve yük daha çok geçiş toplumlarına özgüdür. Birincil bölünmeler geleneksel toplumlarda çok daha güçlüdür, geçiş toplumu yapısında ise modernleşme gerilimleri ve siyasal bölünmelerle patlayıcı bir şekilde çakışma eğilimi gösterir.

Bir başka deyişle seçim sisteminin kriz yaratması-na yol açan veya krize neden olmasını kolaylaştıran bazı faktörler vardır. Bu faktörler seçim sisteminin şu veya bu özelliği olmadan da etkili olacaktır. Ancak *seçim sisteminin özellikleri bu faktörlerin kriz etkisini yumuşatır veya şiddetlendirir. Önemli olan ne kadar şiddetlendirip yumuşatacağıdır. Şöyle diyebiliriz: gerçi siyasal krizler esas olarak seçim sistemiyle açıklanamazlar, ama seçim sisteminin kriz başlatıcı veya güçlendirici etkisi de olabilir.*

Başlatıcı etki derken şunu anlıyoruz: toplumda ve

siyasal yapıda zaten varolan bir çok kriz ögesi, seçim sisteminin etkisiyle "libere" olabilirler. Her ne kadar bunun saf örneklerini bulmak oldukça zor olsa da.

Güçlendirici etki toplumda ve siyasal sistemde zaten başgöstermiş olan krizde, seçim sisteminin de payı olması anlamını taşır. Pratikte başlatıcı etkiden çok, güçlendirici etkiye raslanır. Ancak güçlendirici etkinin ne kadar olduğu da önemlidir: güçlü güçlendirici etki, zayıf güçlendirici etki.

Ayrıca bu tür bir etki durumunda, seçim sistemi krizin bazı önemli eşikleri aşmasını sağlayabilir veya önleyebilir. Öyle ki *siyasal kriz, "seçim sistemi sayesinde aşılabildi" veya "seçim sistemi böyle olmasaydı önlenirdi" denilebilsin. Bu durumda, sonuçları açısından başlatıcı etki kadar mühim bir etki sözkonusudur.*

Temsil Kavramları ve "Temsil Krizi" Üzerine

Halil Nalçaoğlu (*)

G ünümüz entellektüel atmosferinde "temsil krizi" ifadesi hemen hemen hiç sorgulanmadan kabul gören bir saptama niteliğine büründü. Özellikle Türkiye'de devlet mekanizmasının parlamenter temsil düzeneğinin dışında güçler tarafından işletilmesi bu saptamanın tartışma götürmezliğinin en önemli kanıtı sayılıyor. Gerçekten de devletin kimi organlarının mafya eline geçmesi, demokrasinin sık sık kesintiye uğratılması geleneği siyasetçilerin kamusal irade kavramını, seçmenleri "devlet kapısında" bir işe yerleştirme pratiği ile sınırlı tutmaları gibi olgular sokaktaki insanın temsil hakkının *de facto* elinden alınmış olduğunun ifadesi olarak görülebilir. Dolayısıyla bir "temsil krizinden" rahatlıkla söz edebiliriz. Tüm bunlara kendi seslerini duyurmaya çalışan kimi sivil toplum örgütlerinin, öğrenci topluluklarının, insan hakları ihlalleri mağdurlarının, vd. seslerine uygun mecra bulamamaları ya da fiilen devletin zor kullanması sonucu *susturulmaları* da eklenince Türkiye'de bir temsil krizinin varlığı adeta tescillenmiş olur.

Bu kısa yazıda değinmek istediğim "temsil krizi" kavramı, ilişkili olsa da, yukarıda sözü edilen düzlemde farklı bir yerde konumlanıyor: burada, "temsil krizi" kavramını, özellikle "post-duyarlılıkların" gündeme getirdiği, ve *bastırılmışın geri dönüşü* deyişinde ifadesini bulan daha genel bağlamında irdelemek istiyorum. Böyle bakıldığında, temsil krizi kavramının öznesi, belli bir kontratla bir temsiliyet sistemi içinde yer alan ama temsil hakkını bir takım dış etmenlerle

kaybetmiş birey olarak görülmemelidir. Benim sorun-sallaştırmak istediğim temsil kavramı, bu mekanizma içine tarihsel anlamda belli bir iktidar ilişkisi dolayısıyla dezavantajla girmiş olan kimliklerle ilgili. Bu düzlemde, temsil etme-temsil edilme ilişkisinin ontik bir kurgu olduğunu görüyoruz. Yani, temsil etme ve temsil edilme, içi verili toplumsal gerçekliklerin keyfiyetiyle doldurulan ontolojik bir kabuk olmaktan çıkıyor ve sadece belli bir tür ilişkinin, bir iktidar ilişkisinin, kurduğu bir kavram halini alıyor. Diğer bir deyişle, zaten varolan bir ast-üst ilişkisi, geriye-dönük

olarak (*retrospectively*) kendini tanımlayan kavramı (*re-present*) kuruyor. İşte, Simon During'in deyişi ile Öteki'yi Aynı'ya dönüştürmeyi reddeden "postmodern düşünce" bu geriye-dönük temsiliyetide reddetmiş oluyor. Sözgeli mi, antropolojinin nesnesi "vahşi" tam da *vahşi* olarak kurulduğu temsiliyet ilişkisini hiç bir zaman tersine çevirme şansı bulunmadığı için ismini bir

Devletin kimi organlarının mafya eline geçmesi, demokrasinin sık sık kesintiye uğratılması geleneği siyasetçilerin kamusal irade kavramını, seçmenleri "devlet kapısında" bir işe yerleştirme pratiği ile sınırlı tutmaları gibi olgular sokaktaki insanın temsil hakkının de facto elinden alınmış olduğunun ifadesi olarak görülebilir.

ezelî belirlenmişlik olarak taşıyor.

Bu ezelî belirlenmişliği açacak olursak, temsil ilişkisinin unsurlarının ontolojik bir olumsallıkla doldurulmayı bekleyen boş kaplar değil, tarihsel olarak belirlenmiş kimlikler olduğunu söyleyebiliriz. Temsil etme, bu perspektiften bakıldığında, yalnızca belli bir siyasal sistemin konjonktürel olarak şu veya bu insan grubuna şu veya bu derecede kullanma hakkı verdiği bir hak değil, ama bunu da kapsayacak biçimde, tarihsel olarak şekillenmiş bir kimlik belirleyeni olarak karşımıza çıkar. Modern temsil ekonomisi, bu anlamda ötekinin kurulduğu bir sistem olarak görülmelidir. Kabaca, bütün temsil etme

(*) Dr., A.Ü. İletişim Fakültesi

edimleri Ötekileştirme (*Othering*) edimleridir diyebiliriz.

Bu tek yönlü temsil ilişkisinin tersini düşünmek ancak farklı (alternatif) bir temsil ekonomisinin varlığı ile mümkündür. bell hooks(*), Michael Taussig'e referansla, beyaz-siyah ilişkileri tarihinde tersine temsil örneklerinin ancak "tarihin kalıntıları" (*debris of history*) formunda bulunabileceğini, ve kendisinin de "eski zamanlarda paylaşılanların bir kısmını hatırlatabilmek için geçmiş konuşmaların tozunu aldığını" söylüyor.² hooks, ders verdiği sınıftaki beyaz öğrencilerin siyahların kendileri hakkındaki gözlemlerini, stereotiplerini, vs. içtiktiklerinde kendilerinin de (egemen olmayan bir temsil sistemi içinde olsa da) temsil edebileceklerini anlamanın şokunu yaşadıklarını aktarıyor.³ Kendinin

farfına varmanın şoku, tekil bir temsilden ve bunun krizinden söz edemeyeceğimiz gerçeğine işaret ediyor.

Simon During'in deyişi ile Öteki'yi Aynı'ya dönüştürmeyi reddeden "postmodern düşünce" bu geriye-dönük temsiliyetide reddetmiş oluyor.

Bu çerçeve içinde, temsil krizi kavramının bir *oxymoron* olduğunu iddia etmek istiyorum. Bildiğim kadarıyla *oxymoron* sözcüğünü Türkçe karşılayan bir sözcük yok. *Redhouse Sözlüğü* bu sözcüğün anlamını "anlamı kuvvetlendirmek için zıt kelimelerin bir araya getirildiğini anlatış tarzı" olarak tanımlıyor ve bir de örnek veriyor: "öldürücü şefkat". *Webster's International'a* bakarak bu örnekleri çoğaltabiliriz: "zalimce kibarlık", "meşakkatli atalet" vs. Yani, *oxymoron*, nükteli bir anlatım tarzı, *Oxy* Yunanca "sivri", "hızlı", "keskin" gibi anlamlar taşıyor; *moron* ise yine Yunanca *moros*'tan geliyor ve anlamı malum: aptal. Kısaca özetlemek gerekirse, bu ilginç sözcük normal koşullar altında bir araya gelemeyecek kadar karşıt anlamlı ya da uyumsuz sözcükleri amaçlı bir şekilde bir araya getiren ifadeler için kullanılıyor.

"Temsil krizi" ifadesi, nükteli bir anlatım olmasa bile, tıpkı "öldürücü şefkat" gibi bir *oxymoron*. "Temsil" zaten kendi olamamak halinden kaynaklanan bir kriz durumuna işaret ediyor. Temsile duyulan ihtiyaç aslında bir yetersizliğin, bir eksikliğin, kısaca, bir yoksunluğun (*lack*) ifadesi. Özetle, temsil krizi ifadesi bir yoksunluğun zaafiyetine işaret etmesinden dolayı kendi içinde bir çelişki barındırıyor.

Temsil krizi ifadesinin içerdığı çelişkiyi anlamlandırmak için kelimenin etimolojisinde yer alan bir kırılmayı, bir anlam çatallaşmasını irdelemek gerekli. Bunun için Arapça temsil sözcüğü ile aynı kökten gelen ("misil" sesini paylaşan) bir dizi sözcüğe işaret etmek istiyorum: *mesil* (benzer, eş ve kat); *misilleme* (kötü bir davranışı dengiyle karşılama); *misal* (numune, örnek); *misil* (benzer, eş); *meselâ* (misal olarak, söz gelişi); *temessül* (bir şekil ve surete girme, benzeşme); *temasıl* (timsaller, semboller); *temasül* (benzeme, benzeyiş)... Son olarak *mesel* (ibret alınacak hikâye, söz) sözcüğünü de bu kervana katabiliriz. Tüm bu sözcükleri birbirine bağlayan ortak özellik, içinde karşıt unsurlar barındıran bir ilişki. Bu ilişkinin "asıl" (gerçek, öz, orijinal) ve "kopya" (temsil, biçim, sahte) kutupları arasında çizilecek bir eksenle oluştuğunu görmek çok zor değil. Bu anlamda temsil, gerçek ile sahtenin, öz ile biçimin, orijinal ile türevin (vs.) ifadesini bulduğu ikiye bölünmüş semantik bir dünyanın niteleyicisidir diyebiliriz. Bu karşıtlık aynı zamanda "yerine geçme" ya da "yer değiştirme," yani, aslını gölgede bırakarak "asılmış gibi yapma" hareketini de içerir. Bu anlamı temsil sözcüğünün tiyatro bağlamındaki kullanımı olan "piyes" karşılığında da bulabiliriz. Keza, temsil sözcüğünün siyasal kullanımı da ("temsili demokrasi" kavramında olduğu gibi) aynı yer değiştirme hareketini barındırıyor: kendileri için konuşmayanlar, kendi haklarını doğrudan arayamayanlar bu görevi, yani "kendilerini temsil hakkını" bir başkasına devrederler. Böylece söz hakkının orijinal mercii bu hakkı devralan kişi ile yer değiştirir.

Öte yandan, yukarıda sıralanan akraba sözcükleri dikkatle incelediğimizde, karşımıza aynı kökten, ilkinne yakın ancak önemli bir noktada farklılaşan bir anlam daha çıkıyor. Bu ikinci anlam, "yeniden mevcudiyet kazanma" olarak ifade edilebilir. Daha çok sanat ve felsefe bağlamlarında yüzeye çıkan bu anlam, ilkinde mevcut olan hiyerarşiyi ve iktidar ilişkilerini içermeyerek ondan ayrılır. Daha doğru bir ifade ile, "yeniden mevcudiyet kazanma" anlamı kimi kullanımlarda "yerini alma" anlamını gölgeleyerek öne çıkar. Temsil sözcüğünü kökeninden "misil" sesinin uğradığı bu anlamsal kırılma yalnızca enteresan bir semantik saptama olarak değerlendirilmemelidir.⁴

Yukarıda tartışılan anlamsal kırılmayı önemli kılan husus anlam farklılaşmasının mutlak olmadığı, ancak çekişmeli bir bölgede gerçekleştiğidir. Anlamlar arasındaki çekişmenin belirlediği bu bölge temsil kavramının bağlamına göre hangi anlamı kazanacağını belirlediği kadar yüzeye çıkan anlamlar arasındaki gerilim sayesinde söylem üretimini de kolaylaştırması

bakımından önemli. Bu işlevlerin nasıl gerçekleştiğini görmek için yukarıda geçerken sözünü ettiğim "tiyatro" örneğine geri dönmek istiyorum. "Yer değiştirme" ve "yeniden mevcudiyet kazanma" anlamları pek çok bağlamda çakışabiliyor ve unsurlarına ayrılması güç bir bütün oluşturuyor. Örneğin, tiyatrodan sergilenen piyes, bir yandan tiyatro dışındaki "gerçeğin" yerini alan, onu temsil eden bir kurgu, bir yandan da kendi içinde "yeniden kurulan gerçeklik" anlamlarını taşıyor. Tiyatroda en gerçekçi metin, en gerçekçi oyunculuk, en gerçekçi dekor, en gerçekçi zaman tasavvuru (vs.) bile temel bir yanılsamanın gölgesinde "gerçekleştiği" için başarılı bir illüzyondan öteye gidemiyor. Ancak, tiyatro salt "başarılı sahtenin" gerçekle yer değiştirdiği bir kavram içermez. Bunun yanı sıra, kimi dramaturjik yaklaşımlarda öne çıkarıldığı biçimiyle, tiyatro bir yeniden vücut bulma anlamı da taşıyor.

Genelde Brecht ismiyle özdeşleştirilen "epik tiyatro", Uzakdoğu tiyatrosundan ödünç aldığı yabancılaştırıcı efektleriyle seyirci-piyes arasında kurulan ve seyirciye "gerçekten bir kesit" izlediği yanılsamasını sağlayan illüzyonu kurmayı amaçlar. Bu kurgunun beraberinde getirdiği tüm yabancılaştırıcı unsurlar, epik tiyatro yaklaşımını öngördüğü biçimde, izleyicinin kendilerine sunulan (temsil edilen) öyküyü olduğu gibi hazmetmeleri yerine, tarihsel gerçekle kişisel bir ilişki kurarak konunun *özünü* (verilmek istenen toplumsal mesajı) kavramalarını hedefler. Diğer bir deyişle, göstermecî tiyatro, sahnede gerçeği temsil etmek yerine, deyim yerindeyse, gerçeği teatral bir çerçevede yeniden kuruyor ve seyirciye sürekli şu mesajı veriyor: dikkatli ol, izlediğin gerçek değil, bir oyundur!

Temsil kavramının iki anlamının örtüştüğü, çatıştığı ya da Spivak'ın deyişi ile, "suç ortaklığı" yaptığı stratejik bölge bence çok ilgi çekici. Çünkü, anlamların bir tür göstergebilimsel savaşa tutuştuğu bu bölge, bizi temsilin doğru olup olmadığı (ya da gerçeğe ne kadar yaklaştığı) sorusunun soktuğu dar çerçeveden çıkmaya davet ediyor. Bunun yerine sorulması gereken soru ise temsil eden ve edilen kimliklerin kurulma sürecine dair olacaktır. Bu konuda gene göstermecî tiyatrodan yardım alınabilir. Temsilin gerçekçiliğinin bir yana bırakılması ve bu ilişkinin yarattığı ara-alanda piyesin toplumsal mesajını oluşturması ideali iki temsil kavramının kesiştiği noktada anlam kazanır. Bu ara-alan, tiyatro terimleri ile konuşacak olursak, göstermecî tiyatronun yıktığı "dördüncü duvar" ile karşılaştırılabilir. Dördüncü duvar, klasik tiyatro kuramlarınca sahnenin seyirciye bakan kenarında olduğu varsayılan ve oyuncuların sanki seyirciler yokmuş gibi

davranmalarını gerektiren hayalî duvardır. Göstermecî tiyatro, bu duvara karşı çıkarak seyirciler (gerçeklik dünyası) ve oyuncular (temsil dünyası) arasında iletişimsel bir süreklilik olması gerektiğini savunur. Bu anlamda dördüncü duvar temsil ile gerçekliği ayıran sınırın eğretilimsel ifadesi sayılabilir. Ama aynı zamanda bu görünmeyen duvar, temsil kavramının *Vertreten* (politik ekonomi) ve *darstellen* (özne kuramı) anlamlarının ayrıştığı sınırı da tanımlar.⁵ Tiyatrodaki dördüncü duvarın yıkılmasını kuramdaki "ara-alanın" açısından nasıl yorumlayabiliriz? Bunun politik sonuçları olabilir mi?

Yukarıda temsil eden-temsil edilen ilişkisinin maaşum bir ilişki, olumsal bir biraradalık ya da öznel bir tercihin ürünü olmadığını söylemiştim. Buna örnek olarak da bell hooks'un siyahların imgeleminde beyaz imgesi (temsili)

"Temsil" zaten kendi olamamak halinden kaynaklanan bir kriz durumuna işaret ediyor. Temsile duyulan ihtiyaç aslında bir yetersizliğin, bir eksikliğin, kısaca, bir yoksunluğun ifadesi.

arayışını vermiştim. Bu çaba, kuşkusuz, sözlü tarihle uğraşan herkesin karşılaştığı güçlüklerle karşı karşıya kalacaktır. Bunlar arasında bu tarihin taşıyıcılarının artık yaşamıyor olabilmelelerini, unutkanlıkları, bu tarihe tanıklık eden belgelerin -mektuplar, günceler vs.- kaybolabilmesini, tanıkların çeşitli nedenlerle susmayı tercih edebilmelerini sayabiliriz. Tüm bunlara ilaveten, temsilin özneyi kurma işlevinin (*re-presentation*, *darstellen*) yarattığı geri döndürülemez eşitsizlikleri, yani, dilde yapılaşmış iktidar ilişkilerini de dikkate almalıyız. bell hooks örneğinde siyahların beyazlara dair kurgularını (tersine temsil örneklerini) bulup çıkarma işi tarihçinin ve toplumsal eleştirmenin karşılaştığı sıradan güçlüklerle değil, aynı zamanda belli bir iktidar ilişkisinin şekillendirdiği egemen dile de göğüs germesini gerekli kılıyor.

Temsil eden-temsil edilen ilişkisinin iki yönlü bir ilişki olmadığının en çarpıcı kanıtlarından birini bell hooks'un anılan makalesinde James Baldwin'e atıfla aktardığı vak'a çerçevesinde buluyoruz. Baldwin, İsveçre'nin bir köyünde yaşayanların senenin belli bir gününe yüzlerini siyaha boyayıp Afrikalı kılığına girerek misyoner pratiklerini ritüelistik bir havada canlandırılmalarını yorumluyor. Bu "temsilin" en ilginç boyutu bu köyde yaşayanların hayatlarında hiç zenci

görmemiş olmaları. Bu olayı, sınıflarındaki siyah öğrenci arkadaşlarının beyazlık hakkındaki kurgularını ilk defa duyan beyaz öğrencilerin tavırları ile karşılaştırarak düşünmeliyiz. İlk defa "siyah imgelemi" ile tanışan beyaz'ın geçirdiği şok ile, İsa'yı tanımayanların ruhlarını dönüştürüp hristiyanlaştırmak amacıyla çıktıkları yolculukta, ilk defa bir zenci köyüne gelen misyonerin bu olayı toplumsal imgeleme kaydetmesinde paralellikler var. Ancak, ilk defa beyazlarla karşılaşan bir siyahın deneyimi bu iki deneyimden radikal olarak ayrılıyor. Baldwin'e göre,

*"Beyaz adamın şaşkınlığı, kendiyle kıyaslandığında aşağılığı su götürmeyecek olan yerlileri fetih etmek ve dönüştürmek (hristiyanlaştırmak) için gittiği yerde takdirle doluyken, ben, aklımda bir fetih düşüncesi olmaksızın, kendimi, kültürleri beni kontrol eden, hatta bir anlamda beni yaratan insanların, bende hiç bir zaman bilemeyecekleri kadar ıstırap ve hınca yol açmalarına karşın benim varlığımdan bile haberdar olmayan insanların arasında buluyorum."*⁶

bell hooks'a göre, kültürel anlamda kolektif bir dominasyonun öznesi beyazların varlıklarından ve deneyimlerinden bihaber olmalarına rağmen ortaya koydukları siyah temsili, emperyalizm ve ırkçılıkla doğrudan ilgilidir ve bu nedenle tarihseldir. Beyazların kendileri hakkındaki negatif temsillere inanamamalarının arkasında kendi öznel konumlarını bir tür evrensel hümanist ideoloji ile şeffaflaştırmaları ve bu nedenle görülmez zannetmeleridir. hooks, "bazı beyazların siyah imgeleminde bir beyaz temsili bulunmadığını" bile zannettiklerini söylüyor.⁷

Bu bilgilerle temsil eden-edilen ilişkisinin tersine döndürülmesi olanaksız (dilsel) bir yapı ile karşımıza

çıktığını söylemiş oluyoruz. Oysa, temsil aracılığı ile kurulan kimliklerin karşılaştığı ara-alanı olanaklarından da söz ettik. Bu alanda yer alan 1995 yapımı belgesel bir film den söz ederek hem yukarıda sorduğum soruyu yanıtlamak hem de bu yazıyı bitirmek istiyorum. *Rouche in Deverse*⁸ başlığını taşıyan ve yönetmeni

tarafından bir "tersine antropoloji" örneği olarak görülen film konumuz açısından önemli boyutlar içeriyor.

Rouche in Reverse, ünlü Fransız yönetmen Jean Rouche üzerine bir belgesel. Jean Rouche, 1950'li ve 1960'lı yıllarda pek çok etnografik filme imzasını atmış olan ve bu türünün en önemli temsilcilerinden sayılan bir yönetmen. Halen New York Üniversitesi Film Bölümü'nde öğretim üyesi olan Mali asıllı siyah yönetmen Manthia Diawara, *Rouch in Reverse*'de etnografik filmin temsil mantığının tersine çevirilip çevirilemeyeceği sorusunu soruyor. Bu soru ile New York'dan Paris'e gelip Rouche'u buluyor ve etnografik filmin "babasını" Paris'te, etnografik bir bakışla filme alıyor. Film izleyiciyi hemen hemen her karesinde tek yönlü temsil ilişkisinin sonuçları ile yüzleştiriyor. Diawara bu amaca yönelik olarak Rouche'u "kendi habitatında" yani, İnsanlık Müzesinde (Musée de l'Homme) filme alıyor. Yaklaşık elli yıl önce çektiği filmleri anlatan, kendi gündelik yaşamından örnekler veren, Paris'te kendisi için özel önemi olan yerleri gezen Rouche, böylelikle, etnografik bir filmin nesnesi haline geliyor-ya da, gerçekten geliyor mu? Tersine antropoloji mümkün mü?

Bu soruya Diawara filminin sonuna doğru bir ölçüde yanıt veriyor. Kameranin verdiği ayrıcalığı ve üstünlük duygusunu Rouche'la ve karşısına çıkan sıradan Parislilerle hisseden Diawara, belli bir noktada yaşadığı kilitlenmeyi de açığa vuruyor: "bilim adamı (etnografik film yapan Diawara) ve enformat (Rouche) arasındaki iktidar ilişkisini sürdürmek her zaman çok kolay olmuyordu. "Bu sözler, temsil ilişkisini tersine çevirmenin, filmin tümüne yayılan ironik tondan da anlaşılacağı üzere, pek de mümkün olmadığı düşüncesini yaratıyor. Bu ironi bir yana, politika gibi ki-

mi önemli konularda Rouche'un kendisini "ciddiye almadığını" farketmesi, Diawara için "tersine antropolojinin" önünde yapısal bir engel bulunduğu anlamına geliyor. *Rouche in Reverse*, ironik tonunu temsil kavramının iki anlamının çakıştığı düzlemde yakalıyor. Bir yanda aslının yerine geçme (*substitute*) anlamında temsil eden-temsil edilen ilişkisi, diğer yandan yeniden kurulma (*representation*) anlamında temsil etme var. Film, hristiyan, sömürgeci ve emperyalist imgelemenin yarattığı siyah kimliğinin geri döndürülemez bir biçimde Batılı zihinlere nakşolduğunun (özellikle Musée de l'Homme çekimleriyle) altını çizirken, kendisi de bir tür temsil olarak bu ilişkiyi kendi mecranda sarsmayı deniyor. Öteki'nin yapısal olarak Ben'e ait bir kimlik tanımı olması gerçeğinden doğan "geri döndürülemezlik" aynı zamanda tarihselin olmuş bitmişliği boyutunda da sabit bir yapı arz ediyor. Tüm bunlar, bu yapının çözülmesi (*deconstruction*) anlamında hiç ümit olmadığı anlamına gelmiyor kuşkusuz.

Yukarıda belirttiğim gibi, bir yapı çözüm denemesi olan *Rouche in Reverse* başlı başına politik bir eylem olarak karşımızda duruyor. Bu eylemin gerçekleştiği yer ise epik tiyatronun yıkmayı hedeflediği dördüncü duvarın arkasında bıraktığı boşluk, temsil ile gerçekliğin birbirine yaklaştığı, farklı temsil kavramlarının çakıştığı düzlemin olanaklı boşluğu olarak saptanabilir. Temsil bir Ötekileştirmedir demiştik. Bu anlamda temsilin varlığı aynı zamanda direniş olanağının da ön koşuludur demek çok yanlış olmaz sanırım.

Direnişin tek olanağı bilinçli bir politik çaba sayılması gereken belgesel film ya da benzeri mecralar zannedilmemelidir. *Rouche in Reverse*'de uzunca bir yer ayrılan 1954 yapımı bir Rouche filmi olan *Les Maitres Fous* (*Çılgın Sahipler*; *Mad Masters*) bunun en iyi örneği. *Les Maitres Fous*'da Rouche, sömürgecileri taklit eden, Baldwin'in sözünü ettiği İsviçre köyündeki gibi, ancak bu kez siyahların beyaz kılıfına girerek oynadıkları, bir oyunu, yani siyahların beyazları temsil ettiği bir ritüeli filme almıştır. Filmde siyah köylüler İngiliz Valinin temsili heykelinin açılışını yapmakta, resmî geçitleri, infazları, kısaca sömürgeci olan her şeyi çılgın bir atmosferde canlandırmaktadırlar. Filmin en çarpıcı görüntüleri garip hareketler yaparak ağızlarından

köpükler saçan (kudurmuş) insanların gösterildiği karelerdir. Rouche filmi aynı yıl (1954) Musée de l'Homme'da bir etnografik film konferansında gösterir. Gösterim tam bir skandala dönüşür. İzleyiciler o zamana kadar imgelemlerinde belli bir şekilde kurdukları ve kendilerine (beyaz ırka) dair hiç bir temsilleri olmayacağını düşündükleri siyah köylülerin, beyazları, hem de kudurmuş bir şekilde, temsil etmelerine dayanamazlar. Filmde gösterilenlerin bir kurgu, bir mizansen olduğu iddialara ortaya atılır. Oysa filmde görülenler, *Rouche in Reverse*'de görüşü alınan bir siyah yorumcunun da belirttiği gibi tam bir

terapi seansıdır ve bu anlamda baştan sona "gerçektir." Siyah köylüler "modernizmin tüm figürlerini" oyunlarında canlandırmış, onlarla dalga geçmiş, ve sömürgeciliğin vahşeti ile başa çıkmanın yolunu sömürgecilerin

Filmin en çarpıcı görüntüleri garip hareketler yaparak ağızlarından köpükler saçan (kudurmuş) insanların gösterildiği karelerdir.

temsilinde bulmuşlardır.

1954 Paris'inden "temsil krizi" kavramının bir klişeye dönüştüğü günümüze geldiğimizde temsil kavramlarının ilişkisini, bu ilişkiden doğan kimlik ve politika sorunsallarını nasıl değerlendirebiliriz?

Bu yazının hemen girişinde, post-duyarlılıklardan söz etmiştim. Bu acayip kavramı ortaya atmanın nedeni, "post" öneki ile başlayan bir dizi kavramsallaştırmanın birbirleriyle rakip ilgi alanları değil, birbirlerini tamamlayan bilgi biçimleri olduğunu vurgulamaktı. Bu vurgu aynı zamanda Postmodern'i Batı'da olup biten bir sanat akımı veya izole Batı'nın evriminin bir aşaması olarak görmekten vazgeçmenin gereğine de işaret ediyor. Batı, Batı olarak kimliğini tarihsel anlamda kökleri sömürgeci yayılmacılığa dayanan Ötekileştirme sürecine, yani, belli bir temsil ekonomisine borçludur. Batı'nın Ötekisi Afrikalı (ve Beyaz Avrupalı Erkek Hristiyan (vs.) öznenin Öteki olarak kurduğu diğer tüm kimlikler) en az kendisini tarihsel anlamda bu şekilde konumlayan Özne kadar bu ekonomide bir yere sahiptir. Batılı kimlik, bu anlamda saf ve steril bir ortamda, hegemonik bir kültürel dominasyonun öznesi sayılamaz. Bunu en azından temsilin iki anlamının çakıştığı bölge için söyleyebiliriz. Bu bölge bu anlamda politik olanaklılık açısından büyük önem taşıyor. Bu çerçevede, temsil krizi kavramının yalnızca gerçeği temsilde düşülen bir açmaz, bir eksiklik olarak kavramaması gerektiğini düşünüyordum. Bu kriz aynı zamanda, çok sözü edilen Öteki'nin geri dönüşünün yarattığı kendiyi yüzleşme şokunun, yani

betimlemenin *betimleyenden* ötürü girdiği krizin de ifadesidir. Bu anlamda, "temsil krizi" için, toplumun temsilini yaratan tüm aktörlere, filmle uğraşanlardan sosyal bilimcilere ve sanatçılara kadar herkese düşen ortak bir sorumluluk alanının tanımlanması için iyi bir vesile diyebiliriz: temsil sürecinin bir parçası olduğu kabulünden hareketle, öznel kimliklerin ve bunların beraberinde gelen ayrıcalıkların verili kabul edilmeye- rek yaratılanlara (temsile) hiç bir kaçamak yola sapıl- manı yasıtılması.

Dipnotlar

¹ Simon During, "Postmodernism or Post-colonialism Today", B. Aschroft, G. Griffiths ve H. Tiffin (der) *The Post-colonial Studies Reader* (London: Routledge, 1995) içinde, s.125.

² bell hooks, "Representing Whiteness in the Black Imagination" L. Grossberg, C. Nelson ve P. Treichler (der) *Cultural Studies* (New York: Routledge, 1992) içinde, s. 338.

³ a.g.e., s.339.

⁴ Gayatri Chakravorty Spivak, Fransız post-yapısalcı kuramın önde gelen isimlerinden Foucault ve Deleuze'ü eleştirdiği "Can the Subaltern Speak" makalesinde burada

işaret edilen ayrımın, "temsil" sözcüğünün Batı dillerindeki karşılığında da varolduğuna işaret ediyor. Bu çerçevede iki anlam ayrışıyor: "yerine konuşma" olarak temsil (*re-presentation*) ve "özne konumunu tescil etme" olarak temsil (*representation*). Spivak bu iki anlamın ilişkili ancak "radikal olarak süreksiz" olduğunu söylüyor. Almanca dilinde Vertreten (siyasal ekonomi bağlamında re-presentation) ve darstellen (özne kuramında re-presentation) olarak ayrı sözcüklerle ifadesini bulan bu ayrım, aydınların sözde "kitleleri temsil" misyonunda iç içe gelerek kendi öznel kuruluşlarını şeffaflaştırması bakımından önemli bir eleştiri odağı olabilir (s. 70). Spivak bu iç içe geçmeyi temsilin ikili oyunu (*double session of representation*) ya da iki anlamın suç ortaklığı (*complicity of two senses*) olarak anıyor. "Can the Subaltern Speak," C. Nelson ve L. Grossberg (der) *Marxism and the Interpretation of Culture* içinde (London: Macmillan, 1988)

⁵ Göstermecî ya da "epik" tiyatro ile ilgili olarak bkz., Seveda Şener, *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi* (İstanbul: Adam, 1982) s. 222-249. Ayrıca bkz. Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi* (İstanbul: Remzi, 1985) s. 158-179.

⁶ Aktaran hooks, a.g.e., s. 339

⁷ a.g.e., s. 340.

⁸ Manthia Diawara (yön.), *Rouche in Reverse*, ZDF/ARTE, 1995.

(*) bell hooks, özellikle küçük harf yazılmıştır.

İKTİSAT RAPORU'NUN 2. SAYISI ÇIKIYOR...

İFMC; aylık "İktisat Dergisi"nin yanı sıra "İktisat Raporu" adlı yeni çalışması ile bir kez daha yayın hayatına girdi. İktisadi Değerlendirme Komisyonu'nun hazırladığı raporun ilk sayısında, Millî Gelir ve Büyüme, Sektörel Gelişmeler, Dış Ekonomik İlişkiler, Kamu Maliyesi, Enflasyon ve Devalüasyon ile Para ve Kredi Piyasaları konularındaki gelişmeler on beş yılı içeren tablolar eşliğinde sunuldu. Bu sayıya ayrıca, hocalarımız Prof.Dr. Erdoğan Alkin, Prof.Dr. Merih Paya, Prof.Dr. Türkel Minibaş, Prof.Dr. İzzettin Önder ve Prof.Dr. Targan Ünal yorumlarıyla katkıda bulundular.

Piyasa dağıtımı yapılmayacak ve üç ayda bir yayınlanacak Raporun yıllık abone ücreti 4.000.000 TL'dir. Abone olmak istiyorsanız lütfen bizi arayın...

Tel.: 250 50 34 / 235 61 55

Osmanlı İmparatorluğu'nda Seçimler ve Meclisler

Selçuk Gürsoy (*)

1876-1877: Birinci Meşrutiyet

Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa (Kanun-i Esasi) 1876 yılının son günlerinde ilan edilir. Bu anayasa, seçimlerden ve seçilmiş meclislerden söz eden ilk hukuki belgedir. Anayasada birisi halkın seçtiği temsilcilerden oluşan Meclis-i Mebusan, diğeri padişah tarafından atanan üyelerden oluşan Meclis-i Ayan olmak üzere iki meclis öngörülmüştür. İki meclise birden Meclis-i Umumi adı verilmektedir.

1876 anayasası, ağırlığın padişahta olduğu meşrutî bir yönetim düzenlemiştir. Bakanlar meclise değil, padişaha karşı sorumludurlar. Hükümetler meclisten güvenoyu almak zorunda değillerdir. Padişah, yürütme organının başı olarak bakanları atama ve azletme ve meclisi feshetme yetkilerine sahiptir.¹

Anayasanın ilanıyla birlikte, hatta ondan da önce seçim çalışmalarına başlanır. Anayasaya göre her ellibin kişilik erkek nüfusa karşılık (nüfus-zükür) Meclis-i Mebusan'a bir *nefer* seçilecektir. (m.65) Seçim gizli oyla yapılacak ve bir seçim kanunuyla düzenlenecektir (m.66). Osmanlı vatandaşı olmayanlar, yabancı bir devletin hizmetinde bulunanlar, otuz yaşını doldurmamış olanlar, bir kimsenin hizmetkarlığında bulunanlar, iflas edipte itibarı iade edilmemiş olanlar, kötü ün sahibi olanlar, kısıtlılar, medeni haklarından mahrum bulunanlar ve başka bir devletin tabiyetinde olduğunu iddia edenler mebus seçilemezler. Ayrıca bir sonraki dönemde, dört yıl sonra, bunlara ek olarak bir de Türkçe bilme şartı aranacaktır (m.68).

Ayan üyeleri ise, sayıları mebusan meclisinin üçte birini geçmemek koşuluyla padişah tarafından atanırlar. Padişah Ayan meclisine atadığı üyelerde, geçmiş ve işi bakımından umurun güvenini kazanmış olmaları, devlete övünülecek hizmetlerde bulunmuş olmaları, kırk yaşından küçük olmamaları koşullarını arayacaktır (m.61). Ayan üyeliği *kayd-ı hayat* iledir, ömür boyu sürer.

Yasa önerme yetkisi Vekiller Heyeti'ne, yani hükümete aittir. Mebuslar yasa öneremezler. Eğer meclis üyeleri yasa önermek isterlerse önce sadarete (başbakanlığa) başvururlar. Başbakanlık, konuyu padişaha götürür. Eğer padişahтан olumlu görüş alırsa, kanun teklifi hazırlanmak üzere Şura-i Devlet'e havale edilir (m. 53).

Padişah Ayan meclisine atadığı üyelerde, geçmiş ve işi bakımından umurun güvenini kazanmış olmaları, devlete övünülecek hizmetlerde bulunmuş olmaları, kırk yaşından küçük olmamaları koşullarını arayacaktır

Meclis-i Mebusan'da görüşmeler aleni olarak yapılır. Onbeş üyenin teklifi ve çoğunluğun kabulü ile gizli oturum yapılabilir (m. 78). Mebuslardan hiç biri, meclis kararı olmadıkça veya bir suç veya cinayet işlerken yakalanmadıkça tutuklanamaz ve yargılanamaz (m. 79). Üyeler oy

ve beyanlarında tamamen serbesttirler. Oylarından ve görüşlerinden dolayı hiç bir şekilde itham edilemezler.²

Anayasanın yürürlüğe girmesinden hemen sonra seçim çalışmalarına başlanır. Anayasanın ayrı bir seçim kanunu öngörmesine rağmen ortada henüz kanunu kabul edecek bir meclis bulunmadığı için seçimlerin nasıl yapılacağını düzenleyen bir geçici talimat yayınlanır. Bu, yedi maddelik bir talimattır. Talimatın birinci maddesinde Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın görevleri tanımlanmaktadır. Buna göre Meclis-i Mebusan üyelerinin görevi kanun önerilerini mü-

(*) İ.Ü., S.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

zakere etmek, devletin gelirlerine ve harcamalarına nezaret etmektir. Meclis-i Mebusan'ın üye sayısı 130 olacaktır. Meclis-i Ayan'ın görevi ise Meclis-i Mebusan'da görüşülen kanun taslaklarını tekrar inceleyerek kabul veya reddetmek veya değiştirilmesi için Meclis-i Mebusan'a geri göndermektir.³

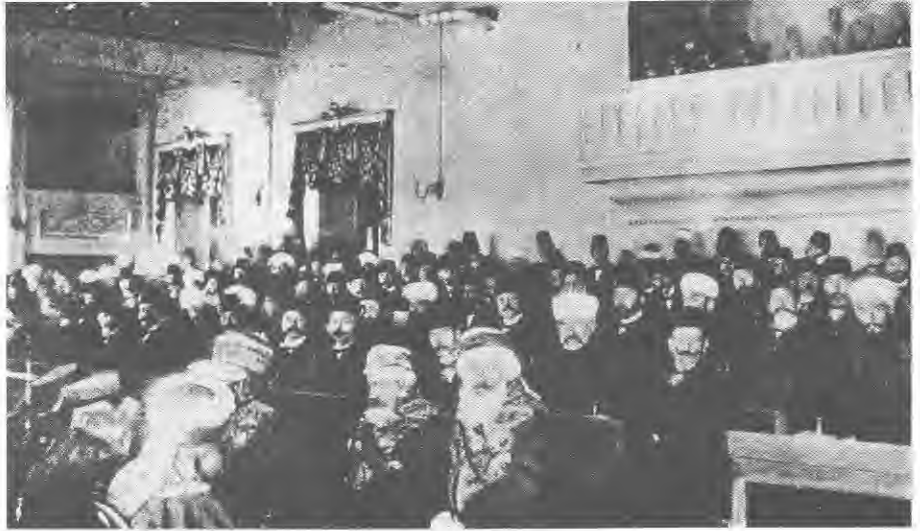
İkinci madde seçimin nasıl yapılacağını düzenler. Anayasada mebusların halk tarafından seçileceği belirtilmekte, ayrıca seçimlerin nasıl yapılacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Oysa bu geçici talimat iki dereceli bir seçim öngörmektedir. Talimata göre, vilayet, liwa ve kazaların idare meclisi üyeleri zaten halk tarafından seçilmiş olduklarına göre, İstanbul'a gönderilecek mebusları bu idare meclisi üyeleri seçecektir. Talimat bu uygulamanın "bu senelik" olduğunu özellikle belirtmektedir.

Ancak bu uygulama iki dereceli seçim anlayışını yerleştirmiş, *ahali* önce ikinci seçmenleri (müntehib-i sani) seçmiş, mebuslar bu ikinci seçmenlerin oylarıyla belirlenmiştir.⁴

Talimatın üçüncü maddesi, Anayasanın mebus seçilebilmek için koyduğu 30 yaş sınırını 25'e indirmişti.

Geçici talimatın dördüncü maddesinde vilayetlerin seçimleri nasıl yapacağı ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Buna göre ilçe idare meclisleri uygun gördükleri adayların isimlerini bir varakaya yazarak kapalı bir zarfla kaymakama teslim edeceklerdir. İlçe kaymakamları bu zarfları valilere ulaştıracaktır. Valilerin başkanlığında toplanan il idare meclisleri, ilçelerin önerdiği isimleri oylayacak, o ilden istenen milletvekili sayısına göre en çok oyu alan adaylar sıralanacaktır. Eğer bazı adaylar eşit sayıda oy alırlarsa bunlar arasında kura çekilmek suretiyle kimin İstanbul'a gönderileceğine karar verilecektir.

İstanbul seçimi ise ayrıca altıncı madde ile düzenlenmiştir. Buna göre İstanbul ve civarı yirmi daireye ayrılacak ve taşrada uygulanan seçim hükümleri bu daireler tarafından da uygulanarak İstanbul mebusları belirlenecektir.

Ancak İstanbul seçimleri için ayrı bir beyanname de yayınlanmıştır. Bu beyannameye göre İstanbul'dan 5 müslim ve 5 gayrimüslim olmak üzere 10 mebus seçilecektir. İstanbul 20 seçim dairesine ayrılmıştır. Her mahallenin muhtarı bir seçim defteri tanzim edecek ve geçici talimattaki şartları taşıyanlar bu deftere kaydedilecektir. Ayrıca İstanbul'da seçmen olabilmek için en az bir yıldır İstanbul'da ikamet ediyor olmak şartı eklenmiştir.⁵

Seçimler 1877 yılının Ocak ve Şubat ayları boyunca devam eder. Seçilen mebuslar gruplar halinde İstanbul'a gelmeye başlarlar. 1877 yılının Mart ayında Osmanlı tarihinin ilk meclisi Dolmabahçe sarayında II. Abdülhamid tarafından açılır. Meclise Sultanahmer'teki Darülfünun binası tahsis edilir. Ahmed Vefik Paşa Meclis-i Mebusan reisliğine atanır.

Anayasa'da her elli bin erkek nüfusa karşılık bir mebus seçileceği belirtilmiş olmasına rağmen, geçici talimat mebus sayısını 130 olarak sınırlamıştır. Parlamento açıldığında bu sayıya da ulaşılammış, 69'u müslim, 46'sı gayrimüslim olmak üzere, 115 mebus İstanbul'da toplanmıştır.

Meclis, anayasa gereği Haziran ayına kadar çalışmalarını sürdürerek, 28 Haziran 1877'de dağılır. Aynı yılın Aralık ayında, yeniden seçimler yapılır ve 13 Aralık 1877'de meclis yeniden açılır. Birinci dönemde bir seçim kanunu hazırlanamadığı için, seçimler yine yukarıda değindiğimiz geçici talimata göre yapılır. İkinci meclis yeni bir seçim kanunu hazırlar ve kabul eder. Ancak meclisin ömrü, yeni seçim kanununun Padişah II. Abdülhamid tarafından onaylandığını görmeye yetmeyecektir. İkinci meclisin ömrü sadece iki

ay sürer. Şubat 1878'de Abdülhamid anayasanın kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak meclisi dağıtır. Anayasayı askıya alır.

1876 Anayasasının ve I. Meşrutiyet düzeninin ayrıntılı bir analizi kuşkusuz bu yazının boyutlarını aşar. Bu konuda henüz kapsamlı bir çalışma yapılmadığı da belirtilmelidir. Bu iki parlamento deneyiminin her halde göze çarpan en belirgin özelliği, meclislerin kozmopolit yapısıdır. Mecliste Arnavut, Bulgar, Rum, Arap, Türk, Ermeni, Yahudi mebuslar yan yana yerlerini almışlardır. Bazı yazarlar bu etnik renkliliği ilk Osmanlı parlamentosunun çağdaş parlamentolara göre belirgin ve ayırd edici bir niteliği olarak görmektedirler.⁶ Anayasanın içeriği, seçimlerin yapılış tarzı, mebusların niteliği, mecliste tartışılan konular ve ileri sürülen fikirler, meclisin gücü ve etkisi, bunların tümü tartışmaya açık ve kuşkusuz henüz yeterince araştırılmamış konulardır. Bu meclislerin çalışmalarına ilişkin eldeki tek kaynak Hakkı Tarık Us'un yayınladığı zabıtlardır ki, bu zabıtlar da mecliste tutulan zabıtların asılları değil, sonradan yapılan bir derlemedir. Zabıtların asılları 1910 yılında Çırağan yangınında yanmıştır. Bazı yazarlara göre bu ilk meclisler başkanının her dediğini onaylayan bir "Evet Efendim Meclisi"dir. Bazı yazarlar ise mecliste tam bir fikir ve tartışma özgürlüğü olduğunu, mebusların Padişah II. Abdülhamid'i bile eleştirmekten kaçınmadıklarını belirtirler. Ne olursa olsun, 1876-1877 yılları Osmanlı-Türk anayasa ve parlamento tarihinin dönüm noktası olmuştur.

Bu ilk deneyim bir başka açıdan da önemlidir. Bu kısa anayasal dönemin sonraki kuşaklar üzerinde çok derin bir etkisi olmuştur.

Parlamentonun açılmasından hemen sonra başlayan Osmanlı-Rus savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır bir yenilgisiyle sonuçlanır. Rus orduları İstanbul'a kadar dayanmışlardır. Savaş koşulları içinde meclisleri dağıtıp anayasayı askıya alan II. Abdülhamid, savaşta sonra bütün muhalif sesleri susturur.

Otuz Yıl Sonra Yeniden: II. Meşrutiyet

II. Abdülhamid'in baskı rejimi altında yetişen yeni kuşaklar için Anayasa (Kanun-i Esasi), özgürlük kavramıyla özdeşleşerek, adeta her kapıyı açan anahtar durumuna gelmiştir.⁷ Abdülhamid rejimine karşı gelişen muhalefet 1889 yılından itibaren ülke içinde özellikle Harbiye ve Tıbbiye mekteplerindeki küçük öğrenci grupları arasında yayılırken, yurt dışında da çeşitli yayın organlarıyla kendisini ifade etmeye başlamıştır. Birinci meşrutiyet dönemi ve Kanun-i Esasi ile Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasına öncülük eden başta

Mithad Paşa olmak üzere Hüseyin Avni Paşa, Süleyman Paşa, Kayserili Ahmed Paşa gibi isimler yeni kuşak muhalefet hareketinin doğal liderleri olurlar. İronik olan şudur ki, bu isimlerin hepsi şimdi eleştirilen II. Abdülhamid'i Anayasa ve Hürriyet kahramanı olarak tahta çıkaran isimlerdir.

Birkaç büyük sürgün dalgasından sonra, özellikle 1895 yılından itibaren muhalefet giderek güçlenir. Başta İstanbul olmak üzere İmparatorluğun belli başlı büyük kentlerinde taraftarlar bulur. Muhalefetin sloganı "hürriyet, eşitlik, adalet"tir. Bunların hepsini sağlayacak olan da anayasa ve meşrutî yönetimdir.

Üstelik yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde gerçekten de İmparatorluğun anayasaya olan ihtiyacı 1876 ile karşılanamayacak kadar büyüktür. Aradan geçen otuz yıllık süre zarfında milliyetçilik rüzgarları İmparatorluk içindeki Türk ve müslüman olmayan uluslara da ulaşmış ve bağımsızlıkçı akımlar güçlenmiştir.

Uluslar mozaigi çatırdamaktadır. Bütün bu ayrılıkçı akımların önüne geçilebilmesinin tek yolu -anayasacı muhalefete göre, uluslara hürriyet, adalet ve eşitlik getirecek olan anayasa ve bütün ulusların temsil edilebileceği imparatorluk meclisi olacaktır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti kısa sürede muhalefetin güçlü sesi olur. Gizlilik ve bağlılık kurallarına sıkı sıkıya uyan örgüt çok sayıda taraftar kazanarak güçlenir, 1906 yılında yurt içi ve yurt dışı örgütlerinin birleşmesi bir dönüm noktası olur. Örgüt, bu tarihten sonra özellikle Makedonya'daki üçüncü ordunun genç subayları arasında hızla yayılır.

1908 yılının Temmuz ayında iş ayaklanmaya kadar varır. Başta Niyazi ve Enver Bey'ler olmak üzere bazı genç subaylar merkezi hükümetin kontrolü dışına çıkarak, 23 Temmuz 1908'de Makedonya'da meşrutiyeti ilan ederler. Abdülhamid, olayları kontrol edemeyeceğini anlayarak aynı gece Anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğunu açıklar.

Daha sonra başbakanlık yapacak olan Talat Bey (Paşa) o gün hürriyet kahramanı Enver Bey'e (Paşa)

*1877 yılının Mart ayında
Osmanlı tarihinin ilk
meclisi Dolmabahçe
sarayında II. Abdülhamid
tarafından açılır. Meclise
Sultanahmet'teki
Darülfünun binası
tahsis edilir.*

"ebedi bir yadigar olmak üzere" küçük bir armağan sunar: Bu, kırmızı ciltli bir Kanun-i Esasi kitabıdır.⁸

1908 Genel Seçimleri

I. Meşrutiyette olduğu gibi, II. Meşrutiyette de anayasanın ilan edilmesinin hemen ardından seçim hazırlıklarına başlanır. Zaten ilan edilmiş olan anayasa aynı anayasadır. Daha doğrusu, otuz yıl önce "askıya alınan" anayasa yeniden yürürlüğe konulmuştur. I. Meşrutiyetçilerin yaşadığı "seçim kanunu" sorunu II. Meşrutiyetçilerin de başına gelir. Seçim yapılacaktır ama, ortada seçim kanunu yoktur. 1877 meclisinin bir seçim kanunu hazırladığı hatırlanır. Başbakanlık'ta kanun metni aranmaya başlanır, ama bulunamaz. Sonunda Selanikli bir vatandaşın "terekesinden" kanunun bir sureti çıkar. Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu), sonradan mecliste onaylanmak üzere, sorumluluğu üzerine alarak kanunu yürürlüğe koyar.⁹ II. Meşrutiyetin "inkılab meclisi" 1877 yılında hazırlanan seçim kanunuyla seçilecektir.

1877 meclisinin hazırladığı seçim kanunu iyi hazırlanmış, ayrıntılı düzenlemeler içeren bir kanundur. 1876 anayasasının ve o zaman çıkarılmış olan geçici seçim talimatının hükümleri bu kanunda ayrıntılandırılmıştır. Kanunda seçmen kütüklerinin nasıl hazırlanacağı ve seçim kurullarının oluşumu da düzenlenmiştir. 1877 yılında geçici bir önlem olarak getirilen iki aşamalı seçim uygulaması bu kanunda yeniden düzenlenmiş ve kalıcılaştırmıştır.¹⁰ Buna göre, her kayıtlı beşyüz seçmen için bir ikinci seçmen seçilecek, mebusları da bu ikinci seçmenler seçecektir.

Kanun, uygulanmasına dair bir talimatla birlikte yayınlanarak yürürlüğe girer. 1942 yılında yeni seçim kanununun kabulüne kadar da yürürlükte kalır.

1908 yılı Ağustos ayında başlayan seçim çalışmaları Eylül ve Ekim aylarında doruğa ulaşır. Kuşkusuz, İttihad ve Terakki ülkenin en güçlü siyasal örgütü durumundadır. Otuz yıllık Abdülhamid istibdadına son veren örgüttür. Hâlâ gizlidir. Güçlüdür. Esrarlıdır. Kutsaldır. Ancak uzun mücadele sürecinde kendi mu-

*Osmanlılar bugün oldu muzaffer
Fethetti yeniden vatani asker
Açtı mebuslara yolu süngüler
Yaşasın Niyazi yaşasın Enver*

(Meclisin açılışında çalınan Meclis-i Mebusan Marşı'ndan)

*Uyan Mithat uyan geldi zamanın
Tutsun dünyaları şöhet ve şanın
Sen bulun önünde şu mebusanın
Artık yaşa evladınla beraber*

haliflerini de yaratmıştır. Bu muhaliflerin en önemlisi, kamuoyunda adem-i merkeziyet programı ve liberal görüşleriyle tanınan Prens Sabahattin'dir. Sabahattin önceleri İttihad Terakki ile aralarında bir anlaşmazlık yokmuş gibi göstermeye çalışmış, ancak İttihadçıların kendisini ve programını kesin olarak reddetmeleri üzerine yeni bir partinin kuruluşunu desteklemiştir. Bu parti 1908 yılı Eylül'ünde kurulan Fırka-ı Ahrar'dır. Ahrar, 1908 genel seçimlerine katılmış ancak etkili olamamıştır.

Dr. İbrahim Temo, Dr. Abdullah Cevdet, 1876'nın anayasa ve hürriyet kahramanı Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat, Mizancı Murat gibi eski ittihatçıları kimi açıktan açığa, kimi sessizce muhalefetteki yerlerini almışlardır.

Yine de 1908'in coşkulu ortamı içinde İttihad ve Terakki'ye karşı etkili olmak kolay değildi. Örgüt Makedonya'nın en önemli kentlerinde, Selanik'te, İstanbul'da, İzmir ve Bursa gibi Anadolu'nun büyük kentlerinde de hakim durumdaydı. Hızla yerel örgütler kurmaya yöneldi. Anayasa ve hürriyetleri anlatan toplantılar düzenlendi. Bildiriler yayınlandı. Bütün seçim çevrelerine temsilciler gönderildi. Adaylar saptandı.

İttihad ve Terakki'nin 1908 seçimlerindeki en önemli zorluğu azınlıklardan, özellikle de Rumlardan kaynaklandı. Hristiyanlar seçim çevrelerinin, kendile-

rini azınlıkta bırakacak şekilde düzenlendiğini iddia ediyorlardı. Seçimler aynı günde yapılamıyor, bir ilin seçimleri tamamlandığında, başka bir ilin seçimleri henüz başlamamış olabiliyordu. İlk seçim sonuçlarının alınmaya başlamasıyla birlikte hristiyanların şikayetleri arttı. Özellikle İstanbul Rumları Kasım ayında seçimlerde hile yapıldığı gerekçesiyle büyük bir yürüyüş düzenlediler.¹¹ Prens Sabahattin'in Ahrar Fırkası da Rumları destekledi.

Ermeni Cemaati ile İttihad ve Terakki arasında bir aday üzerinde kısa bir anlaşmazlık yaşandıktan sonra uzlaşma sağlandı. İstanbul seçimleri Aralık ayı başında İttihad ve Terakki'nin kesin bir üstünlüğüyle tamamlandı.

Meclis, 17 Aralık 1908'de törenlerle açıldı. Görünürde, İttihad ve Terakki'nin mecliste büyük bir ağırlığı vardı. Ancak bu görünür ağırlık doğrudan doğruya İttihatçı olan mebuslardan çok, İttihad ve Terakki'nin desteğiyle meclise gelen mebusların fazlalığından kaynaklanıyordu. Bunların büyük bölümü kendilerini bağımsız olarak görüyorlardı. Dolayısıyla, sonraki oylamalarda da görüldü ki, İttihad ve Terakki mecliste mutlak bir üstünlük elde edememişti.

Burada, konuyla yakından ilgilenmemiş okurlar için kısa bir açıklamayı yararlı görüyorum. II. Meşrutiyet dönemi, tarihçiliğimizde herhalde üzerinde en çok durulan dönemlerin başında gelmektedir. Bununla birlikte birincil kaynaklara inen araştırma sayısı sanıldığından çok daha az, hatta yok denecek kadar azdır. Yayınlanan eserlerin çoğu, başta Tarık Zafer Tunaya'nın "Türkiye'de Siyasal Partiler" başlıklı hacimli çalışması olmak üzere, bir kaç temel araştırmaya dayanmaktadır. Hal böyle olunca, tarihçilik açısından önem taşıyan pek çok sorun açıklığa kavuşturulamamaktadır. Daha yeni sayılabilecek bir tarihte, 1995 yılında yayınlanan bir çalışmada Aykut Kansu sık sık bu soruna dikkat çekmekte ve pek çok yaygın kanıyı yeniden tartışmaya açmaktadır. Kansu'nun kitabına koyduğu isim bile bu tartışmanın bir parçası gibidir. Kansu 1908 hareketinin kendisinin küçük bir subay grubunun etkinliğinin sonucu olduğu yolundaki yaygın anlayışa itiraz ettiğini daha kitabının adıyla ilan etmiş ve kitabına 1908 Devrimi adını vermiştir.

Aynı tartışma II. Meşrutiyetin bu ilk meclisinin oluşumu hakkında da yapılmaktadır. Yaygın kanı, 1908 meclisinde İttihad ve Terakki'nin ezici bir üstünlüğe sahip olduğu yönündedir. Kansu, bu iddiayı "dayanaktan yoksun" bulmakta ve reddetmektedir. Kendisi de meclisteki toplam mebus sayısını kesin olarak

tesbit edemediğini itiraf etmekte, ancak ikiyüzseksen-bir kişi olduğunu tahmin etmektedir. Kansu'ya göre bunun sadece ellidört kişisi kesinlikle İttihatçıdır. Buna karşılık Cemiyet'in desteğiyle meclise gelen ve meclisteki güç dengesini İttihatçılar lehine çeviren yüz kırkyedi civarında bağımsız mebus vardır.

İttihad ve Terakki meclis çoğunluğuna güvenemeyeceğini daha meclisin açılmasından on gün sonra anlamıştır. Sadrazam Kamil Paşa'nın istifasını isteyen Cemiyet bunun için bir önerge vermiş ancak Kamil Paşa ilk oturumda meclisten güvenoyu almayı başarmıştır. Sonunda, Kamil Paşa güvensizlik oyuyla devrilir ancak İttihad Terakki'nin de mecliste tam bir denetim kuramadığı anlaşılmıştır. Kamil Paşa'ya istifa etmesi için "ordunun süngüsü, donanmanın topu" da hatırlatılmıştır.¹²

Ancak asıl darbe meclis dışından gelecektir. 31 Mart (13 Nisan) 1909'da, meclisin açılmasının üzerinden daha altı ay bile geçmeden, İstanbul'da İttihad ve Terakki'ye karşı büyük bir ayaklanma ortaya çıkar. İsyanıcılar iki gün içinde kenti ele geçirir. Meclisi basarlar. Ünlü bir itttihatçı mebus, Emir Arslan Bey isyancılar tarafından öldürülür. Meclis dağılır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti ayaklanmayı bastırmak üzere Selanik'te askeri kuvvet toplar. Makedonya'daki düzenli ordu birlikleriyle beraber büyük bir gönüllü katılımının da sağlandığı "Hareket Ordusu" adı verilen kuvvetler, bir kaç koldan yürüyüşe geçer. Hareket Ordusu İstanbul önlerinde, Yeşilköy'de karargah kurarak beklemeye başlar. Bu günlerde parlamento tarihimiz açısından ilginç olaylar yaşanır. İstanbul'daki ayaklanmadan kaçabilen mebuslar Hareket Ordusuna, Yeşilköy'e sığınır. 23 Nisan 1909'da Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan üyeleri Yeşilköy'de ortak bir toplantı yaparak Meclis-i Umumi-i Milli, Milli Meclis, adını alırlar. Milli Meclis ayaklanmadan sorumlu tuttuğu Padişah II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi konusunu görüşmeye başlar. Ancak konu, askerlerin isteği üzerine sonraya bırakılır.¹³

Hareket Ordusu 24 Nisan'da İstanbul'a girer. Meclis 27 Nisan 1909'da yeniden toplantılarına başlar.

I. Meşrutiyetçilerin yaşadığı "seçim kanunu" sorunu

II. Meşrutiyetçilerin de başına gelir; seçim yapılacaktır ama, ortada seçim kanunu yoktur.

İlk iş olarak Abdülhamid'in tahttan indirilmesi meselesi görüşülür ve oy birliğiyle kabul edilir. Aynı şekilde veliaht Mehmed Reşad'ın tahta çıkması da oylanır ve o da oy birliğiyle kabul edilir. Kendisine İstanbul'u fetheden II. Fatih Mehmet'e telmihen V. Mehmed ünvanı verilir. Bu kararlarla, **Osmanlı tarihinde ilk defa bir padişah meclis kararıyla tahttan indiriliyor, başka bir padişah yine meclis kararıyla tahta çıkmış oluyordu.** Sadece padişah değişikliğiyle de kalınmadı. Sıkıyönetim ilan edilerek idam sehpaları kuruldu, Muhalefet sindirildi.

1908'de anayasa yeniden ilan edilerek yeni bir yönetime, meşrutiyet yönetimine geçilmişti ama, anayasanın kendisi de dahil olmak üzere her şey, eski düzenden kalmaydı. İşte bu ayaklanma yeni düzenin sahiplerini harekete geçirdi. Meclis hızla anayasa değişiklikleri yapmaya girişti. O kadar ki bazı yazarlar bu değişikliklerden sonra ortaya çıkan anayasaya 1909 anayasası demektedirler. Anayasanın yirmidört maddesinde değişiklikler yapıldı.

Padişahlara tahta çıkışlarında meclis huzurunda "Kanuni Esasi ahkâmına riayet ve vatan ve millete sadakat" yemini etmeleri zorunluluğu getirildi. Bunun dışındaki en önemli değişiklikler, yasama yürütme dengesinin kurulması ve meclisin feshi ile ilgili olanlardır. Bu konularda, meclisin yetkileri artırılmıştır. Kabineler meclise karşı sorumlu hale getirilmiştir. Padişahın sürgün yetkisi anayasadan çıkarılmıştır. Meşrutiyet ve anayasal düzen ile ülke bütünlüğüne aykırı hareket eden derneklerin kurulamayacağı anayasa hükmü haline getirilmiştir. Bunların dışındaki maddeler

kamı özgürlüklerini, örneğin basın hürriyetini, haberleşme hürriyetini vb. biraz daha genişleten maddelerdir.¹⁴

1909 aynı zamanda bir kanunlaştırma yılı olmuştur. Askeri ve mülki yönetimi yeniden düzenleyen pek çok kanunun yanında Matbuat Kanunu, Tatil-i Eşgal Kanunu, Cemiyetler Kanunu gibi toplumsal yaşamı düzenleyen kanunlar da çıkarılmıştır. Meşrutiyetin ilan tarihi olan 10 Temmuz'un, resmi bayram olarak kutlanmasına dair bir kanun da kabul edilmiştir.¹⁵

İttihad ve Terakki'nin, aynı yıl Cemiyet ile meclisteki mebusları arasındaki ilişkileri düzen-

lemek üzere önlemler aldığını da görüyoruz. Buna göre mecliste bir İttihad ve Terakki grubu oluşturulacak, bu grup "Fırka" adını alacak ve kendi iç tüzüğü bulunacaktır. Bu, meclisteki dağınıklığa son vermeye yönelik bir önlemdir. Fırkanın toplantılarını yapabileceği bir lokali bulunacak, Fırka kendisine bir başkan ve başkan yardımcılar seçecek, mebuslar kararları oy çokluğu ile verecek ve kabul edilen kararlara bütün mebuslar uyacaktır. Diğer fırkalarla görüşmeleri fırka reisi yapacaktır. Fırkanın izni olmaksızın hükümet ile ilişki kuranlar Fırka'dan ihraç edilecektir.¹⁶

1910 yılı başında kurulan yeni hükümette İttihat ve Terakki'li sayısı da artmıştır. İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Cavit Bey Maliye, Talat Bey Dahiliye Nazırı olurlar.

31 Mart ayaklanması, dini sloganları kullanan, ama aslında meşrutiyet karşıtı ve padişahçı bir muhalefetin eseri olmuştur. Fakat İttihad ve Terakki'nin başka türde muhalifleri de vardır. Sağdan liberaller, soldan sosyalistler ortaya çıkmakta gecikmezler. Kasım 1909'da meclis içinde Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Şubat 1910'da Ahali Fırkası kurulur. Eylül 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulur ancak meclis içinde bir etkinlik gösteremez. Meclis dışında da durum farklı değildir. Sıkıyönetimin bütün önlemlerine rağmen İttihad Terakki karşıtı muhalefet giderek sesini yükseltmeye başlar.

Parlamento içindeki muhalefetin dağınıklığı 1911 yılının bunalımlı günleri içinde sona erer. İtalya'nın Trablusgarb'a saldırması ve hükümetin çaresizlik

içinde saldırıya seyrirci kalması muhalefete istediği koşulları hazırlamıştır. 1911 yılının Kasım ayında Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulur. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası ile Ahali Fırkası resmen Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılırlar. Bununla da kalmaz. Hürriyet ve İtilaf Fırkası bütün İttihad ve Terakki muhalefetini kendi bünyesinde toplamayı başarır. Rum, Bulgar, Arap, Ermeni ve Arnavut mebusların çoğu fırkaya katılır. Meclis adeta blok halinde ikiye ayrılmıştır. Fırkanın başında Damat Ferit'in bulunması ve Vahdetin'in fahri başkan olduğu yolundaki söylentiler de fırkanın muhalefet gözündeki saygınlığını artırır.

1911 İstanbul Ara Seçimi

Asıl sürpriz fırkanın kuruluşundan yirmi gün sonra yaşanır. Anayasanın 74. maddesine göre, çeşitli nedenlerle meclis üyeliklerinde bir boşalma olursa, bir sonraki toplantıya yetişmek üzere yeni bir mebus seçilecek, yani ara seçim yapılacaktır. İstanbul mebusu Rıfat Paşa Paris Büyükelçiliğine atanınca İstanbul'da bir ara seçim yapma zorunluluğu ortaya çıkar.

Yeni kurulmuş olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası eski sadrazamlardan Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğlu ve fırka kurucularından gazeteci Tahir Hayrettin Bey'i aday gösterir. İttihad ve Terakki'nin adayı ise Adliye Nazırı Memduh Bey'dir. Seçim 11 Aralık 1911'de yapılır. Toplam 394 ikinci seçmen oy kullanır. İttihad Terakki'nin adayı 195, Hürriyet ve İtilaf adayı 196 oy alır. İttihad ve Terakki, 1 oy farkla seçimi kaybeder.¹⁷

Gücünü yitirmekte olduğunu anlayan İttihad ve Terakki çok ilginç bir yönteme başvurur. 1909 anayasa değişikliğiyle padişahın meclisi feshetme yetkisi zorlaştırılmıştır. İttihad Terakki bu sefer beklenmedik bir şekilde meclise 1909 öncesine dönülmesi, padişahın meclisi feshetme yetkisinin yeniden genişletilmesi yönünde bir hükümet önerisi getirir. Bekleneceği üzere muhalefet milletvekilleri oturumlara katılmayarak değişikliği engellemeye çalışırlar. Bunun üzerine hükümet istifa eder. Padişah aynı sadrazamı yeniden görevlendirir. Aynı tıkanma yeniden yaşanır. Böylece anayasanın öngördüğü prosedür tamamlanmış olur ve padişah 18 Ocak 1912'de meclisi fesheder¹⁸. İttihad ve Terakki amacına ulaşır.

1912 Genel Seçimleri

Meclisin feshinden sonra İttihad ve Terakki hükümetteki varlığını biraz daha güçlendirerek seçim hazırlıklarına başlar. İkinci meşrutiyetin ikinci meclisi için 1912 yılının Nisan ayında yapılan seçimler siyasi tarih literatürümüzde "sopalı seçim" olarak anılır. Bu, zamanın muhalefetinin bir yakıştımasıdır. Muhalefete göre İttihad ve Terakki bu seçimlerde muhalefete baskı uygulamıştır. Seçimlerden İttihad ve Terakkinin büyük bir üstünlükle çıkması bu yakıştımanın araştırmacılar tarafından da kabul görmesine yol açmıştır. Bazı araştırmacılara göre bu seçimler sonucunda meclise muhalefetten onbeş,¹⁹ bazı araştırmacılara göre ise sadece altı milletvekili girebilmiştir²⁰.

Yeni meclis Mayıs 1912'de çalışmalarına başlar. Muhalefet seçim sonuçlarını kabullenmez. Seçimi gayrimeşru ilan ederler. Hürriyet ve İtilafın kurucularından Rıza Nur başta olmak üzere muhalefetin liderleri ordu içindeki bir takım İttihad Terakki karşıtı subaylarla ilişkiye geçerler.²¹ Gizli toplantılar yapılır. Arnavutluk'taki huzursuzluk kışkırtılır. Muhalef basında "Halaskaran Zabitan" (Kurtarıcı Subaylar) imzalı bildiriler yayınlanır. İttihatçıların desteklediği Sait Paşa hükümeti meclisten yeniden güvenoyu ister. Ancak yeniden güvenoyu aldığı gece İttihatçıların beklemediği bir anda istifa eder. Bundan sonrası çorap söküğü gibi gelir. Önce İttihad Terakki aleyhtarı bir kabine kurulur (Büyük Kabine). Yeni kabine, meclisten güvenoyu alamaz. Kabine bir kaç kere meclisle anlaşmazlık yaratarak meclisi feshetmeye çalışır. Bu olmayınca, Ayan meclisinden Meclis-i Mebusanın görevini tamamladığı şeklinde bir karar alınarak meclis 22 Temmuz 1912'de feshedilir. Ayan'ın çok zorlama yorumuna göre bu meclis dört yıllığına değil, 1908 meclisinin tamamlamadığı dönemi tamamlamak üzere seçilmiştir. Ünlü sopalı seçim sonucunda oluşan ve İttihad ve Terakki düşmanlarının dillerinden düşürmedikleri 1912 parlamentosunun ömrü sadece iki ay sürmüştür!

Yeni meclis Mayıs 1912'de çalışmalarına başlar. Muhalefet seçim sonuçlarını kabullenmez. Seçimi

gayrimeşru ilan ederler. Hürriyet ve İtilafın kurucularından Rıza Nur başta olmak üzere muhalefetin liderleri ordu içindeki bir takım İttihad Terakki karşıtı subaylarla ilişkiye geçerler.²¹ Gizli toplantılar yapılır. Arnavutluk'taki

huzursuzluk kışkırtılır. Muhalef basında "Halaskaran Zabitan" (Kurtarıcı Subaylar) imzalı bildiriler yayınlanır. İttihatçıların desteklediği Sait Paşa hükümeti meclisten yeniden güvenoyu ister. Ancak yeniden güvenoyu aldığı gece İttihatçıların beklemediği bir anda istifa eder. Bundan sonrası çorap söküğü gibi gelir. Önce İttihad Terakki aleyhtarı bir kabine kurulur (Büyük Kabine). Yeni kabine, meclisten güvenoyu alamaz. Kabine bir kaç kere meclisle anlaşmazlık yaratarak meclisi feshetmeye çalışır. Bu olmayınca, Ayan meclisinden Meclis-i Mebusanın görevini tamamladığı şeklinde bir karar alınarak meclis 22 Temmuz 1912'de feshedilir. Ayan'ın çok zorlama yorumuna göre bu meclis dört yıllığına değil, 1908 meclisinin tamamlamadığı dönemi tamamlamak üzere seçilmiştir. Ünlü sopalı seçim sonucunda oluşan ve İttihad ve Terakki düşmanlarının dillerinden düşürmedikleri 1912 parlamentosunun ömrü sadece iki ay sürmüştür!

Meclisin feshedilmesinden sonra İstanbul Polis Müdürü ve Merkez Komutanı değiştirilerek yerlerine Halaskarcı subaylar atanır. Kütle halinde tutuklamalar başlar. İttihatçı gazeteler kapatılır. Bütün İttihad ve Terakki faaliyetleri yasaklanır. İttihad ve Terakki tümüyle tasfiye edilmek istenir. Bu sırada, genç ittihatçı

**Ünlü sopalı seçim
sonucunda oluşan ve
İttihad ve Terakki
düşmanlarının dillerinden
düşürmedikleri 1912
parlamentosunun ömrü
sadece iki ay
sürmüştür!**

subayların önde gelenleri, Libya'da İtalyan işgaline karşı savaşılmaktadırlar.

Ancak Halaskarların ve yeni kabinenin "saadeti" uzun sürmez. Ağustos ve Eylül ayları boyunca Balkanlardaki huzursuzluk artar. Sonunda 15 Ekim 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan eder. Osmanlı ordusu peş peşe ağır yenilgiler alarak perişan bir halde geri çekilmeye çalışır. Ekim sonunda Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi istifa eder ve yerine Kamil Paşa kabinesi kurulur. Yenilgi, gerçekten de çok ağırdır. Yanya, İşkodra, Selanik, Manastır, peş peşe düşer. Arnavutluk bağımsızlığını ilan eder. Bulgar orduları Edirne'ye dayanır. Osmanlı ordusu İstanbul önlerine kadar çekilir. Çatalca'da derme-çatma bir savunma hattı oluşturulur. Görüşmeler başlar.

Görüşmeler sürerken başlarında Enver Bey'in bulunduğu küçük bir ittifakçı grubu, 23 Ocak 1913'de, bugünkü İstanbul valiliğinin bulunduğu binadaki Bab-ı Ali'yi, yani hükümet binasını basar. Bu sırada bakanlar kurulu toplantı halindedir. Çıkan çatışmada Harbiye Nazırı Nazım Paşa vurularak ölür. Sadrazam Kamil Paşa'dan zorla istifa yazısı alırlar. Hemen padişaha giderek Mahmut Şevket Paşa'yı Sadrazam olarak tayin ettirirler. Derhal yeni bir kabine kurulur. İstanbul Muhafızlığına Cemal Bey (Paşa), Merkez Komutanlığına da Enver'in amcası Halil Bey getirilir. Tutuklamalar, sürgünler ve yeniden İttihat ve Terakki haki-miyeti.

İttihat ve Terakki'nin desteklediği hükümet Şubat 1913'te genel af ilan ederek ortamı yumuşatmaya çalışır. Ancak Haziran ayında muhalefet yeniden ataktadır. Sadrazam Mahmud Şevket Paşa, Beyazıt'ta saldırıya uğrar ve öldürülür. Bu sefer İttihat ve Terakki'nin cevabı çok sert olur.

İlk defa açıkça İttihat ve Terakki üyesi olan birisi, Said Halim Paşa Sadrazam olur. Talat (Paşa) Dahiliye Nazırı olarak kabineye girer. İttihat ve Terakki iktidarı tam olarak eline alır.

Bu günlerde ani bir baskın hareketiyle Edirne geri alınır. Plan Enver Bey'indir. Bu olay hem İttihat ve Terakki'nin, hem de Enver'in güvenini ve prestijini artırır. Ocak 1914'te Enver Bey paşalığa yükselterek Osmanlı ordularının Harbiye Nazırlığı'na atanır. Kabineye girer. O sırada 34 yaşındadır.

Millet Meclisi. "Hakimiyet Milletindir"

1914 Genel Seçimleri

Bütün bu olaylar yaşanırken Osmanlı meclisi kapalıdır. (22 Temmuz 1912'den beri) 1914 yılının başında seçimler yapılarak 14 Mayıs 1914'de meclis yeniden açılır. Bu mecliste İttihat ve Terakki'nin de kaynağı olan Makedonya, Arnavutluk ve Balkanların temsilcileri yoktur. Buralar artık Osmanlı toprağı de-

gildir. Önceki Mecliste buraların temsilcisi olan bazı ünlü ittihatçılar artık çeşitli Anadolu kentlerinin temsilcileri olarak meclistedirler.

İlk iş olarak yine meclisin feshiyle ilgili anayasanın 35. maddesi değiştirilir. Padişahın yine meclisi feshetmeye yetkisi vardır, ancak bu sefer "dört ay içinde yeniden seçilmek üzere" kaydı eklenir.²²

Bir kaç ay sonra Birinci Dünya Savaşı patlar. Meclis bütün savaş yılları boyunca hukuken varlığını sürdürür. Ancak fiilen var olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur. Bütün kontrol İttihad ve Terakki'de, hatta bunun içindeki küçük bir grubun elindedir. Savaş içinde, 1916 yılında 35. madde tümüyle kaldırılır. Yedinci maddede padişahın yetkileri arasında yine meclisi feshetme yetkisi kalır. Oraya da "dört ay içinde yeniden toplanmak şartıyla" ibaresi eklenir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri olan Bulgaristan 29 Eylül, Almanya ve Avusturya 4 Ekim 1918'de mütareke isteyerek savaş dışı kalırlar. Bunun üzerine İttihatçı hükümet, ki Sadrazamı İttihad ve Terakki'nin lideri Talat Paşa'dır, istifa eder. 10 Ekim'de meclisin yeni yasama yılının açılış konuşmasını yapan Talat Paşa 13 Ekim'de Sadrazamlık mührünü bırakır. Ertesi gün, içinde bir-iki ittihatçının da bulunduğu yeni bir hükümet, İzzet Paşa hükümeti kurulur. 30 Ekim'de Mondros mütarekesi imzalanır. Savaş yenilgiyle sonuçlanmıştır. 1/2 Kasım gecesi ittihatçı liderler ülkeden çıkarlar.

İzzet Paşa hükümeti de başta Vahdettin olmak üzere, İttihad ve terakki düşmanlarının baskısı altında ancak bir ay dayanabilir. 11 Kasım'da İzzet Paşa'da istifa eder. Bu günlerde cepheden İstanbul'a dönen Mustafa Kemal'i de siyasal arayışların içinde görüyoruz. Mustafa Kemal 15 Kasım günü Vahdettin'le bir görüşme yapar.²³ Mustafa Kemal, içinde kendisinin de yer alacağı yeni bir İzzet Paşa kabinesi için padişahı ikna etmeye çalışır, ancak edemez.

18 Kasım'da Tevfik Paşa hükümeti güvenoyu için meclis önüne gelir. Tevfik Paşa 31 Mart'ın karanlık günlerinde bir kere daha Sadrazamlığı kabul etmiş, sarayın ve mutlakiyetçiliğin güvenilir adamlarındandır. Zor da olsa güvenoyu alır. Bir ay sonra, İngilizlerin de bu yöndeki talebi doğrultusunda, 21 Aralık 1918'de, padişah meclisi dağıtır.

Anayasanın 7. maddesine göre dört ay içinde yeni seçimlerin yapılması gerekmektedir. Vahdettin, 4 Ocak 1919'da bir İrade yayınlarak, mebus seçimlerinin barış antlaşmasından sonraya bırakıldığını duyurur. Bundan sonra meydan işgal kuvvetlerine ve saraya, yani İttihad ve Terakki düşmanlarına kalır. Bunların en büyüğü, Damat Ferid, Mart 1919'da sadrazam olur.

Anadolu'da Yerel Meclisler ve Son "Meclis-i Mebusan"

1919 yılı Anadolu'da Kongreler yılı oldu. Anadolu'nun çeşitli kentlerinde büyük çoğunluğu ittihatçıların öncülüğünde olmak üzere yerel kongreler toplandı. Bu kongreler temsil ve seçim ilkesine dayanan, milli bütünlüğü amaçlayan, meşruluk ilkesine titizlikle

özen gösterilen bir çeşit yerel yasama ve yürütme organlarıydılar. Hatta bazı kongrelerin üyeleri kendilerini "milletvekili" olarak adlandırıyorlardı.²⁴

Eylül ayında Sivas Kongresi toplanarak bir Heyet-i Temsiliye seçildi. Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye

başkanı oldu. Bu tarihten sonra yeniden genel seçimlerin yapılması için İstanbul'la görüşmeler ve pazarlıklar başladı. 1 Ekim Damat Ferid hükümeti istifa etti. Yerine daha ılımlı olarak tanınan Ali Rıza Paşa hükümeti kuruldu. Hükümet 7 Ekim'de 1919'da seçim kararnameini yayınladı. Bir süre meclisin nerede toplanacağı tartışıldı. Saray meclisin İstanbul'da toplanmasında ısrar ediyor, Anadolu ise tereddüt ediyordu. Sonunda meclisin İstanbul'da toplanması konusunda uzlaşmaya varıldı.

Aralık ayı içinde seçimler yapıldı. Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Sivas'tan Ankara'ya taşındı. 1920'nin ilk günlerinde İstanbul'a gidecek mebuslarla Heyet-i Temsiliye arasında Ankara'da görüşmeler yapıldı. Misak-ı Milli'nin ilk taslağı hazırlandı.

Meclis 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açıldı. Seçim sonuçları hem Türkiye'de ve hem de yurt dışında ittihatçıların zaferi olarak yorumlandı.²⁵ Mustafa Kemal Erzurum mebusu olarak meclise seçilmişti ancak İstanbul'a gitmedi. 17 Ocak'ta Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Reisi olarak meclise bir kutlama telgrafı çekti.²⁶ 28 Ocak'ta meclis Misak-ı Milli'yi kabul etti.

Birinci TBMM

16 Mart 1920'de İstanbul "resmen" işgal edildi. İşgal kuvvetleri meclisi basarak bazı milletvekillerini tutukladılar. Üç gün sonra, Heyet-i Temsiliye adına ve Mustafa Kemal imzasıyla "Vilayetlere ve Müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlarına" bir tebliğ yayınlandı.

Tebliğin giriş bölümünde İstanbul'da yaşanan gelişmeler; İstanbul'un resmen işgal edildiği ve bu işgalin yasama, yürütme ve yargıdan oluşan devlet kuvvetlerini bozduğu ve bunun üzerine meclisin dağıldığı anlatılmıştır. Şu halde milletin istiklalini ve devletin tahlisini (kurtarılmasını) temin edecek önlemleri düşünüp uygulayacak, olağanüstü yetkili bir meclis An-

kara'da toplanacaktır. İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya ulaşabilecek milletvekillerinin bu meclisin doğal üyeleri olacağı bildirilmiştir. Ayrıca onbeş gün içinde seçimlerin tamamlanması ve yeni seçilen mebusların Ankara'da toplanması istenmiştir. Seçimlerde Liva'lar esas alınacak ve her Liva'dan beş üye seçilecektir. Tebliğin ikinci maddesinde: "Bu meclise aza olarak intihab olunacak zevat, mebusan hakkındaki şerait-i kanuniyeye tabidir" denilerek muhtemel tereddütler giderilmek istenmiştir.²⁷

İstanbul'dan gelebilenler ve yeni seçilenlerden oluşan T.B.M.M. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açıldı. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, kurtuluş savaşının sonuna kadar çalıştı. Zaferden sonra, Nisan 1923'de yeni seçimlerin yapılması için dağıldı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Seçimler ve Meclisler

Seçim Tarihi	Seçimlerin Hukuki Dayanağı	Meclisin Açılış Tarihi	Meclisin Sonu
Ocak-Şubat 1877	1876 Anayasası ve Ekim 1876 Tarihli Geçici Seçim Talimatı	Mart 1877	Haziran 1877. Çalışma Süresinin Sonu
Aralık 1877	(Aynı)	Aralık 1877	Şubat 1878 Padişah II. Abdülhamid tarafından dağıtıldı.
Kasım - Aralık 1908	Temmuz 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu ve Kanunun Uygulanmasına dair Talimat	Aralık 1908	İttihad ve Terakkinin isteği doğrultusunda, Padişah tarafından feshedildi. (Ocak 1912)
Nisan 1912	(Aynı)	Mayıs 1912	İttihad ve Terakki karşıtı hükümetin isteği doğrultusunda, Ayan Meclisi kararıyla feshedildi. (Temmuz 1912)
Ocak - Şubat 1914	(Aynı)	Mayıs 1914	Mütareke de Padişah Vahdettin tarafından feshedildi.
Aralık 1919	Ekim 1919 Tarihli Seçim Kararnamesi	Ocak 1920	İstanbul'un işgalinden sonra Padişah tarafından feshedildi. Bazı mebuslar İngilizler tarafından tutuklandı. (Mart 1920)
Mart - Nisan 1920	ARMHC Namına İntihab Hakkında Tebliğ (19 Mart 1920)	23 Nisan 1920 (I. TBMM)	Nisan 1923. Yeni seçimler için feshedildi.
Haziran - Temmuz 1923	1908 Tarihli Seçim Kanunu'na ek olarak 8 maddelik yeni bir kanun çıkarıldı. Nisan 1923/320 (İntihab-ı Mebusan Kanun-i Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muadil Kanun)	Ağustos 1923 (II. TBMM)	29 Ekim 1923. Cumhuriyet'i bu Meclis ilan etti.

muştur. Bu tür bölgelerde tek parti sistemlerini yaratan diğer etkenlerden biri de bağımsızlık öncesi koşullardır. Bağımsızlık öncesi ulusal hareketler sıkça sömürgeci elitten kaynaklanan katılma kriziyle karşılaşır. Bağımsızlık sonrasında da bu hareketler klik veya siyasal parti biçimine bürünerek kendini devletle özdeşleştirir buna bağlı olarak dogmatik, uzlaşmacı olmayan, tekçi bir karakter kazanırlar⁷. Diğer deyişle güçlü bir parti rejiminin bağımsızlık yolunda askeri bir savaşın söz konusu olduğu yerlerde görülmesi olasıdır. Devlet ve parti bütünleşmesi de bu türden rejimlerin bir özelliğidir. Çünkü bağımsızlık sonrasında devletin rolü, azalmak bir yana artar⁸. Bağımsızlık mücadelesi, bütünleşmeyi sağlayarak, hakim tek parti ya da tek parti sistemini toplumun gözünde bir süre için de olsa meşrulaştırır.

Gelişmekte olan bölgelerde tek partili sistemlerin yaygın olmasının bir nedeni de bu ülkelerin gerçekleştirmeye çalıştıkları dönüşüm ya da devrimlerle varmak istedikleri hedeflerdir. Söz konusu ülke yönetimleri öncelikle, geri kalmış toplumlarını modern dünyanın üyesi yapmak için ulus yaratmaya çalışırlar. "Onlar Avrupa'nın klasik devrimlerinin ya hiç yapmak zorunda olmadıkları ya da çok daha az bir güçlkle yapabildikleri bir şeyi birkaç yıl içinde gerçekleştirmek, yani yerel, kabilesel ya da feodal cemaatlere bağlılık yerine öncelikle bir ulusa bağlılık yaratmak zorundadırlar⁹. Geleneksel bağlılığın yerine geçirilmeye çalışılan ulusa bağlılık olgusu da ulusu karizmatik bir öge olarak öne çıkarılır. Bağımsızlık mücadelesini yürüten hakim ya da tek partiler, bağımsızlık sonrasında yönetimlerini, özgün demokrasi ve ulusal devrimin gerçekleştirilmesi, pekiştirilmesi için gerekli olma söylemiyle meşrulaştırırlar¹⁰.

Türkiye'de 1923'lerden itibaren CHP yoluyla kurumsallaşmaya başlayan tek parti yönetimini yalnızca yukarıda kısaca değinilmeye çalışılan gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler bağlamında değerlendirmek yeterli olamaz. Çünkü Türkiye, 1920'lerde ulusçuluk açısından klasik batılı modeldeki kadar olgun olmadığı gibi az gelişmiş ve 20. yüzyılın ikinci yarısında oluşan devletler kadar da birikimsiz değildi¹¹. Ayrıca Türkiye, bağımsızlık savaşının verildiği bir ülke olmasına karşın, tarihsel gelişiminde gerçek anlamda sömürge olma konumuyla karşılaşmadığı için buradaki sistemini kaynağında ilk aşamada, diğer az gelişmiş ülkelerde görülen sömürgecilik karşıtı tepki yerine işgal karşıtı tepki yatıyordu. Bu tepki, geleneksel düzenin olumsuzlanmasıyla birleştirilerek devletin ve toplumun ulusallaştırılmasına çalışıldı. Bağımsızlık

Savaşı'nda etkinlik gösteren işgal karşıtı hareketin simgesi olarak TBMM'nin kuruluşundan sonra oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Grubu, sonraki aşamada Halk Fırkası'na dönüştüğünde, parti kendini sınıfsal çıkarların değil ulusal çıkarların temsilcisi¹² sayacaktır. Siyasal ve toplumsal dönüşümlerin gerçekleştirilme sürecindeki tek partiye dayalı, otoriter siyasal yapılanma da gene sınıflaşmanın yokluğu söylemiyle meşrulaştırılmaya çalışılacaktır.

Türkiye, siyasal parti örgütlenmelerinin gerçekleştiği bir ülkenin mirasçısı olduğu için bu konuda da az gelişmiş ülkeler kadar birikimsiz değildi. Ancak, belirtmek gerekir ki, mirasçısı olduğu Osmanlı Devleti'nin son döneminde fiili bir tek parti iktidarı gerçekleştirdiğinden tek parti yönetimi olgusuna da yabancı değildi. Osmanlı Devleti'nde 2. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan siyasal partilerin örgütlenme sürecinin en önemli partisi İttihat ve Terakki'dir. Cemiyet olarak 2. Meşrutiyet'in ilanına damgasını vuran ve daha sonra partiye dönüşen İttihat ve Terakki, 1908-1912 yılları arasında en önemli siyasal güç, 1913-1918 yılları arasında da fiili bir tek parti olarak yönetimdedir. 1908 sonrasında canlanan siyasal yaşamla birlikte işlerlik kazanan siyasal parti örgütlenmeleri İttihat ve Terakki Partisi'nin siyasal gücü nedeniyle uzun ömürlü olamamışlardır. İttihat ve Terakki de 1. Dünya Savaşı yenilgisinden sorumlu tutularak dağıtılmıştır. Bu partinin tarihe karıştığı söz konusu dönemde yeni siyasal oluşumlar gündeme gelmiştir. Vahdettin'in 21 Aralık 1918'de "siyasal etkenlerin zorunluluğu" gerekçesiyle Meclis'i dağıtmasının¹³ etkisiyle dönemin tüm siyasal partileri Meclis dışında oluşmuştur. Buna karşılık Mütareke dönemi, Tunaya'nın deyişiyle "siyasi parti ve siyasetle ilgilenen türlü kuruluşların en fazla mevcut oldukları ve kaynaştıkları dönemdir"¹⁴. Mütareke döneminde siyasal ve toplumsal örgütlenmelerin bu denli yoğun olmasının en önemli nedeni, hükümetin meşruiyetinin tartışılır hale gelmesiyle siyasal katılma yolunda oluşan genel bir isteklilikti. Diğer deyişle meşruiyet krizi, katılma krizine dönüşmüştü.

*Gelişmekte olan
bölgelerde tek partili
sistemlerin yaygın
olmasının bir nedeni de
bu ülkelerin
gerçekleştirmeye
çalıştıkları dönüşüm ya da
devrimlerle varmak istedikleri hedeflerdir.*

1920 Seçimleri

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ve Meclis'in dağıtılması siyasal bunalımı doruk noktasına ulaştırınca Anadolu'da bir Meclis oluşturulması çabaları hızlanmıştı. 17 Mart'ta Mustafa Kemal tarafından ordu komutanlarına gönderilen genelgede "Kanunu Esasımizin tahtı siyanetinde bulunması lazım gelen kuvvei teşriye, adliye ve icraiye ibaret olan kuvvayı selasiye bugün mevcut değildir" denilerek Anadolu'da bir Kurucu Meclis oluşturulmasının zorunluluğuna dikkat çekiliyordu. Bu genelge, içerdiği "Kurucu Meclis" deyişi ve başka hükümleri nedeniyle Kazım Karabekir tarafından eleştiriye uğrayınca Mustafa Kemal 19 Mart'ta yeni bir genelgeyle "salahiyet-i fevkaladeye malik bir Meclis'in -olağanüstü yetkilere sahip meclis- oluşturulması için yapılacak seçimlerin dayanacağı esasları açıkladı¹⁵. Buna göre; seçimlerde genel olarak Meşrutiyet dönemine ait İntihab-ı Mebusan Kanunu¹⁶ uygulanacak, livalar temel alınarak her livadan 5 kişi seçilecek, seçim gizli oya açık sayımla ve mutlak çoğunluk yöntemiyle yapılacak, her fırka, zümre ya da cemiyet seçimlerde aday gösterebileceği gibi, bağımsız adaylıklar da söz konusu olacaktır¹⁷. Seçim sisteminin basit çoğunluktan mutlak çoğunluk yöntemine dönüştürüldüğü 1920 seçimleri, Meşrutiyet'ten kalan sınırlı oy ilkesini değiştirmemişti. Seçme ve seçilme hakkıyla ilgili olarak İntihabı Mebusan Kanunu'nda yer alan "az çok emlak sahibi olmak" ve "herhangi birinin hizmetinde bulunmamak"¹⁸ biçimindeki hükümler genel oy hakkını sınırlayıcı nitelikteydi. Kadınların da oy hakkından yoksun olduğu düşünüldüğünde 1920 seçimlerinin, toplumun büyük kesimini siyasal katılma hakkından yoksun bıraktığı ortaya çıkmaktadır.

1920 Sonrası Siyasal Gelişmeler

Kuruluşundan bir süre sonra TBMM, ülkede var olan düşün akımlarının aynası biçimine dönüşmüş, savaşı yönlendiren kadrolar arasında savaş sonrası yapılanmaya ilişkin görüş ayrılıkları, Meclis çalışmalarına yansırken, Meclis'te grupların ve siyasi programların oluşturulmasına değin vardırılmıştı¹⁹. 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu oluşturan Mustafa Kemal, bu kararını, birbirleriyle mücadelede girişerek Meclis işlerinin aksamasına neden olan "hizipler" nedeniyle duruma müdahale etme gereği²⁰ şeklinde açıklıyordu. Diğer deyişle 1921 Anayasası'nın kabulünden sonra yoğunlaşan muhalefete karşı disiplin, denetim²¹ ve bütünlük sağlanması, gereklilik olarak algılanmıştı. Birinci Grup olarak da anılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu,

Meclis'te İkinci Grubun yoğun muhalefetiyle karşı karşıyaydı. Saltanatın kaldırılmasıyla yoğunlaşan ve Lozan görüşmeleriyle devam eden Meclis için muhalefet, Meclis dışından da destek bulacaktır. Özellikle Lozan görüşmeleri sırasında söz konusu çevreler, "saltanatın kaldırılmasıyla gerçekleşen uygunsuzluğu er geç gidermeye"²² çalışırken Halk Fırkası'nın kurulacağı açıklandı. Halk Fırkası'nın sınıfsal çıkarlara dayanmadığı savı, bu süreçte 1923 yılı başındaki Batı Anadolu gezisinde Mustafa Kemal tarafından sıkça vurgulandı. Partinin kapsayıcılık savı, sonraki süreçte muhalefetin tasfiyesinde de kullanılacak gerekçelerden biri olacaktır.

1923 Seçimleri

Yönetimin yeni bir Meclis oluşturulması yönündeki isteğini temellendiren, Meclis içi muhalefetin aşılması düşüncesi idi. 1923 yılı Nisan ayında Lozan görüşmeleri sürerken Meclis'in kendisini feshetmesi yönünde karar alındı ve seçimlere yönelik çalışma başladı. Bu bağlamda henüz resmen kurulmamış olan Halk Fırkası'nın 9 maddelik programı açıklandı. Dokuz ilkeyi içeren "Dokuz Umde Beyannamesi, seçim bildirgesi niteliği taşıırken, 1931 yılına değin Parti Programı işlevi de gördü"²³. Söz konusu bildirgenin açıklanmasından kısa bir süre önce, 3 Nisan 1923 tarihinde de seçimlere yönelik önemli bir yasal düzenleme yapılmıştı. İntihabı Mebusan Kanunu'nun seçme ve seçilme hakkına ilişkin hükümlerini değiştiren düzenleme gereğince; seçme ve seçilme yeterliği için öngörülmuş olan vergi ödeme koşulu kaldırılmış siyasal katılma hakkı biraz daha genişletilmiştir. İki dereceli ve mutlak çoğunluk yöntemince gerçekleştirilen 1923 seçimlerinde, gene İntihabı Mebusan Kanunu uygulanmış, ancak yukarıda belirtilen değişiklik çerçevesinde, vergi sınırlandırması kaldırıldığı gibi, her 50.000 erkek için bir milletvekili yerine her 20.000 erkek için bir milletvekili seçileceği hükmüne bağlanmış, oy verme hakkı da 18 yaş sınırına indirilmiştir. Aynı düzenleme, öğretmenler dışında tüm memurların, müftülerin, hakimlerin, savcılarının ve belediye başkanlarının görev bölgelerindeki seçim çevresinden seçilebilmeleri için seçimlerden iki ay önce görevlerinden istifa etmeleri hükmünü getirmiştir. Görev bölgeleri dışındaki seçim çevresinden aday olacaklar içinse herhangi bir kayıtlama yapılmamıştır. Ordu mensuplarının adaylıkları içinse ciddi bir kısıtlama söz konusudur. Bunların adaylık için görevden istifası zorunlu olduğu gibi, görev yaptıkları seçim çevresinden aday olmaları istifa dahil hiçbir biçimde mümkün değildir²⁴. Seçimlerin 4 yılda bir yapılmasının hükmüne bağlandığı 1924 Anaya-

sası'nda da, seçimlere ilişkin düzenlemeler yukarıda anılan değişiklik çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

1923 Sonrası Siyasal Gelişmeler

1923 seçimleriyle oluşan 2. Meclis'te muhalefet, tümüyle tasfiye edilememişti. Bir önceki Meclis'in gruplaşmalarının yerini, parti içi gruplaşmalar almıştı. Rauf Bey'in çevresindeki halkayı oluşturanlar Halk Fırkası'nın temel yaklaşımlarını beğenmezken, Mustafa Kemal'in gittikçe güçlenen siyasi gücünden de kaygı duymaktaydılar. Cumhuriyet'in ilanı öncesi ve sonrasında tartışmalar yoğunlaşırken basın da konuya yoğun bir biçimde yer veriyor, Cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal'in parti başkanlığı da sorgulanıyordu. Siyasal sistemin tek parti yönetimine doğru kaydığı dile getirilirken "bir tek parti, kelimenin gerçek manasıyla parti değildir, diktatörlüğe giden yoldur"²⁵ tarzında ifadeler kullanılıyordu. Bu arada Cumhuriyet'in kuruluş tartışmalarıyla yeniden yoğunlaşan Meclis içi muhalefet, partileşme sürecine girdi. Kazım Karabekir liderliğinde kurulan Terakki perver Cumhuriyet Fırkası, Ahmet Şükrü Esmer'in de-yimiyle, "İsmet Paşa hükümetine karşı ıstırapın ve hürriyetsizliğin doğurduğu çocuk"²⁶, kuruluşundan kısa bir süre sonra, tüm rejim karşıtlarının ortak platformu haline gelecekti. Ancak bu parti, 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Sait isyanı gerekçe gösterilerek çıkarılan "Tahriri Sükun Yasası"na dayanılarak kapatılacaktır.

1927 Seçimleri

1927 yılı seçimleri, tek parti yönetiminin siyasal yaşamı "Tahriri Sükun" yasasıyla denetlediği sürece denk gelmektedir. 1925'ten sonraki yıllarda siyasal yaşamın rotası otoriterleşme yönündedir. Mustafa Kemal'in zorunluluk olarak sunduğu, karşıt hiçbir görüşün kendini ifade etmesine izin verilmeyen Tahriri Sükun döneminde özellikle laiklik konusunda önemli dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Bu arada, tek parti yönetimi, denetimi artırmak yönündeki siyasal eğilimini 1927 seçimleri öncesinde gerçekleştirdiği tüzük değişikliğiyle bir kez daha ortaya koyuyordu. İlk tüzüğün öngördüğü, aday belirlemede Büyük Divan'ın İdare heyetleriyle yazışma yönetimini, bir genel seçimde hiç uygulamaksızın ortadan kaldırıyordu. Buna göre; parti adına adayların belirlenmesi ve ilanı yetkisi Genel Başkan'a aittir²⁷. 1927 yılındaki CHF Kongresi'nde hazırlanan tüzükte de aynı yönde hükümler bulunmaktadır. Adaylar, Genel Başkan'la onun seçtiği Genel Başkan vekili ve Parti Sekreteri'nden oluşan Genel Başkanlık Divanı'na belirlenir, Genel Başkan-

ca ilan edilir. Hükümlerden de anlaşılacağı gibi üçlü yönetimin en güçlü kişisi Genel Başkandır ve Mustafa Kemal'in kişiliğinde bu güç daha da pekişmiş görünmektedir²⁸.

1931 Seçimleri

1931 seçim döneminden önce siyasal yaşamda önemli bir deneyim daha gerçekleşmişti. 1930 yılına gelindiğinde, 1929 bunalımının da etkisiyle ekonomik koşullar ağırlaşırken siyasal yaşam üzerindeki sınırlamalar da iyice belirginleşmişti. Mustafa Kemal, bu sıkışıklığı gidermek üzere yeni bir parti kurdurmayı düşünürken, bu parti kanalıyla aynı zamanda CHF'nin üzerindeki sorumluluğu paylaştırmayı da amaçlıyordu. Onun düşündüğü parti, laiklik konusunda CHF'yle aynı görüşleri paylaşmalı, "nezih, ağırbaşlı ve bilhassa çok sabırlı bir murakebe unsuru olarak çalışmalı" ve karışıklıklara meydan

Siyasal sistemin tek parti yönetimine doğru kaydığı dile getirilirken "bir tek parti, kelimenin gerçek manasıyla parti değildir, diktatörlüğe giden yoldur" tarzında ifadeler kullanılıyordu.

verecek "geniş teşkilat ve gürültülü faaliyetlerde bulunmamalı"ydı²⁹. Bu tarzda bir parti kurulması için Mustafa Kemal'ce görevlendirilen Fethi Bey'in kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası da kısa zamanda TCF gibi, farklı muhalif grupların bulunduğu bir partiye dönüşünce Mustafa Kemal ve CHF tarafından Parti'nin kendini feshi için baskı oluşturuldu. SCF kapandıktan sonra yapılan 1931 seçimleri gene tek parti yönetim ve denetiminde gerçekleşecekti.

1931 seçimleri için, TBMM'nin görev süresinin dolması beklenmemiş, seçimlerin yenilenmesi yoluna gidilmiştir. SCF kapatılmış olmasına karşın, 3. Dönem TBMM'de bu partinin eski üyeleri bulunmakta ve bunların varlığı da CHF yönetimini rahatsız etmektedir. Bu gerekçelerle 27 Mart'ta alınan tatil kararına bağlı olarak Nisan ayında yapılan seçimler için yeni bir yasal düzenleme gerçekleştirilmemiş, 1927 yılındaki düzenlemeler geçerli olmuştur. Ancak 1931 seçimlerinin özelliği, 15 Nisan 1931 tarihinde CHF Riyaset Divanı'nın aldığı karar gereği seçimlerde müstakil adaylara yer verilmiş olmasıdır³⁰. Konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal'ce 20 Nisan'da yayımlanan Beyanname'de müstakil adaylıkların gerekçesi açıklanıyordu; "Firkamızın millete arzettiği esaslı noktalar da-

hindeki mesai ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze iştirak etmeyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini iltizam ediyoruz..."³¹ Mustafa Kemal, ikinci seçmenlerden bağımsız adayları seçerken, bunların laik, milliyetçi ve samimi olanlarının seçilmesine özen göstermelerini istemiş ve bunun dışında bir uyarısı olamayacağını da eklemiştir.

1931 seçimlerinde bağımsız adaylara yer verilmesi, yönetimin, tek partili sistemden duyulan rahatsızlığı giderme çabası olarak değerlendirilebilir. Meclis'te, devrime karşı olmamak koşuluyla bağımsızlara sağlanan bu olanakla, otoriter yönetimin demokrasiyi bir biçimde önemseydiği anlatılmaya çalışılmaktadır. 1934 yılında Mustafa Kemal'in denetimiyle hazırlanan Tarih kitabında, bağımsız adaylıkların demokrasiyle ilişkilendirilmesi de bu değerlendirmeyi destekler niteliktedir: "Müstakil namzetler için boş bırakılan mebusluklara gelince bu da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın demokrasi prensiplerine sadakatini ve kendi icraatını murakebe ettirmek konusundaki ısrarını göstermek itibarıyla Cumhuriyet tarihinde her zaman takdir ile anılacak bir hareket olarak kaydedilecektir"³².

1935 Seçimleri

Dünya ölçeğinde tek partili otoriter ve totaliter yapılanmaların egemen olduğu, demokratik ülkelerin sayısının alabildiğine azaldığı 1935 yılına gelindiğinde

Dünya ölçeğinde tek partili otoriter ve totaliter yapılanmaların egemen olduğu, demokratik ülkelerin sayısının alabildiğine azaldığı 1935 yılına gelindiğinde Türkiye'de de CHF gene tek parti olarak varlığını sürdürüyordu.

Türkiye'de de CHF gene tek parti olarak varlığını sürdürüyordu. Ülkede çıkarları çelişen sınıfların olmadığı gerekçesiyle başka partilerin varlığına gerek olmadığı tezi de iktidar ve ona yakın çevrelerce yoğun olarak işleniyordu. 1930'dan sonra gerçekleştirilen ve kimi tek parti yönetimlerindeki düzenlemeleri çağrıştıran Belediye

Kanunu, Matbuat Kanunu, İskan Kanunu gibi yasalar da merkezi denetimin pekiştirilmesi yönündeki eğilimi ortaya koyuyordu. 1935'te Kemalizm bir ideoloji haline getirilmeye çalışılırken devlet-parti bütünleşmesi yönünde de adımlar atılacaktı.

1935 seçimlerine gelinmeden önce seçimlere ilişkin yasalarda da bazı değişiklikler yapılmıştı. 5 Aralık 1934 tarihinde, Anayasa değişikliğine gidilerek kadınlara seçme ve seçilme hakkı veriliyor ancak seçme yaşı 22'ye çıkarılırken seçilme yaşı 30 olarak korunuyordu. İntihabı Mebusan Kanunu'nda yapılan değişiklikle de her 40.000 kişi için bir milletvekili seçilmesi öngörülüyor, bir başka değişiklikle de ikinci seçmen sayısı oransal olarak belirleniyordu³³. Seçimlerde bir önceki seçimde olduğu gibi bağımsızlara yer veriliyor, 16 kişilik boş yer bırakılması yönündeki karar serbest eleştiri gereksinmesi gerekçesiyle açıklanıyordu. 1935 seçimlerinin bir diğer özelliği de Rum, Ermeni ve Yahudi toplumlarına mensup dört kişinin bağımsız milletvekilleri arasında yer almasıydı.

Seçimler sonucunda 17 kadın milletvekilinin Meclis'e girmesi de, kadınlara sağlanan hakların başarıyla uygulandığı yönünde bir izlenim uyandırma çabası olduğu kadar, Cumhuriyet kadrolarının bu konudaki yaklaşımının da bir belirtisidir. Diğer taraftan 1935 yılının Nisan ayında toplanacak Uluslararası Kadın Birliği Kongresi'nin de bu yönelimde etkisi olduğu söylenebilir. Seçimlerden sonra dernekler konusunda daha katı bir tutum içine giren CHF, Uluslararası Kadın Birliği Kongresine de katılmış olan Türk Kadınlar Birliği'nin kendini feshetmesini sağlarken bir kez daha, "bütün güçlerin birarada toplanması" söylemini uygulamaya koyuyordu.

1939 Seçimleri

1935 CHF Kurultayı'ndaki dikkat çekici gelişmelerden biri CHP'nin devlet partisi olarak nitelendirilmesi, tüzük ve programda yapılan değişikliklerin de bu nitelendirme çerçevesinde gerçekleştirilmesiydi. CHP'nin otoriter eğilimlerini sakınmadan yansıttığı program ve tüzüğün benimsendiği Kurultay'da "otorite", "sıkı disiplin", "parti hükümeti" kavramları kullanılmış, Kemalizm kavramı da ilk kez Kurultay belgelerine girmiştir. Recep Peker'in konuşmasında "yüce ve ulusal varlık" biçiminde nitelendirilen parti, devletle bütünleşme aşamasına getirilmiştir. Kurultay'dan sonra, İş Yasası'yla ve Parti-Devlet Birliğini sağlayan düzenlemelerle, sözü edilen eğilimler uygulama alanı bulmuştur. 1939 yılı seçim dönemine gelindiğinde genel görüntü yukarıda aktarıldığı gibi olsa da 1939 seçimleri Atatürk'ün ölümünden sonra gerçekleşen ilk seçimler olma özelliğini de taşımaktadır. Ebedi Şef yerine Milli Şefin yönetiminde gerçekleşen seçimlerde bir önceki seçim döneminin düzenlemeleri geçerli olmuş, 2. Dünya Savaşı kapıya dayanmıştır.

1943 Seçimleri ve Sonrası

1940'ların ilk yarısı, Dünya savaşının tüm şiddetiyle devam ettiği, bu savaş yaratan siyasal eğilimlerin Türkiye'nin siyasi yaşamını etkilemeyi sürdürdüğü bir dönemdir. Bu arada 1939 CHP Kurultayı kararları gereğince de bazı siyasal düzenlemelerde değişiklikler söz konusu olmuştur. Örneğin, teorik olarak parti-devlet birliği ortadan kalkmıştır. Ancak CHF Genel Sekreterliği'nin valilikler ve yerel parti başkanlıklarına gönderdiği genelge, valilerin parti teşkilatına yardım etmesini öngörerek bu birliğin pratikte devam etmesini sağlamaya çalışmaktadır. 1939 Kurultayı'nda alınan kararlardan biri de Meclis'te Müstakil Grup oluşturulması yönündedir. Partili milletvekilleri arasından ilk kez Haziran 1939'da oluşturulan bu grup kimilerince çok partili sistem özleminin yansıması olarak değerlendirilse de pratikte bu grubun denetleme yönünde herhangi bir işlevi olamadığı gözden kaçırılmamalıdır³⁴.

1943 seçimleri öncesinde 14 Aralık 1942 tarihinde çıkarılan Mebus Seçim Kanunu, şimdiye değin yürürlükte olan İntihabı Mebusan Kanununu ek ve tadillerini ortadan kaldırmıştır. Buna karşılık söz konusu yasa 1924 Anayasası'nın konuyla ilgili hükümlerinin bir tekrarı gibidir. Bu yasayla 1923 değişikliği arasındaki fark, ordu mensuplarının kendi görev bölgelerini kapsayan seçim çevrelerinde de seçilebilmelerine ilişkindir³⁵.

Seçim işlemleri aşamalarına gelince; tek parti yönetiminde düzenli olarak 4 yılda bir yapılan her seçim öncesinde, seçim bölgeleri, bu bölgeler için öngörülen milletvekili sayısı, ikinci seçmen sayısı belirlenir, seçmen listeleri düzenlenir. Seçmenler ikinci seçmenlere oy vermesi 3-15 gün arasındadır. İkinci seçmen seçiminden sonra, aday belirlenmesi, ilanı ve ikinci seçmenlerin oy vermesi aşamasına gelinir. Milletvekili aday adayları Parti merkez yönetimine yazılı olarak başvurur, başvurular Parti Genel Sekreterliği'nde değerlendirildikten sonra Riyaset Divanı'nda bir kez daha değerlendirilir. Son aşamada da aday listesi Genel Başkan'ca ikinci seçmenlerin onayına sunulur ve parti adaylarının ittifakla seçimleri kazandıkları açıklanır³⁶.

Bitirirken

Değinilmeye çalışıldığı gibi Cumhuriyet'in ilk 20 yılı boyunca gerçekleştirilen seçimler tek parti egemenliğinde ve yarışmasızdı. Resmi adayların neredeyse onaylanması niteliğindeki yarışmasız bir seçim sistemi için en önemli aşama sayılabilecek aday belirlen-

mesi süreci de tümüyle merkezi bir biçimde gerçekleşiyordu. Muhalefetsizliğin sakıncalarını gidermek gerçekçesiyle 1931 yılından başlayarak Meclis'te bağımsız milletvekillerine yer ayrılmış olsa da bu üyelerin aktif bir muhalefet gerçekleştiremedikleri açıktır. Zaten yönetim de yeni siyasal projenin uygulamaya konulduğu ve bu çerçevede dönüşümlerin yapıldığı süreçte, gerekli siyasi olgunluğun bulunmaması gerçekçesiyle aktif bir muhalefete izin veremeyeceğini kanıtlamıştır. Seçimlere katılımı artırma çabalarının yoğunluğundan, seçimlerin, hemen hemen plebisit niteliği taşıdığı böyle bir fiili tek parti rejiminide bile, meşruiyet açısından önemli kabul edildiği anlaşılmaktadır³⁷.

Dipnotlar

¹ Giovanni Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği - Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İncileme*, Çev: Ergun Özbudun, Ankara, Yetkin Yay., 199, s.15.

² Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, 2. bs., Ankara, İmge Yay., 1990, s.216.

³ Kriz kavramı, "siyasal rejime yönelik ciddi bir tehdit, siyasal işleyişteki bir değişiklik ya da yönetimlerin karşılaştıkları problemlerin tipolojileri biçiminde tanımlanmıştır. Bkz; Raymond Grew, "The Crises and Their Sequences", *Crises of Political Development in Europe and the United States*, Princeton, 1978, s.10-11. Diğer deyişle kriz kavramı, bir siyasal sistemin geleneksel bir yapıdan daha gelişmiş bir yapıya dönüşürken karşılaştığı durumları belirtmektedir.

⁴ Joseph La Palombara-Myron Weiner, "The Origin and Development of Political Parties", *Political Parties and Political Development*, Princeton, 1972, s.13-14.

⁵ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, 3. Bs., Ankara, Bilgi Yay., 1986, s.335.

⁶ La Palombara-Weiner, a.g.m., s.25.

⁷ A.g.m., s.29-30.

⁸ Peter Worsley, *The Third World*, London, 1967, s.178,183.

⁹ C.B. Macpherson, *Demokrasinin Gerçek Dünyası*, Çev: Levent Köker, Ankara, Birey ve Toplum Yay., 1984, s.100-101.

¹⁰ A.g.y., s.101,105-106.

¹¹ Bülent Tanör, *Kuruluş Üzerine 10 Konferans-Türkiye 1920 Sonraları*, İstanbul, Der Yay., 1996, s.106.

¹² Tek parti sistemini yaratan etkenleri inceleyen kuramlardan biri özellikle Afrikalılarca tartışılmış olan, parti sistemlerinin sınıfsal bakış açısını yansıttığı, toplumsal ve ekonomik sınıf farklarının dile getirilmediği bir toplumda bir-

den fazla parti için temel olmadığı yolundaki görüşü dile getirmektedir. Sekou Toure ve Julius Nyerere gibi kimi Afrikalı liderler, Batı'daki siyasal partilerin farklı sınıfların çıkarlarını savunmak amacıyla biçimlendiklerini, Afrika'da sınıf ayrımı bulunmadığından birden fazla partinin gereksiz olduğunu söylemişlerdir. Bkz; Rupert Emerson, "Political Modernization: The Single Party System", *Political Parties-Contemporary Trends and Ideas*, s.259.

¹³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe-* 1. kitap, Ankara, Bilgi Yay., 1991, s.85.

¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, 2. bs. (Tıpkı basım) İstanbul, Arba Yay., 1995.

¹⁵ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, T.İş Bank Yay., 1995, s.55-58.

¹⁶ 1324 (1908) tarihli İntihabı Mebusan Kanun taslağı 1877'de açılan Birinci Meclis-i Umumi tarafından hazırlanmıştı. Ancak, konuyla ilgili araştırmalar, Meclis'in kısa süre içinde dağılması nedeniyle, kanunun bu süreçte tasarı olarak kalıp yasalasamadığı yönündedir. Bkz; Oya Araslı, *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı*, Ankara, İ.Ü. Huk. Fak. Yay., 1972, s.92. Buna karşılık İntihabı Mebusan Kanunu bazı kaynaklarda 1293 (Bkz; Tunaya, A.g.y., s.546) ya da 1877 (Sezen; A.g.y., s.231) tarihli olarak gösterilmektedir.

¹⁷ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, Ankara, Gündoğan Yay., 1994, s.230-231.

¹⁸ Tarık Zafer Tunaya-Reşit Ülker, *Mufasssal Fihristli, Özetli, Milletvekilleri Seçimi Kanunu ve İlgili Mevzuat*, İstanbul, İsmail Akgün Matb., 1954, s.6. Ayrıca seçilme yeterliğiyle ilgili hükümler için bkz., Araslı, A.g.y., s.91-93.

¹⁹ Bkz; Güneş, s.171. Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, İstanbul, Cem Yay., 1989 s. 88.

²⁰ M. Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, C.2., Türk Devrim Tarihi Ens. Yay., s.529

²¹ Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara, Birey ve Toplum Yay., 1984, s.82.

²² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi -Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller-*, İstanbul, 1967, s.41.

²³ Beyannamede parti için ayrıntılı bir program oluşturulacağı belirtiliyordu. Ancak sözü edilen program 1931 yılında gerçekleştirildi. Bkz; mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*v, Ankara, Yurt Yay., 1981, s.52.

²⁴ Araslı A.g.y., s.93.

²⁵ Basındaki söz konusu tartışma örnekleri için bkz; Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944)*, C.III., Yer ve tarih belirtilmemiş, s.76,81-85,131-132.

²⁶ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaları*, İstanbul, Tekin Yay., 1996, s.128.

²⁷ Tunçay, A.g.y., s.176.

²⁸ Bkz; Ergun Özbudun, "Turkey", *Competitive Elections in Developing Countries*, Ed: Myron Weiner, Duke Univ. Press, 1987, s.337. Frederick W.Frey, *The Turkish Political Elite*, Cambridge, Massachusetts Tech. Inst., 1965, s.431.

²⁹ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C.II, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1973, s.411.

³⁰ Tunçay, A.g.y., s.304.

³¹ *Ayin Tarihi* (86)1931, s.7575-7576.

³² *Tarih IV*, İstanbul, 1934, s.201.

³³ Bkz; Frey, A.g.y., s.426; Sezen, A.g.y., s.235.

³⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yay., 1983, s.178-180.

³⁵ Araslı, A.g.y., s.95.

³⁶ Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım 1923-1945*, Ankara, Gündoğan Yay., 1992, s.156.

³⁷ Çalışmanın kimi bölümlerinde yararlanılan bir diğer kaynak için bkz; Aynur Soydan, *Avrupa'da Tek Parti Yönetimlerinin Yükseliş Modeli ve Türkiye (Atatürk Dönemi)*, İ.Ü. A.İ.İ.T.E., 1996

İNSAN
KAYNAKLARI

doğru kişi ↔ doğru kuruluş

İnsan kaynakları alanında
Türkiye'nin ilk ve tek gazetesi olan
Hürriyet İnsan Kaynakları Gazetesi,
her hafta, iş arayanlarla eleman arayanları,
doğru kişilerle doğru kuruluşları
buluşturuyor.

Hürriyet İnsan Kaynakları Gazetesi,
Türkiye'nin insan kaynaklarını
değerlendirmeye devam ediyor.

Hürriyet

Siz dünyayı, dünya siz bu fuarlardan izliyor!

539 113
Dünya Süp. Dağ
Tel: 629 08 08
400.00011

11. Uluslararası Soğutma, Isıtma, Havalandırma, Tesisat,
İzolasyon ve Doğalgaz Teknolojisi Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
26 Şubat-1 Mart 1998

UNTEK-pâtisserie'98

1. Uluslararası Çikolata, Şekerleme, Pasta, İçecek,
Dondurma, Tatlı Hammaddeleri, Ekipmanları ve Teknolojileri Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
26 Şubat-1 Mart 1998

14. Uluslararası Tüm Optik Ürünleri Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
12-15 Mart 1998

1. Uluslararası Saat Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
12-15 Mart 1998

2. Antalya Takı, Mücevher Fuarı
Cam Piramit Fuar Merkezi, Antalya
2-5 Nisan 1998

7. Uluslararası İmalat Makineleri, Mekanik Alet ve
Donanımları Teknolojisi Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
16-19 Nisan 1998

5. Uluslararası Otomobil Servis Ekipmanları, Yedek Parça,
Alet ve Aksesuarları Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
27-31 Mayıs 1998

1. Uluslararası İstif ve İş Makineleri, Kaldırma, Nakliye ve
Enerji Üretim Araç Gereç ve Ekipmanları Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
27-31 Mayıs 1998